Brussel, Koninklijke Bibliotheek, MS II 270

Collectie Middelnederlandse en Latijnse geestelijke liederen

Collection of Middle Dutch and Latin Sacred Songs

m) f) m)

Monumenta Flandriae Musica

7

Collectie Middelnederlandse en Latijnse geestelijke liederen

Collection of Middle Dutch and Latin Sacred Songs

MONUMENTA FLANDRIAE MUSICA

WETENSCHAPPELIJK LEESCOMITÉ / EDITORIAL BOARD: IGNACE BOSSUYT (KATHOLIEKE UNIVERSITEIT LEUVEN), ERIC JAS (UNIVERSITEIT UTRECHT),
KAREL MOENS (MUSEUM VLEESHUIS, ANTWERPEN), MARGARET MURATA (UNIVERSITY OF CALIFORNIA, IRVINE),
RUDOLF RASCH (UNIVERSITEIT UTRECHT), EUGEEN SCHREURS (RESONANT, CENTRUM VOOR VLAAMS MUZIKAAL ERFGOED),
PHILIPPE VENDRIX (CENTRE D'ÉTUDES SUPÉRIEURES DE LA RENAISSANCE, TOURS)
HOOFDREDACTIE / EDITORS-IN-CHIEF: BRUNO BOUCKAERT, EUGEEN SCHREURS
EINDREDACTIE / FINAL EDITOR: IVAN ASSELMAN
PRODUCTIE / PRODUCTION EDITORS: MARTINE SANDERS, KAROLIEN SELHORST

DEEL 7 / PART 7

COLLECTIE MIDDELNEDERLANDSE EN LATIJNSE GEESTELIJKE LIEDEREN

COLLECTION OF MIDDLE DUTCH AND LATIN SACRED SONGS

CA. 1500

Met de reeks *Monumenta Flandriae Musica* wil de Alamire Foundation, Internationaal Centrum voor de studie van de muziek in de Lage Landen, een selectie van Vlaamse muziek in een moderne, kritische uitgave beschikbaar stellen voor musici en musicologen.

The Alamire Foundation, International Centre for the Study of Music in the Low Countries, offers both scholars and musicians a selection of Flemish music in a modern, critical edition: *Monumenta Flandriae Musica*.

BRUSSEL, KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, MS II 270

COLLECTIE MIDDELNEDERLANDSE EN LATIJNSE GEESTELIJKE LIEDEREN

COLLECTION OF MIDDLE DUTCH AND LATIN SACRED SONGS

CA. 1500

EDIDERUNT

BRUNO BOUCKAERT, EUGEEN SCHREURS,
JESKE VAN DONGEN, ANDRIES WELKENHUYSEN, JEANINE DE LANDTSHEER

LEUVEN - NEERPELT

2005

Koning
Boudewijnstichting

Deze uitgave werd mogelijk gemaakt door de steun van de Vlaamse Gemeenschap, de Koning Boudewijnstichting, en Resonant, Centrum voor Vlaams Muzikaal Erfgoed.

This edition was made possible by the support of the Flemish Community, the King Baudouin Foundation, and Resonant, Centre for Flemish Musical Heritage.

met facsimile / with facsimile

Layout by Vaes Grafische Producties, Overpelt (Belgium)
Printed by Drukkerij Paesen, Opglabbeek (Belgium)
Vertaling / Translation: Stratton Bull
Muziekzetwerk / Musical typesetting: Ascolta

© 2005 Copyright by
Alamire Music Publishers, Domein Dommelhof, Toekomstlaan 5B, B-3910 Neerpelt – www.alamire.com
Alamire Foundation, International Centre for the Study of Music in the Low Countries, Parijsstraat 72B, B-3000 Leuven – www.arts.kuleuven.ac.be/alamire

Alle rechten voorbehouden. Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopie, opname of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without the written permission of the publisher.

ISBN 90 6853 168 9
D/2005/4169/1

Inhoud / Contents

INDEX VAN DE LIEDEREN / INDEX OF THE SONGS VII

WOORD VOORAF IX
INLEIDING XI
Het handschrift Brussel, Koninklijke Bibliotheek, MS II 270 XI
Samenstelling, herkomst en gebruik van het liedboek (f. 121r-144v) XII
Noten XIV

TOELICHTING BIJ DE MIDDELNEDERLANDSE EN LATIJNSE LIEDEREN XV

FOREWORD XXV
INTRODUCTION XXVII
The manuscript Brussel, Koninklijke Bibliotheek, MS II 270 XXVII
Composition, origin and use of the songbook (f. 121r-144v) XXVIII
Notes XXX

COMMENTARIES FOR THE MIDDLE DUTCH AND LATIN SONGS XXXI

BIBLIOGRAFIE / BIBLIOGRAPHY XLI
BRONNENLIJST / INDEX OF SOURCES XLIV

TRANSCRIPTIE EN VERTALING VAN DE TEKSTEN /
TRANSCRIPTION AND TRANSLATION OF THE TEXTS 2
Verantwoording / Editorial policy 2
(Liederen 1-29 / Songs 1-29) 4

TRANSCRIPTIE VAN DE MUZIEK /
TRANSCRIPTION OF THE MUSIC 73
Kritisch bericht bij de transcriptie van de muzieknotatie /
Critical notes relating to the transcription of the musical notation 73
(Liederen 1-29 / Songs 1-29) 77

FACSIMILE (f. 121r-144v) ..... (bijgevoegd/inserted)

INDEX VAN DE LIEDEREN / INDEX OF THE SONGS

		tekst *text*	*muziek* *music*
1.	Ghegroet so si die maghet soet (f. 121r-121v)	4	77
2.	Ons is een kijnt geboren (f. 121v-122r)	6	78
3.	Mit desen niewen jare (f. 122v-123r)	8	80
4.	Maria sart, van edeler art (f. 123v-125r)	10	82
5.	Mijns herten troest, mijn siels begheren (f. 125v-126v)	16	86
6.	O Jesus' bant, o vurich brant (f. 126v-127r)	18	90
7.	Truren moet ic nacht ende dach (f. 127v-128r)	20	92
8.	Die werlt leit mi so seer en quelt (f. 128v-129r)	22	94
9.	Adieu, naturlic leven mijn (f. 129v-130r)	24	96
10.	Och voer die doot en is gheen boet (f. 130v-132r)	26	98
11.	Cantent epythalamium (f. 133r)	28	103
12.	Dies est leticie in ortu regali (f. 133v-134r)	30	104
13.	Puer nobis nascitur (f. 134v)	34	107
14.	Puer natus in Bethleem (f. 135r)	36	108
15.	Iesum corde colite (f. 135v)	38	109
16.	Iesu dulcis memoria (f. 136r)	40	111
17.	In natali Domini (f. 136v-137r)	42	112
18.	Ave puer parvule (f. 137r)	46	113
19.	Dies est leticie, nam processit hodie (f. 137v)	48	114
20.	Verbum caro factum est / In hoc anni circulo (f. 137v-138v)	50	115
21.	Magnum nomen Domini (f. 138v-139r)	54	117
22.	Beant laude varia (f. 139v)	54	119
23.	Benefico solatio (f. 140r-140v)	56	120
24.	Ave pulcherrima regina (f. 140v-141r)	58	122
25.	Costi regis filia (f. 141v)	62	124
26.	Digne colat ecclesia (f. 142r)	64	126
27.	Puram Christo te dedisti (f. 142v-143r)	66	128
28.	Flatu docta spiritali (f. 143v-144v)	68	130
29.	Nicolai solennia (f. 144v)	70	132

WOORD VOORAF

Het handschrift Brussel, Koninklijke Bibliotheek Albert I, Handschriftenkabinet, MS II 270, is een merkwaardig convoluut met gedichten, raadsels en liederen, dat om meerdere, vaak onterechte redenen, een haast mythische status heeft verworven. Ongetwijfeld heeft, naast de inhoudelijke verscheidenheid van het handschrift, vooral het lange uitblijven van een volledige editie van de polyfone liederen uit het zogenaamde 'liedboekgedeelte' daartoe bijgedragen (1). Het handschrift bevindt zich reeds sinds 1877 in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel, die het destijds aankocht voor 319 Belgische frank.

Volgens de veilingcatalogus was MS Brussel II 270 een van de meest interessante handschriften uit de collectie van Charles-Edmond-Henri de Coussemaker (1805-1876), de Frans-Vlaamse musicoloog die voor de Vlaamse volksmuziekbeweging toen al legendarisch geworden was. Toch werd het pas in 1924 door dr. Frederik Lyna uitvoerig beschreven, in de bijdrage *Een teruggevonden handschrift. Brussel, Hs. II.270* (2); deze wat mysterieuze titel voedde verder het enigma dat errond hing (3). Bovendien is de door Lyna aangekondigde co-editie – samen met Antonio Tirabassi (1882-1947), een naar Brussel uitgeweken selfmade musicoloog van Italiaanse afkomst – nooit verschenen, wat het waas van geheimzinnigheid alleen nog maar dichter maakte. De ongedateerde transcriptie van Tirabassi is bewaard gebleven en bevindt zich in de Koninklijke Bibliotheek. Het is echter een eerder vreemde, vluchtig genoteerde lezing van het handschrift: de notenwaarden zijn meestal onverkort, hoewel dat bijvoorbeeld niet het geval is in nr. 4 (*Maria sart, van edeler art*), er wordt erg veel met trioolfiguren gewerkt, en afwijkende lezingen worden in voetnoot gegeven. De teksten van de liederen worden in zijn transcriptie achterwege gelaten, maar de titels worden wel systematisch aangegeven (4).

In 1953 realiseerde de Belgische componist en muziekpedagoog Emmanuel Geeurickx op zijn beurt een verzorgde transcriptie, in het kader van zijn studie rond liederen op Middelnederlandse tekst (5). In tegenstelling tot Tirabassi gaf hij wel de volledige tekst transcriptie, voorzag hij elk lied van commentaar en verkortte hij de notenwaarden met de helft. Deze verkorting paste hij echter niet toe in de werken die genoteerd staan in *tempus imperfectum cum prolatione maiori* – zoals nr. 1 (*Ghegroet so si die maghet soet*) en nr. 21 (*Magnum nomen Domini*). De Leuvense hoogleraar en filosoof Jos Mertens, die eveneens het Nederlandse polyfone lied bestudeerde, was in het bezit van deze transcriptie (waaraan hij had meegewerkt) en gaf die ook door aan meerdere ensembles. Vervolgens vond de muziek verdere verspreiding dankzij tal van cursussen, concerten en opnames; vanwege het duidelijke schrift was het handschrift in het bijzonder voor cursussen mensurale notatie zeer bruikbaar. Gaandeweg was men vaker gaan spreken van het *Brussels liedboek*, daarmee verwijzend naar de bewaarplaats (6). Ook in Nederland raakte het handschrift meer en meer bekend, onder andere door de activiteiten van musici als Rebecca Stewart en Ita Hijman.

Een moderne editie in druk was echter nog steeds niet voorhanden, ofschoon de behoefte hieraan wel degelijk bestond. Dat kan mogelijk verklaard worden door de wisselende kwaliteit van de polyfone liederen: enkele Latijnse liederen bevatten, althans volgens huidige standaardnormen, foutieve passages – zoals bijvoorbeeld de parallelle kwinten en unisono's in nr. 23 (*Benefico solatio*) –, en bepaalde Middelnederlandse en Latijnse liederen zijn compositorisch dermate eenvoudig dat men er tot voor kort zelfs op neerkeek. Ook de muziekwetenschap wist tot voor twintig jaar soms niet goed hoe met dit repertoire van zogenaamde 'eenvoudige' of 'primitieve' polyfonie om te gaan (7). Gelukkig is hierin een kentering gekomen, en beschouwt men deze vorm van devote polyfonie – binnen de innovatieve richting van de zogenaamde *urban musicology* en mede vanuit kunsthistorische en filologische kant – als een onderdeel van een interessante geestelijke stroming in de Lage Landen, waarbij bewust wordt teruggegrepen naar een vereenvoudigde vorm van meerstemmigheid en de daarmee samenhorende eenstemmigheid. In het eerste standaardwerk over het Nederlandse polyfone lied (Lenaerts, 1933) werden deze liederen niet vermeld, maar het is tekenend dat zij later een gelijkwaardige plaats kregen toebedeeld (8).

In 1995 organiseerde de Alamire Foundation in Alden Biesen een tentoonstelling rond het thema van het bedreigde muzikale erfgoed in de Lage Landen, waar ook MS Brussel II 270 werd tentoongesteld (9). Naar aanleiding daarvan werd het plan opgevat om een editie van de meerstemmige liederen te realiseren, en zo een facsimile en een moderne editie van muziek en volledige tekst ter beschikking te stellen van musicologen en musici, voor onderzoek en/of uitvoering.

Ondertussen had Jeske van Dongen de meerstemmige Middelnederlandse liederen gekozen als onderwerp voor haar eindscriptie, in het kader van haar studies muziekwetenschap en Nederlandse taal- en letterkunde aan de Universiteit Utrecht (10). Zij maakte deze keuze (in 1996) mede onder impuls van Clara Strijbosch, later ook medewerker aan het *Repertorium van het Nederlandse lied tot 1600,* een Vlaams-Nederlands samenwerkingsproject dat in 2001 werd voltooid (11). Onder meer via dit project kwam het handschrift ook onder de aandacht van Johan Oosterman, een andere medewerker aan hetzelfde project. Hij plant een editie van het volledige handschrift in de reeks *Middeleeuwse verzamelhandschriften uit de Nederlanden*, uitgegeven door het Constantijn Huygens Instituut (Den Haag).

Inmiddels werd ook verder gewerkt aan de voorbereiding van deze editie in de reeks *Monumenta Flandriae Musica*. Een voorlopige transcriptie van de Middelnederlandse liedteksten (Jeske van Dongen), van de Latijnse liedteksten (Andries Welkenhuysen en Jeanine De Landtsheer) en van de muziek (Eugeen Schreurs) vormde de basis voor een door de Alamire Foundation (Bruno Bouckaert) georganiseerd interdisciplinair symposium (30 december 2000). Behalve voordrachten door de net geciteerde auteurs, waren er ook bijdragen van Gilbert Huybens, Johan Oosterman, Chris Coppens en Dirk Snellings. De scriptie van Jeske van Dongen werd in 2001 bekroond, en vervolgens in 2002 uitgegeven. Verder werd in Nederland een werkgroep opgericht voor het laatmiddeleeuws geestelijk lied in de Lage Landen; door deze werkgroep wordt een repertorium uitgebouwd van Latijnse gezangen in geestelijke liedhandschriften uit de Nederlanden, waarvan we voor onze editie dankbaar gebruik konden maken (12).

Aan deze editie hebben heel wat personen meegewerkt, die we hierbij dan ook oprecht willen danken: Dirk Snellings, voor de vele adviezen inzake tekstplaatsing en musica ficta, Johan Oosterman, voor zijn filologische visie op het handschrift, Hermina Joldersma, voor haar hulp en nazicht van de Engelse vertaling van de Middelnederlandse teksten en bijbehorende commentaren, Niels Puttemans en Katrien Steelandt, voor hun hulp en nazicht van de transcriptie, en verder Ivan Asselman, Martine Sanders en Karolien Selhorst, voor het redactionele werk. In het bijzonder wensen wij hier ook onze co-auteurs te danken voor hun bijdragen en hulp: Jeske van Dongen, auteur van de toelichting en transcriptie voor de Middelnederlandse liederen, en Andries Welkenhuysen en Jeanine De Landtsheer, auteurs van de toelichting en transcriptie voor de Latijnse liederen, alsook van de Nederlandse vertaling daarbij. Ten slotte richten wij ook nog een woord van dank aan de Alamire Foundation, voor de steun aan dit project gedurende verschillende jaren.

Bruno Bouckaert
Alamire Foundation, Katholieke Universiteit Leuven
Postdoctoraal onderzoeker FWO – Vlaanderen (België)

Eugeen Schreurs
Resonant, Centrum voor Vlaams Muzikaal Erfgoed

INLEIDING

Het handschrift Brussel, Koninklijke Bibliotheek, MS II 270

Zoals reeds vermeld biedt deze publicatie enkel de muziek en de volledige teksten van de polyfone liederen uit MS Brussel II 270, in facsimile en in moderne editie. Voor een meer gedetailleerde, recente studie van het handschrift verwijzen wij naar de reeds aangehaalde editie van de tien Middelnederlandse liederen door Jeske van Dongen (13). Het volledige handschrift zou in feite een dubbel convoluut vormen, bestaande uit twee grote delen (door Van Dongen respectievelijk A en B genoemd). Formeel gezien bevat deze editie van de meerstemmige liederen (f. 121r-144v) slechts een gedeelte van het tweede deel, genoteerd op papier in klein formaat (136 x 100 mm).

De beide delen zijn samen gevat in een moderne band, voorzien van het ex-libris van De Coussemaker. Het hier uitgegeven gedeelte met polyfone Middelnederlandse en Latijnse liederen volgt mooi de katernopbouw: de katernen 10-12 bevatten de Middelnederlandse liederen (f. 121-132), katern 13 de Latijnse (f. 133-144). Er is geopteerd om niet de term 'motetten' te gebruiken, maar 'Latijnse liederen', omdat het hier meestal composities op Latijnse tekst betreft die eerder buiten de motettraditie staan; deze worden ook in de literatuur bewust als Latijnse *cantiones* bestempeld (14).

Deel A (f. 1r-120v) bevat in hoofdzaak rederijkersteksten, naast enkele Latijnse raadselverzen (*aenigmata*). Het oudste deel hiervan is mogelijk uit Brugge afkomstig, aangezien er personen uit het Brugse in worden vermeld; het meer recente deel zou een band met Antwerpen kunnen hebben (rederijkersteksten van Anna Bijns), al moet verder onderzoek nog uitwijzen of dit werkelijk zo is (15). Dit laatste deel heeft als datum *ante quem* 14 juli 1527.

Deel B (f. 121r-176v) bevat naast Middelnederlandse en Latijnse liederen ook Latijnse gebeden en hymnen, alsook een lange dichterlijke dialoog tussen lichaam en ziel (f. 172r-174r). Vanaf f. 153 tot f. 171 zijn er vijf perkamenten bifolia ingevoegd, en treffen we enkele afbeeldingen aan met wisselende taferelen (herhaaldelijk de dood, een vorst, een burger, een rebus, of het Lam Gods, bloedend met een kelk). Het B-deel van het handschrift is niet gedateerd, maar zou afgaand op de watermerken omstreeks 1500 te situeren zijn. Dat kan gestaafd worden aan de hand van stilistische aanwijzingen: nr. 5 bijvoorbeeld (*Mijns herten troest, mijn siels begheren*, de vergeestelijkte versie van *In mijnen sin* van Agricola), is het enige niet-anonieme werk dat (volgens concordante bronnen) tussen circa 1479 en 1520 verspreiding kende (16).

Samenstelling, herkomst en gebruik van het liedboek (f. 121r-144v)

Ondanks heel wat onderzoek en tal van uiteenlopende hypothesen, blijft het handschrift op het vlak van herkomst en gebruik nog steeds meer vragen oproepen dan het beantwoordt. Het kleine formaat, dat vooral bij stukken voor meer dan twee stemmen problemen schept, het doorlopen van de strofen op de versozijde, en de niet-gecorrigeerde fouten in het gedeelte met de polyfone liederen, maken het zeer onwaarschijnlijk dat er uit deze bron praktisch gemusiceerd werd. Dat wil echter niet zeggen dat deze werken nooit werden uitgevoerd. Wellicht ging de kopiist, die op de hoogte was van de muzieknotatie en die bovendien bewust omging met de tekstplaatsing (zie bijvoorbeeld de tekstplaatsing bij de wisseling van de notenbalken, ook al is die niet altijd perfect), terug op oudere handschriften, wellicht muziekhandschriften, van groter formaat. Theoretisch zouden dit twee handschriften (of meer) geweest kunnen zijn: enerzijds een (wellicht groter) handschrift met geleerde polyfonie, voor de moeilijkere stukken, anderzijds een (wellicht kleiner) handschrift, afkomstig uit de omgeving van de Moderne Devotie, voor de werken opgevat in de zogenaamde 'eenvoudige polyfonie'. Verder had de kopiist als didacticus ook aandacht voor de interpretatie van de mensurale notatie: in nr. 10 (*Och voer die doot en is gheen boet*), bijvoorbeeld, staan boven de gecoloreerde noten respectievelijk 4 en 2 puntjes, om aan te duiden dat de eerste noot van de *color*-figuur vier tellen duurt, en de tweede noot twee. Het wat voorzichtige schoolse schrift met een meer uitgesproken ronde notenvorm (in tegenstelling tot het in deze periode gebruikelijke, eerder ruitvormige notenschrift) en het aanwenden van een soort van 'koraalnotatie' met mensurale elementen – zoals bijvoorbeeld in nr. 17 (*In natali Domini*) de groepering van de noten per twee, het aanwenden van de rusten, en een enkele maal ook het gebruik van minimae – duiden op een enigszins amateuristische benadering. Het kan natuurlijk ook gaan om een professionele kopiist die het handschrift optekende voor een niet-professioneel milieu, maar dat lijkt een minder plausibele uitleg te zijn, aangezien kopiist en gebruiker, gelet op de persoonlijke samenstelling van het handschrift, wellicht een en dezelfde persoon waren.

Het geheel van de liederen is verscheiden qua inhoud, maar volgt wel een logische opbouw: eerst komen de tien Middelnederlandse liederen, vervolgens de negentien Latijnse. Binnen elke taalgroep zijn er twee- tot vierstemmige liederen. Elk deel start met liederen voor de kerst- en nieuwjaarstijd. In het Middelnederlandse deel volgen na deze liederen eerst een Marialied, en vervolgens vergeestelijkte minneliederen. Bij de Latijnse liederen komen na de kerstliederen – weliswaar onderbroken door de jubelzang met betrekking tot de liefde voor Jezus, namelijk nr. 16 (*Iesu dulcis memoria*) – eerst liederen voor Maria (Lichtmis), en vervolgens liederen voor (in hoofdzaak vrouwelijke) heiligen die in het najaar worden gevierd (21 oktober tot 6 december). Gesuggereerd werd dat het handschrift, net als het *Orationale* van keizer Frederik III, een soort volghandschrift was, waarbij de gebruiker de door professionelen uitgevoerde gezangen kon volgen. In het geval van Frederik III is deze uitleg aanvaardbaar, aangezien hij over een professionele hofkapel beschikte. Voor de Lage Landen zijn we niet geneigd deze hypothese te aanvaarden, vooral omdat er geen enkele vergelijkbare instelling was waar een dergelijk volghandschrift kon worden gebruikt (17).

De vaak geuite veronderstelling dat dit handschrift qua inhoud duidelijk beïnvloed is door de stroming van de Moderne Devotie, in de brede betekenis van het woord, kunnen we wel onderschrijven (18). De inhoud van de liederen spreekt wat dat betreft boekdelen, net als het bewuste teruggrijpen naar de zogenaamde 'eenvoudige polyfonie', en het gebruik van een 'koraalnotatie', aan de hand waarvan bepaalde liederen kunnen worden gezongen door personen die enkel de gregoriaanse notatie kennen. Het grote aantal concordanties met handschriften die zich in de sfeer van de Windesheimer congregatie bevinden, duidt in dezelfde richting (19).

Bij het vaststellen van de concordanties van de Latijnse liederen was het opvallend dat er, op de bekende 'schlagers' na, vrij weinig identieke versies zijn met andere handschriften binnen de sfeer van de *Devotio moderna*. Vaak geeft MS Brussel II 270 ook een afwijkende, zo niet betere versie dan de (soms wat onhandige) versies uit concordante bronnen, hetgeen ons sterkt in de overtuiging dat dit handschrift werd

vervaardigd door iemand die niet alleen het repertoire van de *Devotio moderna* kende, maar ook redelijk bekwaam was in de polyfonie. De canonische versie van nr. 21 (*Magnum nomen Domini*) is een fraaie zetting, die het niveau van de zogenaamde 'eenvoudige' polyfonie overstijgt.

De aanwezigheid van atypische, ingewikkelde polyfone liederen, zoals nr. 5 (*Mijns herten troest, mijn siels begheren*, de vergeestelijkte versie van *In mijnen sin* van Agricola) of nr. 10 (*Och voer die doot en is gheen boet*, dat teruggaat op de bekende Tandernakenmelodie), in een bundel die te associëren is met de *Devotio moderna*, kan worden verklaard doordat hierbij steeds het principe van het contrafact wordt toegepast, waarbij de wereldlijke liederen een geestelijke dimensie krijgen (20). Maar zelfs indien de aanwezigheid van nr. 10 (*Och voer die doot en is gheen boet*) in de bundel kan worden verklaard op grond van een vergeestelijkte tekst, dan nog blijft het vreemd om een werk dat wellicht ofwel als instrumentale compositie ofwel als een soort ingewikkelde solmisatie-oefening bedoeld was, binnen de context van een handschrift uit de sfeer van de *Devotio moderna* te plaatsen. Opmerkelijk is ook dat de liederen in zogenaamde 'koraalnotatie' steeds op vijf lijnen genoteerd zijn, wellicht omdat de kopiist alleen over een vijflijnig rastrum beschikte. In andere vergelijkbare handschriften binnen de stroming van de *Devotio moderna* vinden we ook vaak notenbalken met vier lijnen.

Ook atypisch, maar dan voor het genre van het Nederlandse polyfone lied, is de pertinente aanwezigheid van diverse strofen. Meestal vinden we in dergelijke liedbundels enkel de eerste strofe terug, terwijl hier alle liederen steeds van meerdere strofen voorzien zijn, soms doorlopend op de versozijde, hetgeen, zoals reeds vermeld, een eventuele strofische uitvoeringswijze bemoeilijkt. De Latijnse liederen zijn op vergelijkbare wijze van strofen voorzien, met als kwantitatief summum nr. 11 (*Cantent epythalamium*): daarvan staan slechts acht strofen bij de muziek op f. 133r, maar verderop in het handschrift (f. 165v-166r) staat de volledige versie, met in totaal 72 strofen.

Nog merkwaardig aan de samenstelling van deze collectie liederen is de zeer diverse dispositie van de stemmen, alsook de evenzeer uiteenlopende moeilijkheidsgraad. Vooral dit laatste roept opnieuw vragen op bij de gebruikers van het handschrift. Ook de zeer wisselende bezettingen bevestigen ons vermoeden dat dit liedhandschrift in functie van zijn teksten is samengesteld, en niet als een praktisch uitvoerdershandschrift.

De exacte herkomst van het handschrift en het milieu waarvoor de liederen in deze presentatie waren bedoeld, blijven vooralsnog onzeker. Een exacte geografische lokalisatie is al evenmin mogelijk, aangezien er in de liederen verschillende dialectologische invloeden te vinden zijn, en aangezien het bovendien nog onduidelijk is in welke mate de taal van de kopiist een rol speelde. Op dit ogenblik zijn allerlei invloeden aanwijsbaar, zoals bijvoorbeeld Brabantse, in nr. 5 (*Mijns herten troest, mijn siels begheren*), strofe 3: *vroechden* i.p.v. *vreughden*; Oost-Vlaamse, in nr. 1 (*Ghegroet so si die maghet soet*), strofe 2: *dexel* voor 'deken'; West-Vlaamse, in nr. 27 (*Puram Christo te dedisti*), refrein: *sculdich* i.p.v. *schuldich*; Hollandse, in nr. 8 (*Die werlt leit mi so seer en quelt*), strofe 5: *nyemont* i.p.v. *nyemant*; en uitzonderlijk ook Duitse (Limburgse?), in nr. 4 (*Maria sart, van edeler art*), strofe 7: *scic*, en strofe 9: *du bis* (Duits: *du bist*).

Bijgevolg blijft het bijzonder moeilijk om dit handschrift en zijn gebruiker te identificeren. Zelfs of wij van een gebruiker of gebruikster moeten spreken, blijft onduidelijk. De talrijke contradicties die zowel uit het handschrift als uit de reeds voorgestelde (al dan niet gepubliceerde) hypothesen spreken, nodigen uit om voorzichtig en geheel vrijblijvend de volgende, deels nieuwe hypothese naar voren te schuiven: kan het zijn dat het handschrift werd vervaardigd door een betere amateur uit de (hogere) burgerij die, na tijdens zijn jeugd van het wereldlijk leven te hebben geproefd, in een klooster (eventueel een begijnhof?) introk, om daar, gebruik makend van zijn burgerlijke muziekopvoeding, meerstemmige minneliederen in vergeestelijkte vorm te noteren? Via de monialen- of begijnengemeenschap leerde hij ook een nieuw repertoire kennen, met name dat van de beweging van de *Devotio moderna* (21). Beide repertoires bracht hij samen, met een voorkeur voor teksten over de Hemelse Bruid, over Maria, de geboorte van Christus, en vooral ook over vrouwelijke heiligen. Kan het zijn dat hij het liedboekje enkel gebruikte om te mediteren, vertrekkend vanuit jeugdherinneringen, soms peinzend over de onafwendbare dood, soms dromend van een mystiek huwelijk en een verblijf in een hemels gezelschap...? (22)

Noten

1. Voor meer informatie met betrekking tot het volledige handschrift, zie Repertorium, 2001 en Dongen, 2002.
2. Lyna, 1924, p. 289-291.
3. Hiermee repliceert Lyna op Acquoy (1886) en Knuttel (1906), die spraken van een spoorloos handschrift; zie Lyna, 1924, p. 289-290.
4. Het handschrift bevindt zich niet in het handschriftenkabinet, maar in de muziekafdeling, onder het nummer III 674. Tirabassi kende het Middelnederlands onvoldoende. Zo leest hij *Och waer* in plaats van *Och voer* in nr. 10.
5. Telefonische mededeling van Emmanuel Geeurickx op 4 augustus 2004. De auteur lichtte ook nog toe dat hij in verband met de transcriptiewijze overleg pleegde met Charles Van Den Borren en Antoine Auda (gebruik makend van diens transcriptiemethode, die deels teruggaat op die van Tirabassi), en dat hij over het handschrift schriftelijk communiceerde met Edward Lowinsky. De Latijnse teksten werden mede door zijn vriend en dorpsgenoot Jos Mertens getranscribeerd. Een kopie van het handschrift werd volgens de auteur gedeponeerd in de bibliotheek van het Conservatorium van Antwerpen (Hogeschool Antwerpen, departement Dramatische kunst, muziek en dans). Zijn bewerking van acht Middelnederlandse liederen publiceerde hij in *Het Vlaamse Lied*, uitgave van het Davidsfonds (Leuven), 1967, p. 15-18, en 1968, p. 2-17.
6. Zie bijvoorbeeld de cd *Puer nobis* van Capilla Flamenca, die in 1990 verscheen (Eufoda 1147).
7. In de Census-Catalogue, 1979-1988, klasseert men deze muziek onder *simple polyphony* en worden handschriften die integraal aan deze muziek gewijd zijn buiten beschouwing gelaten. Ook Reinhard Strohm, een specialist inzake onder meer dit type van bronnen, neemt deze terminologie over; zie Strohm, 1993, p. 333-339.
8. Lenaerts, 1933; Schreurs 1986 (met facsimile van twee liederen); Bonda, 1996.
9. Schreurs – Bouckaert, 1995, p. 44-45.
10. J. van Dongen, *Tien Middelnederlandse meerstemmige liederen uit Handschrift Brussel KB II.270. Een kritische editie met inleiding*, (afstudeerscriptie, Universiteit Utrecht), 's-Hertogenbosch, 1998.
11. Repertorium, 2001.
12. Ulrike Hascher-Burger, concordantielijst MS Berlin 190, laatst bijgewerkt op 26 juni 2004 en geconsulteerd op 31 juli 2004; zie Hascher-Burger, 2004.
13. Dongen, 2002, passim.
14. Strohm, 1993, p. 327-339. Er bestaat natuurlijk een zekere dubbelzinnigheid terzake, en de grens tussen *cantio* en motet is soms erg vaag. Liederen als nr. 12 (*Dies est leticie in ortu regali*) en nr. 20 (*Verbum caro factum est / In hoc anni circulo*) zijn meer polyfoon uitgewerkt en kunnen natuurlijk wel als een motet worden bestempeld.
15. Dongen, 2002, p. 20-21. We zouden niet zo ver durven gaan als Bonda, 1996, waar het handschrift een 'Brugse dichtbundel' wordt genoemd.
16. Bonda, 1996, p. 569-570.
17. Strohm, 1993, p. 329-331.
18. Welkenhuysen, 1992, p. 427-428; Dongen, 2002, p. 29-41.
19. Zie hieromtrent de uitstekende, maar nog in opbouw zijnde website Hascher-Burger, 2004. Er kan gewezen worden op het feit dat deze beweging van bewuste spirituele vereenvoudiging haar visuele pendant heeft. Daarbij denken we bijvoorbeeld aan de 'naïeve' muurschilderingen in het begijnhof van Sint-Truiden, waar overigens ook de heiligen Ursula, Cecilia en Catharina afgebeeld zijn. Bovendien was deze laatste heilige de patrones van heel wat begijnhoven. Een band met het begijnenwezen is bij deze dan ook niet uit te sluiten.
20. Ook later zal deze spanning tussen het profane en het geestelijke blijven bestaan; zie Schreurs, 1986, p. 32-33; Bonda, 1996, p. 210-214.
21. Terecht verwijst Andries Welkenhuysen bij het laatste lied naar het mogelijke patronaat van de Heilige Nicolaas. E. Bruning suggereerde voor MS Berlin 190 een herkomst uit het Agnetenklooster, gelegen nabij de Sint-Niklaaskerk in Utrecht. Zelf menen we dat de genoemde heiligen in het handschrift te algemeen verspreid zijn in de Nederlanden om tot een definitieve herkomst te kunnen besluiten; zie Bruning, 1963, p. XXXV.
22. Opmerkelijk is dat Barbara, Catharina, Cecilia, Ursula en Nicolaas als heiligen allen te associëren zijn met jeugd en maagdelijkheid, en dat zij allen ook tot de oudste (uit de periode van de 3de tot de 5de eeuw) en meest populaire heiligen kunnen worden gerekend – met dank aan Pieter Mannaerts voor deze bedenking.

TOELICHTING
BIJ DE MIDDELNEDERLANDSE EN LATIJNSE LIEDEREN

Voor de tien Middelnederlandse liederen (katernen 10-12, f. 121-132) en de negentien Latijnse (katern 13, f. 133-144) volgt hier een korte inleiding, waarin de vorm, inhoud en overleveringsgeschiedenis van ieder lied summier worden beschreven, en waar tevens naar relevante literatuur wordt verwezen. Naar de lyrische 'ik' wordt steeds met 'hij' verwezen, hoewel het geslacht van kopiist en gebruiker onzeker is en de lyrische 'ik' mogelijk verwijst naar een vrouw.

In de notities bij de Middelnederlandse liederen (nrs. 1-10) worden het aantal accenten per versregel en het rijmschema weergegeven in strofeschema's die worden genoteerd volgens het systeem van Repertorium, 2001. Daarin staat een hoofdletter voor mannelijk rijm en een kleine letter voor vrouwelijk rijm; het cijfer staat voor het aantal accenten per versregel. Een plusteken (+) wijst op binnenrijm, dat wil zeggen rijm tussen de verschillende delen van een versregel, en dus binnen één regel.

In de notities bij de Latijnse liederen (nrs. 11-29) wordt de informatie over de structuur van de liederen, met inbegrip van strofe- en rijmschema's, geformuleerd volgens de werkwijze en in categorieën die bij de studie van de Midellatijnse poëzie tot op heden gangbaar zijn.

Concordanties worden zowel door de editors van de Middelnederlandse en Latijnse teksten als door de editor van de muziek gegeven, voorzover deze te achterhalen zijn op basis van standaardwerken en waar het min of meer contemporaine bronnen betreft. (De term concordantie wordt hier gebruikt in de betekenis van 'concordante bron', waarbij de mate van overeenstemming wisselend kan zijn.) Vaak gebeurt dit op selectieve wijze, als het liederen betreft die algemeen zijn verspreid – van *Verbum caro factum est* bestaan volgens *The Motet Database Catalogue Online* (University of Florida) niet minder dan 182 versies. Er werd gebruik gemaakt van de bronnen opgenomen in de algemene bibliografie in dit volume, en meer in het bijzonder van de volgende standaardwerken: Bonda, 1996; Hascher-Burger, 2004; Motet Database, 2004; Repertorium, 2001; RISM B-IV, 1972.

Middelnederlandse liederen

1. Ghegroet so si die maghet soet (f. 121r-121v)
2. Ons is een kijnt geboren (f. 121v-122r)
3. Mit desen niewen jare (f. 122v-123r)
4. Maria sart, van edeler art (f. 123v-125r)
5. Mijns herten troest, mijn siels begheren (f. 125v-126v)
6. O Jesus' bant, o vurich brant (f. 126v-127r)
7. Truren moet ic nacht ende dach (f. 127v-128r)
8. Die werlt leit mi so seer en quelt (f. 128v-129r)
9. Adieu, naturlic leven mijn (f. 129v-130r)
10. Och voer die doot en is gheen boet (f. 130v-132r)

Latijnse liederen

11. Cantent epythalamium (f. 133r)
12. Dies est leticie in ortu regali (f. 133v-134r)
13. Puer nobis nascitur (f. 134v)
14. Puer natus in Bethleem (f. 135r)
15. Iesum corde colite (f. 135v)
16. Iesu dulcis memoria (f. 136r)
17. In natali Domini (f. 136v-137r)
18. Ave puer parvule (f. 137r)
19. Dies est leticie, nam processit hodie (f. 137v)
20. Verbum caro factum est / In hoc anni circulo (f. 137v-138v)
21. Magnum nomen Domini (f. 138v-139r)
22. Beant laude varia (f. 139v)
23. Benefico solatio (f. 140r-140v)
24. Ave pulcherrima regina (f. 140v-141r)
25. Costi regis filia (f. 141v)
26. Digne colat ecclesia (f. 142r)
27. Puram Christo te dedisti (f. 142v-143r)
28. Flatu docta spiritali (f. 143v-144v)
29. Nicolai solennia (f. 144v)

1. Ghegroet so si die maghet soet (f. 121r-121v)

Ghegroet so si die maghet soet is een kerstlied. Het telt zeven strofen van zes versregels, met als strofeschema 4A 4A 3b 4C 4C 3b; het metrum is jambisch.

De liedtekst is, behalve via MS Brussel II 270, ook overgeleverd via MS Berlin 185, p. 222-226, en via MS Brussel II 2631, f. 75r-76r. De verschillen tussen de concordanties zijn groot. Zie hierover ook Repertorium, 2001, T2344, p. 222.

Van de twee stemmen zijn afzonderlijke concordanties bekend. De tenor komt overeen met de melodie van het eenstemmige *Die werelt hielt mi in hair gewout* op f. 174r van MS Berlin 190. De cantus vertoont grote overeenkomsten met een eveneens eenstemmig lied, op f. 58v-59r van het *Devoot ende profitelijck boecxken*, met als incipit: *Ons naket eenen soeten tijt*. Zowel in het *Devoot ende profitelijck boecxken* als in MS Berlin 190 ontbreken de maten 10-12. In MS Brussel II 270 is op deze plaats de tekstplaatsing onduidelijk. Een mogelijkheid is om de tekst van vers 4 onder deze noten te herhalen.

Duyse, 3 (1906), p. 1893-1895, nr. 488 geeft een uitgave van het lied.

2. Ons is een kijnt geboren (f. 121v-122r)

Het kerstlied *Ons is een kijnt geboren* telt zeven strofen van tien versregels, volgens het schema 3a 3B 3a 3B 3c 3D 3c 3c 3c 3c; het metrum is jambisch.

Van dit lied is een groot aantal concordanties bekend, onder meer via MS Berlin 190, f. 35r-36r; het *Suverlijc boecxken*, f. a4r-a6r; MS Brussel II 2631, f. 74v-75r; het *Devoot ende profitelijck boecxken*, f. 116(bis)r-117(bis)r; en MS Utrecht XIII G43, f. 206v (zie verder Repertorium, 2001, T4253, p. 371). Onderling vertonen de overleveringen grote verschillen. Zo wordt het lied meestal met het refrein begonnen en niet, zoals hier, met de eerste strofe.

De cantus is eveneens overgeleverd bij de genoemde concordanties in MS Berlin 190, het *Devoot ende profitelijck boecxken* en MS Utrecht XIII G43.

3. Mit desen niewen jare (f. 122v-123r)

Mit desen niewen jare is een kerst- en nieuwjaarslied dat bestaat uit acht strofen van ieder zeven versregels. Het strofeschema is 3a 3a 3a 3B 2C+2C 2C+2C 4B; het metrum is jambisch.

Tenminste tot in de 17de eeuw wordt het lied veelvuldig overgeleverd. Voorbeelden van met MS Brussel II 270 contemporaine concordanties zijn: MS Wien 12875, f. 76v-77v; MS Berlin 190, f. 11v-12r; het *Suverlijc boecxken*, f. a1v-a2r; MS Brussel II 2631, f. 89r-89v; en het *Devoot ende profitelijck boecxken*, f. 115(bis)r-116(bis)r (zie verder Repertorium, 2001, T4571, p. 395). De onderlinge verschillen zijn groot, alleen al wat betreft de lengte van het lied: het *Devoot ende profitelijck boecxken* neemt achttien strofen op, waar onze kopiist er slechts acht noteert.

De tenor bevat de melodie die in concordanties wordt teruggevonden, bijvoorbeeld in de eerste stem van de tweestemmige overlevering in MS Wien 12875, en in de tweede stem van de eveneens tweestemmige overlevering in MS Berlin 190. De overige stemmen verschillen per bron. Meer concordanties van de melodie worden gegeven in Bonda, 1996, MDNJ, p. 576-577, en in Repertorium, 2001, M0527, p. 686.

4. Maria sart, van edeler art (f. 123v-125r)

Maria sart, van edeler art is het enige vierstemmige Middelnederlandse lied in MS Brussel II 270. Dit loflied op Maria is van Duitse oorsprong, wat duidelijk zichtbaar is in onder meer 'vernederlandste' Duitse woorden en persoonsvormen. De elf strofen tellen ieder twaalf versregels, met als strofeschema 2A+2A 3b 2C+2C 3b 2D+2D 3e 3e 2F+2F 2G+2G 3h 2I+2I 3h; het metrum is jambisch.

De liedtekst is in het Middelnederlandse taalgebied (aangehouden is de afbakening volgens Repertorium, 2001, p. 15) enkel nog bekend via MS Werden, p. 67-69, en via het *Devoot ende profitelijck boecxken*, f. 127r. De onderlinge verschillen zijn groot.

Geen van beide concordanties is voorzien van muzieknotatie. MS Würzburg 11 II, f. 16v-19v geeft een vierstemmige concordantie van de muziek. De vroegste eenstemmige concordantie is te vinden in de *Souterliedekens* op f. R8r-R8v. Jongere één- en meerstemmige optekeningen van de melodie geeft Repertorium, 2001, M0516, p. 685. Een concordante, weliswaar driestemmige versie voor zang en luit is te vinden bij A. Schlick, *Tabulaturen Etlicher lobgesang*, Mainz, 1512, p. 75.

5. Mijns herten troest, mijn siels begheren (f. 125v-126v)

Mijns herten troest, mijn siels begheren bestaat uit vijf strofen van negen versregels. Het strofeschema is 4a 4b 4a 4b 4b 4C 4b 5C 5C; het metrum is jambisch. Het is een devoot Marialied, waarin de lyrische 'ik' zijn liefde voor Maria betuigt. De vorm 'roes' (str. 3, v. 3) is waarschijnlijk een verkeerde lezing van 'rose'.

De liedtekst is een vergeestelijking van het wereldlijke *In mijnen sin hadde ick vercoren*, en wordt ook gevonden in MS Berlin 190, f. 165r-165v. De wereldlijke tekst is onder meer overgeleverd via het *Antwerps Liedboek*, f. 51r-51v. Het wereldlijke en geestelijke lied gebruiken in het refrein dezelfde tekst.

Dit is het enige lied in MS Brussel II 270 waarvan de componist bekend is: verschillende concordanties in polyfone liedbronnen schrijven de compositie toe aan Alexander Agricola. Bonda, 1996, IMZH 31, p. 569 geeft maar liefst acht concordanties van het driestemmige stuk. Deze noteren geen volledige liedtekst onder de muzieknotatie, maar enkel een incipit, doorgaans *In mijnen sin*.

6. O Jesus' bant, o vurich brant (f. 126v-127r)

De tekst van *O Jesus' bant, o vurich brant* is neergelegd in zes strofen van zes versregels. Het strofeschema is 2A+2A 4A 3b 4A 4A+1b 3b; het metrum is jambisch. Het is een mystiek lied, waarin de lyrische 'ik' niet alleen zijn liefde voor Jezus bezingt, maar ook zijn eigen innerlijke strijd tussen een aards en een aan God gewijd leven.

Het lied is een vergeestelijking van het wereldlijke *O Venus bant*, dat onder meer in het *Antwerps Liedboek* op f. 68r-69v overgeleverd wordt. Van dit lied bestaan diverse vergeestelijkingen naast elkaar, die alle beginnen met *O Jesus' bant, o vurich brant*, maar op verschillende wijze vervolgen. De vergeestelijking in MS Brussel II 270 volgt het wereldlijke lied op de voet. Dezelfde tekst is ook overgeleverd via MS Berlin 190, f. 111r/v en MS Brussel II 2631, f. 53v.

Een concordantie van de cantus geeft het *Devoot ende profitelijck boecxken*, f. 8v. De melodie in MS Berlin 190 op f. 99r komt boven de versregels 1-3 en 6 overeen met de cantus van MS Brussel II 270 op dezelfde plaats. De melodie boven de versregels 4-5 daarentegen is concordant met de tenor van ons handschrift. Bonda, 1996, p. 262-263 gaat uitvoeriger in op de verschillende versies van de melodie.

7. Truren moet ic nacht ende dach (f. 127v-128r)

Truren moet ic nacht ende dach telt zes strofen van zeven versregels in een jambisch metrum; het strofeschema is 4A 3b 4A 3b 4C 4C 3b. Het is een klaaglied, waarin de lyrische 'ik' verzucht dat zijn leven door aards lijden wordt beheerst.

De tekst van het lied wordt eveneens overgeleverd via MS Brussel II 2631, f. 21r-21v. Het is een vergeestelijking van het wereldlijke *Trueren moet ick nacht ende dach*, dat te vinden is in het *Antwerps Liedboek* op f. 81r-81v. Ook van dit lied bestaan verschillende vergeestelijkingen naast elkaar, steeds met hetzelfde incipit. Zie hierover ook Repertorium, 2001, T6400 en T6402, p. 537.

Oorspronkelijk zagen de drie stemmen er geheel anders uit dan nu, getuige de beschadigingen van het papier. Met een UV-lamp is het mogelijk de toonhoogte van de gewiste stemmen te lezen. Helaas is de notenwaarde niet of nauwelijks leesbaar, wat het moeilijk maakt het gewiste te transcriberen. Wat is hier gebeurd? Heeft de kopiist zich vergist en in eerste instantie de muziek van een ander lied boven de tekst geplaatst? Of is hier iemand aan het werk geweest die niet tevreden was over zijn compositie en deze vervangen heeft? Hoe het ook zij, de cantus zoals die nu is overgeleverd, is concordant met de melodie op f. 78r-78v in het *Devoot ende profitelijck boecxken* en met de melodie op f. L2r-L3v in de *Souterliedekens*.

8. Die werlt leit mi so seer en quelt (f. 128v-129r)

De tekst van *Die werlt leit mi so seer en quelt* is neergelegd in vijf strofen van tien versregels. Het strofeschema is 4A 4b 4A 4b 4b 4c 4b 2e+2e 2c 4c, met een jambisch metrum. In dit mystieke liefdeslied beklaagt de lyrische 'ik' zich erover dat de wereld hem enkel ellende en lijden brengt.

Van muziek noch tekst zijn concordanties bekend. De tekst is een vergeestelijking van *Tghepeys leyt mi seer vast en quelt* uit het *Antwerps Liedboek*, f. 82v-83r. De refreintekst is in de wereldlijke liefdesklacht dezelfde als in onze vergeestelijking.

9. Adieu, naturlic leven mijn (f. 129v-130r)

De tekst van *Adieu, naturlic leven mijn* bestaat uit vijf strofen van acht versregels. Het strofeschema is 4a 4B 4a 4B 4B 4c 4B 4c; het metrum is jambisch. Binnen de strofen is er sprake van een anafoor, doordat steeds de eerste zes versregels met hetzelfde woord beginnen. Bovendien is het beginwoord van strofe 1 hetzelfde als dat van strofe 5, en is dat van strofe 2 hetzelfde als dat van strofe 4. In dit Marialied neemt de lyrische 'ik' afscheid van de bedrieglijke wereld en keert hij zich tot Maria.

Het lied is verwant aan een lied met hetzelfde incipit op f. 38v-39r van het *Devoot ende profitelijck boecxken*. De teksten verschillen echter te veel om van een concordantie te spreken. Ook zijn de liederen voorzien van verschillende melodieën.

10. Och voer die doot en is gheen boet (f. 130v-132r)

Och voer die doot en is gheen boet telt vijf strofen van tien jambische versregels volgens het strofeschema 4A 3b 4A 3b 4C 4C 4C 3d 4C 3d. In dit klaaglied verwoordt de lyrische 'ik' zijn angst voor de dood, die uiteindelijk eenieder wacht.

Niet steeds is het mogelijk om zonder ingrijpen de tekst onder de tenor te plaatsen. In vers 7 zijn er minder noten genoteerd dan wat het aantal lettergrepen vereist. Het lijkt erop dat de kopiist aanvankelijk een gedeelte had overgeslagen: de tekst *alst God ghebiet* wordt in de notenbalk tussengevoegd. Om toch de gehele tekst te zingen onder de gegeven noten kan de brevis van maat 16 opgedeeld worden in een semibrevis gevolgd door vier minimae, overeenkomstig de verdeling van de noten in maat 9. Een volgend probleem doet zich voor in de maten 20-22 en 23-26, waar het tekstritme tegen dat van de muziek ingaat. Wanneer in maat 20 en 23 de tweede semibrevis gesplitst wordt in twee minimae, is het probleem verholpen. Tot slot: boven de laatste twee versregels worden veel meer noten genoteerd dan er lettergrepen zijn. Indien gewenst, is het mogelijk gedeelten van de tekst onder de muziek te herhalen.

MS Brussel II 2631, f. 49r-49v, en het *Devoot ende profitelijck boecxken*, f. 65v-66v, bevatten een concordantie van de liedtekst. In het eenstemmige *Devoot ende profitelijck boecxken* wordt ook de melodie van de tenor overgeleverd, hoewel sterk gevarieerd. De tenor geeft de met name via polyfone bronnen wijdverbreide melodie van *Tandernaken* (Bonda, 1996, p. 259-262 en p. 596-598).

11. Cantent epythalamium (f. 133r)

Onder de muziek, op f. 133r, zijn acht strofen gekopieerd (1 en 39-45) van een uitgewerkt, deels verhalend, deels lyrisch kerstlied, waarin de persoon van Maria centraal staat. De volledige tekst, met soms betere lezingen, maar zonder de muzieknotatie, staat verderop in het handschrift, op f. 165v-166r. Hij telt 72 terzinen van achtlettergrepige jambische verzen (= jambische dimeters). Met het rijm heeft de dichter(es) een krachttoer willen realiseren: over de 216 verzen is eenzelfde *um*-uitgang volgehouden (met één uitzondering, voor de eigennaam *Idithun* in vers 2).

Cantent epythalamium staat in geen enkel repertorium vermeld. We durven het te beschouwen als een 15de-eeuwse creatie van de Nederlandse Devotie. Het werd integraal uitgegeven, vertaald (in het Engels) en besproken door Andries Welkenhuysen (Welkenhuysen, 1992). Zijn transcriptie, Nederlandse vertaling en toelichting van de acht strofen van f. 133r werden eerst gedrukt in *Musica 'Antiqua'*, 2 (1985), p. 117.

Het lied is verder alleen nog terug te vinden in MS Köln 75, f. 48v, in een tweestemmige variant (cantus en tenor, met slechts elf strofen). Het betreft een handschrift afkomstig uit een Mechels franciscanerklooster, gedateerd 1506. De afwijkende lezingen in het Keulse handschrift zijn zeker geen verbeteringen.

Bij de aanhefstrofe zij opgemerkt dat *epythalamium* (klassiek *epithalamium*, aldus op f. 165v), 'lied bij het bruidsbed', hier 'lied bij het kraambed' betekent, met name van de maagd Maria, die tegelijk 'bruid van God' wordt geheten. Asaf, Eman en Jedutun – drie beroemde oudtestamentische zangers uit de tijd van koning David – worden met name opgeroepen door de dichter om dit feestlied uit te voeren. De zetting van het Brusselse handschrift is echter vierstemmig. De overige zeven strofen (39-45) zijn een parafrase van het evangelische geboorteverhaal (Lucas, 2, 1-20), met elementen uit de volkse vroomheidstraditie. In strofe 44 lezen wij *iungunt* (aldus op f. 166r) i.p.v. *iungit*, omwille van het meervoud *dicentes*.

12. Dies est leticie in ortu regali (f. 133v-134r)

Dit paraliturgische kerstlied – niet te verwarren met nr. 19 (*Dies est leticie, nam processit hodie*) – is sedert de 14de eeuw ruim verspreid, in sterk variërende muzikale en tekstuele versies. Niet alleen de tekstlezingen, maar ook het aantal en de volgorde van de

strofen vertonen vaak verschillen. De versie van het Brusselse handschrift telt zeven strofen van tien trocheïsche verzen, afwisselend zeven- en zeslettergrepig, namelijk tweemaal 7+6 lettergrepen, gevolgd door tweemaal 7+7+6 lettergrepen. Deze structuur wordt onderstreept door het rijmschema: *abab* gevolgd door *ccdccd* (of *ccdeed,* in drie strofen).

Het lied, dat grotendeels gebouwd is op retorische antithesen (godheid – mensheid, moeder – maagd, almacht – zwakheid, licht – duisternis), zou oorspronkelijk als *tropus* hebben gefungeerd bij het *Gloria* van de kerstviering (zie de slotstrofe).

Van de talrijke edities vermelden wij: Mone, 1 (1853), p. 62-64, nr. 47 (9 strofen); Wackernagel, 1 (1864), p. 206-207, nr. 332 (10 strofen); Mincoff-Marriage, 1922, p. 221-224, nr. 126 (6 strofen, bij de Middelnederlandse bewerking *Het is een dach der vrolijcheit in des conincx hove*); Mak, 1948, p. 62-66, nr. 22 (7 strofen, bij de Middelnederlandse bewerking *Tis een dach van vrolicheden in des conincs hove*).

13. Puer nobis nascitur (f. 134v)

Dit kerstlied, uitgaande van de introïtus *Puer natus est nobis* (hoogmis van kerstdag), is sedert de 15de eeuw in uiteenlopende versies overgeleverd. Muzikaal gezien neemt deze versie een aparte plaats in als een werk voor gelijke stemmen (*ad pares*), teruggaand op een tenor die gebaseerd is op de bekende kerstmelodie. In het Brusselse handschrift tellen we acht strofen van vier trocheïsche verzen, achtereenvolgens 7+6+7+7 syllaben, met *abab*-rijmen, afwisselend staand en slepend. De verzen worden enkele malen met een onbeklemtoonde inzetlettergreep uitgebreid; deze zogenaamde *Auftakt* kan op een Duitse oorsprong wijzen.

Van de vele edities vermelden wij: Mone, 1 (1853), p. 64-65, nr. 48 (5 strofen); Wackernagel, 1 (1864), p. 206, nrs. 330-331 (resp. 4 en 7 strofen). Een Middelnederlandse vertaling treft men aan bij Duyse, 3 (1906), p. 1862-1865, nr. 479 (*Ons is gheboren een kindeken soet,* 6 strofen).

14. Puer natus in Bethleem (f. 135r)

Dit kerstlied, waarvan vele muzikale en tekstuele varianten voorkomen, zou in de 14de eeuw in Bohemen ontstaan zijn, als een *tropus* bij het *Benedicamus Domino, Deo gratias* (zie de slotstrofen). De versie van het Brusselse handschrift telt twaalf tweeregelige strofen van rijmende jambische dimeters, met een refrein van tweemaal drie jamben.

Uitgave: Dreves, 1 (1886), p. 163-164, nr. 178 (11 strofen). Een Middelnederlandse vertaling, bij Duyse, 3 (1906), p. 2023-2025, nr. 524 (*Een kint gheboren in Bethlehem,* 11 strofen). Een moderne berijming door Stokvis, 1881, p. 72-75 (11 strofen).

15. Iesum corde colite (f. 135v)

Dit lyrische gebed tot het kerstkind en zijn moeder is verder alleen nog in MS Nijmegen 402 opgetekend, ofschoon het een muzikaal afwijkende versie betreft. Wij durven het, zoals nr. 11 (*Cantent epythalamium*), beschouwen als een 15de-eeuwse creatie van de Nederlandse Devotie. Het lied bestaat uit zes zogenaamde 'vagantenstrofen', erg populair in de middeleeuwse volkstalige en Latijnse poëzie. Een vagantenstrofe telt vier trocheïsche verzen, door een duidelijke cesuur in 7+6 syllaben verdeeld, met een volgehouden slepend eindrijm, soms nog versterkt door een staand binnenrijm aan de cesuur (zie de aanhefverzen en de slotstrofe).

In onze transcriptie, die als *editio princeps* kan gelden, verdelen wij de lange verzen over twee regels, van respectievelijk zeven en zes syllaben.

16. Iesu dulcis memoria (f. 136r)

Deze 12de-eeuwse jubelzang (*iubilus*) van de liefde tot Jezus, waarschijnlijk door een Engelse cisterciënzer gedicht, ademt de mystiek van Bernardus van Clairvaux. In talloze handschriften, drukken en versies is hij overgeleverd, bewerkt en vertaald. De grondige studie van Heinrich Lausberg, *Der Hymnus 'Jesu dulcis memoria'* (München, 1967), maakt verwijzingen naar andere literatuur overbodig. De lezingen in andere bronnen zijn, voorzover we dat konden nagaan, muzikaal verschillend (zie concordantielijst van MS Berlin 190 in Hascher-Burger, 2004).

In het Brusselse handschrift zijn de eerste vijf strofen overgeschreven van in totaal 42 (volgens de als authentiek beschouwde redactie). Dezelfde vijf strofen komen, naast andere, voor in het liturgisch officie van de Heilige Naam Jezus. Elke strofe telt vier jambische dimeters, met doorlopend rijk rijm.

Vóór strofe 2 plaatste de kopiist, blijkbaar bij vergissing, het refreinteken ℟°.

17. In natali Domini (f. 136v-137r)

Van dit 15de-eeuwse kerstlied werden tot nog toe zes versies uitgegeven, door Wackernagel, 1 (1864), p. 202-203, nrs. 319-323, en door Pothier, 1903, p. 18, nr. 11. Ze zijn echter grondig verschillend van de redactie die in het Brusselse handschrift voorkomt: ze tellen maximum zes strofen, waarvan er slechts twee overeenstemmen met die van Brussel. De hier getranscribeerde versie, in tien strofen, is dus zo goed als onbekend. Muzikale varianten zijn onder meer te vinden in MS Brussel IV 421 (erg gelijkend, maar niet volledig identiek), MS Chrudim, MS Hradec Králové II A 6 (driestemmig; het incipit van cantus en tenor is gelijkend, maar niet volledig identiek) en MS Hradec Králové II A 7.

Elke strofe telt zeven jambische dimeters, met rijmschema *aabbccd* (negen keer) of *aabbbdd* (drie keer). Opvallend is ook dat het beginvers *in natali Domini* in de strofen 2-10 telkens als slotvers weerkeert, als de *stok* van een rederijkersrefrein.

18. Ave puer parvule (f. 137r)

Dit sentimentele loflied op het kerstekind en zijn moeder is overgeleverd in een aantal handschriften uit de 15de en 16de eeuw. De integrale versie, in 27 strofen, werd uitgegeven door Milchsack, 1886, p. 114-120. De toeschrijving, in enkele handschriften, aan Bernardus van Clairvaux († 1153) is een vroom verzinsel: zie B. Hauréau, *Des poèmes attribués à saint Bernard*, (Paris, 1890), p. 68-70.

In het Brusselse handschrift komen slechts vier strofen voor. Het zijn zogenaamde 'vagantenstrofen' – zie hiervoor nr. 15 (*Iesum corde colite*) – met slepend eindrijm *aabb* en staand cesuurrijm *ccdd*.

19. Dies est leticie, nam processit hodie (f. 137v)

Dit kerstlied, waarvan de aanhef geïnspireerd is op die van ons nr. 12 (*Dies est leticie in ortu regali*), is sedert de 15de eeuw in handschriften en drukken geattesteerd, met wisselend strofenaantal en vele tekstvarianten. Zie: Mone, 1 (1853), p. 65, nr. 49; Wackernagel, 1 (1864), p. 208, nrs. 340-341; Bäumker, 1 (1886), p. 293-294, nr. 44; Roth, 1887, p. 11, nr. 46.

Muzikale concordanties, zij het in wisselende notatievormen, soms met verwisseling van stemmen en ritmisch afwijkend, zijn te vinden in verscheidene handschriften (MS Berlin 190; MS Brussel IV 421; MS Haarlem 27, MS Trier 516, MS Utrecht 113).

De Brusselse versie telt vijf strofen van zes trocheïsche verzen. In elke strofe zijn de verzen 1-3 zevenlettergrepig, met doorlopend staand rijm, terwijl de verzen 4-6 als een refrein aandoen: de rijmende verzen *sine viro* en *modo miro* omsluiten telkens een zeslettergrepig vers eindigend op *-ore*; alleen in de laatste strofe kon *sine viro* niet ingepast worden en lezen we *sine termino*.

20. Verbum caro factum est / In hoc anni circulo (f. 137v-138v)

De tekst van dit populaire kerstlied is overgeleverd in vele varianten, zowel muzikale – alleen *The Motet Database Catalogue Online* (University of Florida) geeft al 182 versies – als tekstuele, gaande van 3 tot 29 strofen. Het oudste handschrift (MS Paris. Lat. 1139), waarin acht strofen voorkomen, wordt omstreeks 1100 gedateerd. Van de vele uitgaven vermelden wij: Mone, 1 (1853), p. 65-66, nr. 50; Méril, 1854, p. 337-338, nr. 6; Wackernagel, 1 (1864), p. 163-165, nrs. 264-266.

De Brusselse codex telt zestien strofen, voorafgegaan door een tweeregelige aanhef, alles in verzen van zeven syllaben. De verzen 1-3 van elke strofe zijn trocheïsch en gebonden door een tweelettergrepig rijm (behalve strofe 14, vers 3, eenlettergrepig); het jambische vers 4 fungeert als een 'stokvers' voor het gehele lied: *de (ex, in, a, cum) virgine Maria*. Strofe 13 (*Tres reges...*) werd achteraf na de slotstrofe toegevoegd door dezelfde hand, in lichtere inkt. Verwijzingstekens geven haar correcte plaats aan.

Een voorlopige transcriptie, vertaling en toelichting, bezorgd door Andries Welkenhuysen, verscheen in *Musica 'Antiqua'*, 2 (1985), p. 119.

21. Magnum nomen Domini (f. 138v-139r)

De antifoon *Magnum nomen Domini* werd sedert de vroege middeleeuwen vaak gezongen in de kerst- en lichtmisliturgie. Later werd ze uitgewerkt tot een zelfstandig kerstlied, meestal tweetalig Latijn-Duits of Latijn-Nederlands. De versies kunnen sterk variëren. Zie onder meer Bäumker, 1 (1886), p. 299-301, nr. 47 (Latijn-Duits); Bäumker, 1888, p. 194-195, nr. 16 (Latijn-Nederlands); Mak, 1948, p. 206-208, nr. 62 (Latijn-Nederlands).

De Latijnse liedtekst van het Brusselse handschrift gaat onder het motto *Nunc dimittis* (aanhef van Simeons loflied: Lucas, 2, 29). Hij telt een strofe van zes (in principe) elflettergrepige trocheïsche verzen, met doorlopend staand rijm (*-el*), gevolgd door vier korte regels, zonder vast metrum maar met *abba*-rijm. Vers 5 van de strofe valt op, niet alleen door het zeldzame rijmwoord *El,* oudtestamentische naam van God, maar ook door de inlassing van de formule *in Bethleem* (rijmend op *virginem*), zodat we uitzonderlijk vijftien syllaben tellen.

Na de Latijnse tekst volgt een berijmde Middelnederlandse vertaling. De vertaler had echter moeite met de ongewone formule *natus est El*; hij schreef dan maar de rijm-stoplap *dat weet ic wel...*

Noël is het Franse woord voor 'Kerstmis', maar betekent daarnaast ook 'kerstlied'; met de laatstgenoemde betekenis werd het zelfs overgenomen in het Nederlands. Bovendien komt *Noël!* vaak voor als vreugdekreet bij het kerstfeest. Daarom durven wij het drievoudige *eya* hier door een drievoudig *noël* vertalen.

22. Beant laude varia (f. 139v)

Dit schoolse kerstlied, waarschijnlijk in de 14de eeuw te dateren, komt bij ons weten alleen nog voor in een handschrift uit de oude cisterciënzerabdij van Kamp in het Rijnland. Zie de enige uitgave door Dreves, 2 (1888), p. 143, nr. 24. Het telt zes strofen van zes trocheïsche verzen, namelijk tweemaal 7+7+6 syllaben, gedragen door het rijmschema *aabaab* (het *a*-rijm steeds drielettergrepig, het *b*-rijm tweelettergrepig). Bovendien zijn de zes strofen onderling nauw verbonden, doordat het *b*-rijm *-esse* doorloopt van het begin tot het einde van het lied.

In strofe 3 van het Brusselse handschrift moet de zinloze lezing *sic habebat iesse* op grond van het Kamper liedboek tot *sic habebat res se* verbeterd worden. In strofe 6 verwijst *virgini progresse* naar de bruid van het Hooglied (6, 9): *ista quae progreditur*.

23. Benefico solatio (f. 140r-140v)

Van dit paraliturgische lied (*cantio*) voor het feest van Maria-Lichtmis, waarschijnlijk in de 14de eeuw in Oostenrijk ontstaan (zie Szövérffy, 1987, p. 124), kennen wij één andere versie, gepubliceerd door Dreves, 20 (1895), p. 183, nr. 241. Bij Dreves lezen we vier strofen, waarvan de eerste drie identiek zijn met de Brusselse versie; deze is echter uitgebreid tot zeven strofen, zodat onze transcriptie van strofen 4-7 als een *editio princeps* kan gelden.

Elke strofe telt vier jambische dimeters, met staand *abab*-rijm. Het refrein, identiek met dat van de Oostenrijkse versie, bestaat uit twee rijmende jambische dimeters.

24. Ave pulcherrima regina (f. 140v-141r)

Deze *sequentia* ter ere van de Heilige Maagd is sedert de 13de eeuw bekend uit Duitse en Oostenrijkse handschriften, soms met het beginvers *Ave sanctissima regina*. Het strofenaantal varieert. Edities: Dreves, 2 (1886), p. 52, nr. 8 (3 strofen); Bäumker, 1888, p. 231-233, nr. 36a (1 strofe). In de Brusselse codex komen dezelfde drie strofen voor die door Dreves uit Oostenrijkse handschriften werden uitgegeven. In verband met de verspreiding van de muzikale varianten van dit lied in de Lage Landen en Europa verwijzen we naar Strohm, 1993, p. 332-333, waar ook een gedeeltelijke transcriptie wordt gegeven van de afwijkende contrafactversie uit MS Brussel 9786-9790, afkomstig uit (Munster)Bilzen, ter ere van Sint-Mauritius. De tenor is gelijkend.

Een *sequentia* is een typisch middeleeuwse liedvorm, die opvalt doordat de strofen geen vast metrisch schema aanhouden. De verzen variëren in lettergrepenaantal (in ons lied: 9, 6, 3, 3, 7, 4 enz. lettergrepen), maar zijn meestal berijmd (in ons lied: *aaabbbc* enz.), terwijl de opeenvolgende strofen een identieke structuur en rijmschema vertonen. De drie strofen van ons lied, gemarkeerd door de opeenvolgende groet-woorden *Ave*, *Salve* en *Vale*, vallen uiteen in twee delen, van respectievelijk 12 en 9 regels.

De strofen 2 en 3 van onze *sequentia* bezingen Maria als de vervulling van oudtestamentische voorzeggingen: zij is de poort van Ezechiël (Ezech. 44, 1-2), de braamstruik van Mozes (Exod. 3, 2-3), de stok van Aäron (Exod. 7, 9-13), de vacht van Gideon (Jud. 6, 37-40), zij is als de sterke vrouwen Esther en Judith, zij is de gekroonde moeder uit de Wijsheid van Salomon (Sap. 4,2).

Onderaan op f. 141r van het Brusselse handschrift volgt, zonder muzieknotatie, als een soort bladvulling, een gedicht in jambische kwatrijnen, *Salve virgo spes reorum*. Blijkens het bovenschrift hoort het bij de Maria-antifoon *Quam pulchra es*. Het is ons uit geen andere codex, druk of repertorium bekend, zodat wij het als eigen aan ons handschrift durven beschouwen. Elke strofe telt drie achtlettergrepige verzen en één zevenlettergrepig vers. Het geheel is gedragen door het rijmschema *aaab, cccb, dddb*. Wij transcriberen en vertalen:

Versus de gloriosa virgine sacra supra antiphonam
Quam pulchra es

1. Salve virgo, spes reorum,
   mater regis eternorum,
   solve vincla peccatorum
   tua prece, domina.

2. Salve virgo, ne morare,
   surge portas reserare,
   iube tecum nos intrare
   in celesti gloria.

3. Salve virgo, Deo grata,
   nostra tu sis advocata,
   stella maris appellata
   ducens ad celestia.

Lied van de glorierijke Maagd, bij de antifoon
Quam pulchra es

1. Gegroet o Maagd, hoop der zondaren,
   moeder van de vorst der eeuwen,
   breek de boeien onzer zonden
   door uw voorspraak, koningin.

2. Gegroet o Maagd, kom zonder dralen,
   kom de poorten ontgrendelen,
   laat ons met u binnentreden
   in de glorie van de hemel.

3. Gegroet o Maagd, Gods welbeminde,
   wees gij onze voorspreekster,
   gij die Ster der zee genoemd wordt,
   leid ons naar de hemelwoonst.

25. Costi regis filia (f. 141v)

Dit paraliturgische lied voor het feest van de Heilige Catharina (25 november) komt voor in het *Cantuale Traiectensis diocesis* (Liedboek van het bisdom Utrecht), gedrukt te Gouda in 1505. Daaruit werd het overgenomen door Dreves, 21 (1895), p. 75, nr. 111 (9 strofen + refrein). Ook MS Haarlem Valkestijn bevat een tweestemmige afwijkende versie, met weliswaar een gelijkaardige tenormelodie. De Brusselse codex is tot nader bericht de oudste handschriftelijke getuige. Het auteurschap moet dus waarschijnlijk gezocht worden in kringen van de Nederlandse Devotie. De Brusselse tekst telt zes strofen en een refrein, alle bestaande uit vier trocheïsche verzen. In de strofen 1-5 en het refrein (die identiek zijn met de Goudse druk) tellen de oneven verzen zeven syllaben, de even verzen zes syllaben, met rijmschema *abab*; de slotstrofe, die eigen is aan de Brusselse versie, telt viermaal zeven syllaben, met doorlopend rijm *aaaa*.

Het lied is gebaseerd op de legendarische *passio* van de heilige. Zij zou dochter geweest zijn van een (Cyprische?) vorst Costus en zich als maagd aan Christus hebben gewijd. In Alexandrië zou zij vóór de keizer (Maximinus?, begin 4de eeuw) en een raad van geleerden zo overtuigend voor het christendom hebben geargumenteerd dat allen, behalve de keizer, zich bekeerden. De geleerden stierven voor hun nieuwe geloof op de brandstapel, al werden hun haren en kleren door het vuur niet gedeerd. Catharina zelf weigerde deel te nemen aan de heidense offers waartoe de keizer haar wilde dwingen. Ten slotte stierf ook zij de marteldood: zij werd onthoofd, maar uit haar hals vloeide melk in plaats van bloed. Engelen begroeven haar lichaam op de berg Sinaï, waar nu het beroemde orthodoxe Catharinaklooster staat.

Voor de *editio princeps* van de Brusselse tekst, met vertaling en toelichting, verwijzen we naar Welkenhuysen, 1986, p. 162.

26. Digne colat ecclesia (f. 142r)

Dit lied kwam in de 15de eeuw plaatselijk voor als hymne bij het officie van de Heilige Barbara (4 december). Zie Dreves, 4 (1888), p. 96, nr. 168: de enige ons bekende druk, naar een handgeschreven brevier uit een Beiers klooster. De Brusselse codex bevat dezelfde vijf strofen die Dreves afdrukt, maar vult ze aan met een refrein. De strofen tellen vier jambische dimeters, met *aabb*-rijm; het refrein telt tweemaal 8+7 syllaben en is eveneens jambisch, met *abab*-rijm. Een concordante tweestemmige zetting is te vinden in MS Berlin 190, maar met een ander mensuurteken (*tempus imperfectum cum prolatione maiori*).

De Heilige Barbara zou volgens de legende in Nicomedia (Klein-Azië) als een vrome christin hebben geleefd. Door haar heidense vader werd zij eerst in een toren opgesloten en dan uitgeleverd aan de landvoogd, Marcianus, onder de kerkvervolging van Maximinus (begin 4de eeuw). Marcianus trachtte haar met vleiende taal tot het heidendom terug te brengen, maar zon-

der succes. Dan liet hij haar wreedaardig folteren en naakt door de straten van de stad voeren naar het schavot, waar zij werd onthoofd.

27. Puram Christo te dedisti (f. 142v-143r)

Dit kunstig gebouwde lied ter ere van de Heilige Caecilia (feestdag 22 november) is eigen aan de Brusselse codex. Het is blijkbaar een creatie van de Nederlandse Devotie. In die richting wijst ook het refrein met afwisselend Middelnederlandse en Latijnse verzen. De acht trocheïsche strofen tellen zes verzen van tweemaal 8+8+7 syllaben, gebonden door *aabccb*-rijm. In het refrein zijn alle verzen achtlettergrepig, de Middelnederlandse trocheïsch met slepend rijm (*a*), de Latijnse jambisch met staand rijm (*b*).

Welkenhuysen, 1986, p. 161, gaf een *editio princeps*, met vertaling en toelichting, van drie strofen + refrein. Hier wordt het gehele lied getranscribeerd en vertaald.

Het lied gaat terug op de legendarische *passio* van de heilige, zoals die onder meer in de 13de-eeuwse *Legenda Aurea* van Jacobus de Voragine wordt naverteld (zie Maggioni, 1998, p. 1180-1189). Caecilia zou in het begin van de 3de eeuw te Rome hebben geleefd, als een mooie en vrome christelijke maagd, die zich wijdde aan gebed, goede werken en geloofsprediking. Een haar opgedrongen verloofde, de heiden Valerianus, en diens broer Tiburtius bekeerde zij tot het christendom. Beide mannen stierven de marteldood. Caecilia werd dan door de stadsprefect, Almachius, met vleierij en dreigingen aangezet om aan de heidense offers deel te nemen. Zij weigerde beslist, en door haar voorbeeld gesticht bekeerden zich nog eens vierhonderd anderen tot het christelijk geloof. Vervolgens wilde Almachius haar laten onthoofden, maar zelfs na drie houwen van het zwaard was zij niet dood, wel dodelijk gewond. Zij stierf drie dagen later, nadat zij al haar bezittingen aan de christengemeente van Rome, onder paus Urbanus (*sed.* 222-230?), had overgemaakt. Urbanus wijdde haar huis tot een kerk, thans Santa Cecilia in Trastevere.

28. Flatu docta spiritali (f. 143v-144v)

Zoals het voorgaande Caecilia-lied is ook deze lofzang op de Heilige Ursula (feestdag 21 oktober) eigen aan het Brusselse handschrift. Ook hier is het Latijns-Nederlandse refrein een bijkomend argument voor de toeschrijving aan kringen van de Nederlandse Devotie.

Elk van de zes strofen telt zes trocheïsche dimeters, met gekruist slepend rijm (*abababab*). Het refrein vervalt in twee helften: de eerste vier verzen, afwisselend Latijn en Middelnederlands, zijn trocheïsche dimeters met *abab*-rijm; de verzen 5-8 hebben hetzelfde rijmschema, maar hier tellen de Middelnederlandse verzen slechts zeven syllaben, met staand rijm, terwijl de Latijnse achtlettergrepig zijn, met slepend rijm.

Welkenhuysen, 1986, p. 161-162, gaf een transcriptie, met vertaling en toelichting, van de eerste twee strofen en het refrein. Hier wordt het gehele lied getranscribeerd en vertaald.

De middeleeuwse legende van Ursula en haar elfduizend gezellinnen, zoals ze wordt verteld in de *Legenda Aurea* (zie Maggioni, 1998, p. 1073-1078), heeft geen historische waarde, maar was erg populair, niet het minst in onze streken. Iedereen kent wel het Ursula-schrijn van Hans Memling (Brugge, Memlingmuseum), dat werd voltooid in 1489, dus nagenoeg gelijktijdig met het lied uit onze codex. De Britse koningsdochter Ursula wilde een huwelijk ontlopen door een stoutmoedig plan, haar van godswege ingegeven. Zij zou vóór haar huwelijk een pelgrimstocht ondernemen naar Rome, met een gezelschap van elfduizend prinsessen, uit heel Europa gerecruteerd. In een oefenkamp werden zij eerst fysiek en geestelijk gedrild en door Ursula aangevuurd om de doop te ontvangen en gelofte van maagdelijkheid te doen. Dan gingen zij scheep en voeren de Rijn stroomopwaarts, via Keulen naar Bazel. Verder trokken zij te voet naar Rome, waar zij de catacombengraven bezochten. Het vrome gezelschap maakte daar zoveel indruk dat paus Cyriacus en kardinaal-bisschop Vincentius (beiden van elders niet bekend!) besloten Ursula en haar gevolg te vergezellen op hun terugreis. Toen zij weer in Keulen aankwamen, werden zij daar overvallen door de Hunnen, die net de stad belegerden. Allen werden zij vermoord. De Hunse legeraanvoerder wilde de mooie Ursula wel sparen en tot zijn bruid nemen, maar zij wees hem resoluut af, waarop de gekrenkte veldheer haar met een pijlschot doodde.

29. Nicolai solennia (f. 144v)

Dit loflied ter ere van de Heilige Nicolaas van Myra (feestdag 6 december) treffen we ook aan, zij het met afwijkende tweestemmige muziekzettingen, in MS Berlin 190 en MS Vilnius F 22-95. De versie in het Glogauer Liederbuch is van karakter gelijkend maar muzikaal verschillend. Bovendien worden er slechts enkele verzen gegeven. In het Prieel, 1609, p. 300, worden enkele verzen afgedrukt, later overgenomen door Bäumker, 1 (1886), p. 568, bij nr. 289. Dat in de Brusselse codex de volledige tekst van het lied wordt gegeven, lijkt ons trouwens twijfelachtig. Van de indrukwekkende reeks wondere gebeurtenissen die volgens de *Legenda Aurea* het leven van Nicolaas hebben begeleid (zie Maggioni, 1998, p. 38-48), worden hier slechts de eerste en de laatste bezongen, bij de wieg en bij het graf van de heilige. Naar zijn veel bekendere mirakelen (onder meer drie meisjes gered van het bordeel, drie afgeslachte kinderen terug tot leven gewekt) wordt nergens verwezen.

Bepaalde formules als *sua familia* (strofe 1) en *pater Nicolae* (refrein) zouden erop kunnen wijzen dat het lied bestemd was voor een kloostergemeenschap onder de bescherming van Sint-Nicolaas.

Structuur: vier kwatrijnen van jambische dimeters, met gepaard rijm (*aabb*, tweemaal zelfs *aaaa*); een trocheïsch refrein van 8+6 syllaben, met zwak slepend rijm.

FOREWORD

The manuscript known as Brussel, Koninklijke Bibliotheek Albert I, Handschriftenkabinet, MS II 270, is a remarkable complex of poems, riddles and songs, a collection which for various, often spurious, reasons has attained almost mythical status. This status is no doubt a result of not only the variety of content in the manuscript but also the long absence of a complete edition of the polyphonic songs from the so-called 'songbook' portion (1). Since 1877 the manuscript has been held in the Royal Library in Brussels, which purchased it at the time for 319 Belgian franks.

According to the auction catalogue, MS Brussel II 270 was one of the most interesting manuscripts in the collection belonging to Charles-Edmond-Henri de Coussemaker (1805-1876), the Franco-Flemish musicologist who had already become something of a legend for the Flemish folk-music movement. And yet it was not until 1924 that it was described in detail, by Dr. Frederik Lyna in the article *Een teruggevonden handschrift. Brussel, Hs. II.270* ('A rediscovered manuscript: Brussel, MS II.270') (2); this slightly mysterious title further fostered the enigma which hung around the collection (3). Moreover, the co-edition announced by Lyna – to be produced together with Antonio Tirabassi (1882-1947), a self-made musicologist who had emigrated to Brussels from Italy – never appeared, only increasing its aura of mystery. The undated transcription by Tirabassi has been preserved and is held by the Royal Library. It is, however, a rather strange, hastily noted reading of the manuscript: the note values are generally not reduced, although this is, for instance, not the case in no. 4 (*Maria sart, van edeler art*); there is an abundant use of triplet figures; and variant readings are offered in the footnotes. The texts of the songs have not been included in his transcription, although the titles are systematically included (4).

In 1953, the Belgian composer and music pedagogue Emmanuel Geeurickx, in turn, made a meticulous transcription of the manuscript, in the context of his research into songs on Middle Dutch texts (5). In contrast to Tirabassi, he provided the complete transcription of the text, together with a commentary for each song, and he reduced the note values by half. He did not, however, apply this reduction to the works noted in *tempus imperfectum cum prolatione maiori* – such as no. 1 (*Ghegroet so si die maghet soet*) and no. 21 (*Magnum nomen Domini*). The Leuven professor and philosopher Jos Mertens, who also studied the Dutch polyphonic song, was in the possession of this transcription (which he had helped to make) and passed it on to a number of ensembles. As a result, the music was distributed through many courses, concerts and recordings. With its clear hand, the manuscript was in particular very useful for courses on mensural notation. As time went on, the collection came to be referred to as the *Brussels liedboek*, in a reference to its place of keeping (6). The manuscript also became increasingly known in the Netherlands, partly through the activities of such musicians as Rebecca Stewart and Ita Hijman.

A modern printed edition has, however, been unavailable to date, despite the need for such an edition. This may be partly explained by the varying quality of the polyphonic songs: several Latin songs include (at least according to modern standards) flawed passages – such as, for instance, the parallel fifths and unisons in no. 23 (*Benefico solatio*) – and certain Middle Dutch and Latin songs are in compositional terms so simple that they were until recently barely taken seriously. Equally, until twenty years ago the discipline of musicology was not always sure how to deal with this repertoire of so-called 'simple' or 'primitive' polyphony (7). There has happily been a change in this situation, as this form of devotional polyphony has come to be viewed – within the innovative area of so-called 'urban musicology', and also from an art-historical and philological perspective – as part of a significant spiritual movement in the Low Countries, in which there was a conscious harking back to a simplified form of polyphony with its corresponding monody. These songs were not mentioned in the first standard work on the Dutch polyphonic song (Lenaerts, 1933), but it is significant that they were subsequently accorded an equal place (8).

In 1995 the Alamire Foundation organised an exhibition in Alden Biesen (Belgium) on the theme of the

threatened musical heritage of the Low Countries; MS Brussel II 270 was among the items on display (9). It was in connection with this exhibition that the plan to produce an edition of the polyphonic songs was conceived, thereby making available a facsimile and a modern edition of the music and the complete text for musicologists and musicians, for research and/or performance.

Shortly thereafter, Jeske van Dongen chose the polyphonic Dutch song as the subject of her final dissertation in her studies of musicology and Dutch language and literature at the University of Utrecht (10). She made her choice (in 1996) partly at the suggestion of Clara Strijbosch, who would later become part of the team working on the *Repertorium van het Nederlandse lied tot 1600*, a Flemish-Dutch collaborative project that would be completed in 2001 (11). It was partly through this project that the manuscript came to the attention of Johan Oosterman, another member of the project team. He plans an edition of the complete manuscript in the series *Middeleeuwse verzamelhandschriften uit de Nederlanden*, published by the Constantijn Huygens Instituut (The Hague).

At the same time, work continued on the preparation of this edition in the series *Monumenta Flandriae Musica*. A provisional transcription of the Middle Dutch song texts (Jeske van Dongen), of the Latin song texts (Andries Welkenhuysen and Jeanine De Landtsheer) and of the music (Eugeen Schreurs) formed the basis for an interdisciplinary symposium (held 30 December 2000), organised by the Alamire Foundation (Bruno Bouckaert). Besides presentations by the authors just cited, there were also contributions by Gilbert Huybens, Johan Oosterman, Chris Coppens and Dirk Snellings. The dissertation by Jeske van Dongen was honoured with an award in 2001 and subsequently published in 2002. In addition, a work group was set up in the Netherlands on the Late-Medieval sacred song in the Low Countries; this work group developed a repertorium of Latin songs in sacred-song manuscripts of the Low Countries, of which we have made grateful use for the present edition (12).

This edition is the result of the contributions of many people, whom we would like to sincerely thank here: Dirk Snellings, for his frequent counsel concerning text underlay and musica ficta, Johan Oosterman, for his philological vision of the manuscript, Hermina Joldersma, for her help and revision of the English translation of the Middle Dutch texts and their commentaries, Niels Puttemans and Katrien Steelandt, for their help and revision of the transcription, and also Ivan Asselman, Martine Sanders and Karolien Selhorst, for their editorial work. In particular we would like to take this opportunity to thank our co-authors for their contributions and help: Jeske van Dongen, author of the commentary and transcription for the Middle Dutch songs, and Andries Welkenhuysen and Jeanine De Landtsheer, authors of the commentary and transcription for the Latin songs, together with the Dutch translation of these songs. Finally, a word of thanks to the Alamire Foundation, for the support given to this project over a number of years.

Bruno Bouckaert
Alamire Foundation, Katholieke Universiteit Leuven
Postdoctoral Fellow of the
Fund for Scientific Research – Flanders (Belgium)

Eugeen Schreurs
Resonant, Centre for Flemish Musical Heritage

INTRODUCTION

The manuscript Brussel, Koninklijke Bibliotheek, MS II 270

As mentioned above, this publication provides only the music and the complete texts of the polyphonic songs from MS Brussel II 270, in facsimile and in a modern edition. For a more detailed, recent study of the manuscript, we refer the reader to the above-mentioned edition of the ten Middle Dutch songs by Jeske van Dongen (13). The complete manuscript would in fact form a double complex, consisting of two large parts (called A and B respectively by Van Dongen). In formal terms, this edition of the polyphonic songs (f. 121r-144v) comprises only a portion of the second part, notated on paper in small format (136 x 100 mm).

Both parts have been combined into one modern binding, labelled with De Coussemaker's ex-libris. The portion containing the polyphonic Middle Dutch and Latin songs, published here, follows the sequence of gatherings: gatherings 10-12 comprise the Middle Dutch songs (f. 121-132), and gathering 13 the Latin songs (f. 133-144). We have decided not to use the term 'motet', but rather 'Latin songs', since the present works are for the most part compositions on a Latin text which fall outside the motet tradition; the literature refers to them specifically as Latin *cantiones* (14).

Part A (f. 1r-120v) is comprised of rhetoricians' texts, as well as a number of riddle verses in Latin (*aenigmata*). The oldest section possibly originated in Bruges, as figures from Bruges are mentioned in the texts; the more recent section may be connected to Antwerp (rhetoricians' texts by Anna Bijns), although further research is needed to confirm this (15). This last section has as its *terminus ante quem* 14 July 1527.

In Part B (f. 121r-176v) the Middle Dutch and Latin songs are complemented by Latin prayers and hymns, as well as a long poetic dialogue between the body and the soul (f. 172r-174r). From f. 153 to f. 171 five parchment bifolia have been inserted; these include a number of images depicting various scenes (repeated images of death, a prince, a *burger*, a rebus, or the Lamb of God shedding its blood into a chalice). The B-part of the manuscript is not dated, but judging by the water marks can be situated around 1500. This can be substantiated by stylistic indications: no. 5, for example (*Mijns herten troest, mijn siels begheren*, the sacred version of *In mijnen sin* by Agricola), is the only non-anonymous work and (according to concordances) was in circulation roughly between 1479 and 1520 (16).

Composition, origin and use of the songbook (f. 121r-144v)

Despite a great deal of research and many divergent hypotheses, the matter of the origin and use of the manuscript continues to raise more questions than it answers. The small format, which causes problems for works of more than two voices, the continuation of verses on the verso side, and the uncorrected mistakes in the section of polyphonic songs, make it highly unlikely that this source was ever used for practical music-making. This is not to suggest, however, that the works were never performed. It is probable that the copyist, who was familiar with music notation and moreover was meticulous with the text underlay (see, for instance, the underlay at the change from one staff to the next, which, though not always perfect, is generally well thought out), drew on earlier, larger manuscripts, likely music manuscripts. Theoretically, there may have been two or more such manuscripts: on the one hand a (probably large) manuscript consisting of learned polyphony, the source for the more complex works; and on the other, a (probably smaller) manuscript taken from the milieu of the *Devotio moderna*, for the works written in so-called 'simple polyphony'. The copyist, as a didactician, also took care with the interpretation of the mensural notation: in no. 10 (*Och voer die doot en is gheen boet*), for example, four and two dots are placed respectively above the coloured notes, indicating that the first note of the *color* figure lasts four beats and the second two. The slightly cautious scholastic hand with its rather pronounced round notation (in contrast to the diamond-shaped notation more common in this period) and the application of a sort of *Choralnotation* with mensural elements – as, for example in no. 17 (*In natali Domini*), with notes grouped by twos, the use of rests, and also a single use of minimae – indicate a somewhat amateurish method. Alternatively, a professional copyist may have produced the manuscript for a non-professional milieu, although this seems a less plausible explanation, since copyist and user were likely the same person, judging by the personal nature of the selection of works.

The totality of the songs is varied in terms of content, but does follow a logical plan, with the ten Middle Dutch songs followed by the nineteen Latin songs. Within each language group there are songs for two to four voices. Each section starts with carols for Christmas and New Year. In the Middle-Dutch language section, these are followed first by a Marian song and then by sacred versions of love songs. In the Latin section the Christmas carols are followed – after the exception of the hymn of love for Jesus, no. 16 (*Iesu dulcis memoria*) – first by songs for Mary (Candlemas) and then songs in honour of (chiefly female) saints whose feast days fall in the Autumn (between October 21 and December 6). It has been suggested that the manuscript, like the *Orationale* belonging to Frederick III, was designed to allow the user to follow along with professionally performed songs. In the case of the Frederick III manuscript, this explanation is acceptable, since he had a professional court chapel at his disposal. We are less inclined to accept such a hypothesis in the case of a collection produced in the Low Countries, mainly because there was no comparable institution at which such a manuscript might have been used (17).

On the other hand, we readily support the often expressed assumption that, in terms of its content, this manuscript was clearly influenced by the *Devotio moderna* movement (18). The content of the songs clearly supports this assumption, as does the conscious harking back to so-called 'simple polyphony', and the use of *Choralnotation*, by means of which certain songs could be sung by those acquainted only with Gregorian notation. The large number of concordances with manuscripts found in the Windesheim Congregation milieu also points in this direction (19).

In establishing the concordances of the Latin songs, it was striking that, besides a number of well-known 'evergreens', relatively few identical versions were found in other manuscripts related to the *Devotio moderna*. MS Brussel II 270 often offers a variant, if not better, version of the (sometimes rather awkward) versions found in concordances, a fact which increases our conviction that this manuscript was made by someone who not only knew the repertoire of the *Devotio moderna*, but who was also quite competent in polyphony. The canonic version of no. 21 (*Magnum nomen Domini*) is a splendid setting that surpasses the level of so-called 'simple' polyphony.

The presence of atypical, complex polyphonic songs, such as no. 5 (*Mijns herten troest, mijn siels begheren*, the sacred version of *In mijnen sin* by Agricola) or no. 10 (*Och voer die doot en is gheen boet*, on the well-known Tandernaken melody), in a collection normally associated with the *Devotio moderna*, can be explained by the fact that the principle of contrafactum is here applied, whereby the secular songs gain a sacred dimension (20). And yet even if the presence of no. 10 (*Och voer die doot en is gheen boet*) in the collection can be explained on the grounds of its 'spiritualised' text, it remains difficult to situate within the sphere of the *Devotio moderna* a work that was likely intended as a sort of complex solmisation exercise. It is also significant that the songs notated in so-called *Choral-notation* are always notated on five lines, probably because the copyist had only a five-lined rastrum at hand. Staves with four lines are often found in other comparable manuscripts within the context of the *Devotio moderna* movement.

Also atypical, but in this case for the genre of the Dutch polyphonic song, is the emphatic presence of multiple verses. It is more common to find only the first verse in such collections of songs, whereas here all the songs are provided with a number of verses, some of which carry over to the verso side of a leaf, which, as pointed out above, renders more difficult a strophic performance. Likewise, the Latin songs are also represented with more than one verse, with the most verses found in no. 11 (*Cantent epythalamium*): although only eight verses are included together with the music on f. 133r, the complete version is given later in the manuscript (f. 165v-166r), totalling 72 verses.

Another noteworthy aspect of the composition of this collection of songs is the very diverse disposition of the voices, as well as the equally diverse levels of difficulty. The latter aspect, in particular, raises more questions concerning the users of this manuscript. The highly variable scorings also confirm our conjecture that this collection of songs was compiled on the basis of its texts, and not as a practical performer's manuscript.

The exact origin of the manuscript and the milieu for which the songs in this presentation were intended remain unclear. A precise geographical localisation is equally problematic, considering the various dialectological influences present, as well as the unknowns surrounding the degree to which the copyist's language played a role. At present, a great many influences are demonstrable, including dialects from, for instance, Brabant in no. 5 (*Mijns herten troest, mijn siels begheren*), verse 3: *vroechden* instead of *vreughden*; East Flanders in no. 1 (*Ghegroet so si die maghet soet*), verse 2: *dexel* for 'deken'; West Flanders in no. 27 (*Puram Christo te dedisti*), refrain: *sculdich* instead of *schuldich*; Holland in no. 8 (*Die werlt leit mi so seer en quelt*), verse 5: *nyemont* instead of *nyemant*; and, exceptionally even Germany (Limburg?), in no. 4 (*Maria sart, van edeler art*), verse 7: *scic*, and verse 9: *du bis* (German: *du bist*).

It thus remains very difficult to identify this manuscript and its user. Even the question of whether such a user was male or female remains open. The many contradictions posed by the manuscript and by the hypotheses made about it in the past (whether published or not) lead us to make the following tentative, open-ended and partly new hypothesis: it could be that the manuscript was made by a talented amateur from the (upper) bourgeoisie who, having had a taste of the worldly life in his or her youth, withdrew to a monastery (or a béguinage?), where he or she drew on talents acquired in a secular music-education, and set about writing out polyphonic love songs in a sacred form. The monastic or béguinage communities would then have offered the opportunity to learn new repertoire – specifically, that of the *Devotio moderna* movement (21). Both repertoires were thus brought together, with a preference for texts on the Heavenly Bride, on the Virgin, the birth of Christ and especially on female saints. Could it be that he or she simply used the song book for meditation, starting from reminiscences of youth, sometimes fretting over an unavoidable death, and sometimes dreaming of a mystical marriage and a place among the heavenly host...? (22)

Notes

1. For more information concerning the complete manuscript, see Repertorium, 2001 and Dongen, 2002.
2. Lyna, 1924, pp. 289-291.
3. This was Lyna's response to Acquoy (1886) and Knuttel (1906), who spoke of a manuscript that had disappeared; see Lyna, 1924, pp. 289-290.
4. The manuscript is not held in the manuscript cabinet, but in the music department, under number III 674. Tirabassi had insufficient knowledge of Middle Dutch; for instance, he reads *Och waer* instead of *Och voer* in no. 10.
5. Telephone conversation with Emmanuel Geeurickx on 4 August 2004. The author also stated that for the manner of transcription he sought the advice of Charles Van Den Borren and Antoine Auda (making use of the latter's transcription method, which was partly based on that of Tirabassi), and that he had communicated in writing with Edward Lowinsky concerning the manuscript. The Latin texts were transcribed in part by his friend Jos Mertens, who came from the same village. According to the author, a copy of the manuscript was deposited in the library of the Antwerp conservatory (Hogeschool Antwerpen, Department of Dramatic Arts, Music and Dance). His transcriptions of eight Middle Dutch songs were printed in *Het Vlaamse Lied*, publication of the Davidsfonds (Leuven), 1967, pp. 15-18, and 1968, pp. 2-17.
6. See for example the CD *Puer nobis* by the Capilla Flamenca, which appeared in 1990 (Eufoda 1147).
7. In the Census-Catalogue, 1979-1988, this music is classified under 'simple polyphony', while the manuscripts given over solely to music are not considered. The same terminology is adopted by Reinhard Strohm, a specialist in such sources; see Strohm, 1993, pp. 333-339.
8. Lenaerts, 1933; Schreurs 1986 (with facsimiles of the two songs); Bonda, 1996.
9. Schreurs – Bouckaert, 1995, pp. 44-45.
10. J. van Dongen, *Tien Middelnederlandse meerstemmige liederen uit Handschrift Brussel KB II.270. Een kritische editie met inleiding*, (final dissertation, Universiteit Utrecht), 's-Hertogenbosch, 1998.
11. Repertorium, 2001.
12. Ulrike Hascher-Burger, list of concordances MS Berlin 190, most recently updated 26 June 2004 and consulted 31 July 2004; see Hascher-Burger, 2004.
13. Dongen, 2002, passim.
14. Strohm, 1993, pp. 327-339. There is, of course, a certain ambiguity here, and the boundary between *cantio* and motet is often very vague. Songs such as no. 12 (*Dies est leticie in ortu regali*) and no. 20 (*Verbum caro factum est / In hoc anni circulo*) are more polyphonically worked out and thus clearly may be classified as motets.
15. Dongen, 2002, pp. 20-21. We hesitate to go as far as Bonda, 1996, where the manuscript is called a 'Bruges poetry collection'.
16. Bonda, 1996, pp. 569-570.
17. Strohm, 1993, pp. 329-331.
18. Welkenhuysen, 1992, pp. 427-428; Dongen, 2002, pp. 29-41.
19. See in this connection the excellent but as yet unfinished website Hascher-Burger, 2004. It is worth noting that this movement of conscious spiritual simplification had a visual counterpart. Examples of this include the 'naïve' wall paintings in the béguinage church in Sint-Truiden (Belgium), where, incidentally, the saints Ursula, Cecilia and Catherine are depicted. Moreover, the last of these saints was the patroness of a great many béguinages. A connection with the béguines is thus not inconceivable.
20. This tension between the secular and the sacred would continue to exist; see Schreurs, 1986, pp. 32-33; Bonda, 1996, pp. 210-214.
21. In connection with the final song, Andries Welkenhuysen rightly suggests the possible patronage of St Nicholas. For MS Berlin 190, E. Bruning suggested an origin in the *Agnetenklooster* (St Agnes' Convent), near the church of St Nicholas in Utrecht. We are of the opinion that the saints named in the manuscript are too widely spread throughout the Low Countries to be able to determine an exact origin; see Bruning, 1963, p. XXXV.
22. It is noteworthy that, as saints, Barbara, Catherine, Cecilia, Ursula and Nicholas are all associated with youth and virginity, and that they all may be numbered among the oldest (from the period of the 3rd to the 5th centuries) and most popular saints – with thanks to Pieter Mannaerts for this observation.

COMMENTARIES
FOR THE MIDDLE DUTCH AND LATIN SONGS

Short introductions for the ten Middle Dutch songs (gatherings 10-12, f. 121-132) and the nineteen Latin songs (gathering 13, f. 133-144) are provided below, with brief descriptions of the form, content and reception history of each song, along with references to the relevant literature.

In the commentaries for the Middle Dutch songs (nos. 1-10), the number of accents per line and the rhyme scheme are represented in versification schemes which follow the system found in Repertorium, 2001. In this system, an upper-case letter stands for a masculine rhyme and a lower-case letter for a feminine rhyme; a digit represents the number of accents per line. A plus-sign (+) indicates an internal rhyme, that is, a rhyme between different parts of a line, and thus within one line.

In the commentaries for the Latin songs (nos. 11-29), the information concerning the structure of the songs, including the versification and rhyme schemes, is formulated according to the methods and categories currently practised in the study of Middle Latin poetry.

Concordant sources have been provided both by the editors of the Middle Dutch and Latin texts and by the editor of the music, to the extent that they can be accessed through standard works and are taken from more or less contemporary sources. (The term concordance is here used in the sense of 'concordant source', whereby the degree of similarity between the sources can vary.) For songs that were widely distributed, the choice of concordances has been selective; for instance, according to *The Motet Database Catalogue Online* (University of Florida), *Verbum caro factum est* exists in no fewer than 182 versions. We have drawn on the sources listed in the general bibliography in this volume, specifically the following standard works: Bonda, 1996; Hascher-Burger, 2004; Motet Database, 2004; Repertorium, 2001; RISM B-IV, 1972.

Middle Dutch songs

1. Ghegroet so si die maghet soet (f. 121r-121v)
2. Ons is een kijnt geboren (f. 121v-122r)
3. Mit desen niewen jare (f. 122v-123r)
4. Maria sart, van edeler art (f. 123v-125r)
5. Mijns herten troest, mijn siels begheren (f. 125v-126v)
6. O Jesus' bant, o vurich brant (f. 126v-127r)
7. Truren moet ic nacht ende dach (f. 127v-128r)
8. Die werlt leit mi so seer en quelt (f. 128v-129r)
9. Adieu, naturlic leven mijn (f. 129v-130r)
10. Och voer die doot en is gheen boet (f. 130v-132r)

Latin songs

11. Cantent epythalamium (f. 133r)
12. Dies est leticie in ortu regali (f. 133v-134r)
13. Puer nobis nascitur (f. 134v)
14. Puer natus in Bethleem (f. 135r)
15. Iesum corde colite (f. 135v)
16. Iesu dulcis memoria (f. 136r)
17. In natali Domini (f. 136v-137r)
18. Ave puer parvule (f. 137r)
19. Dies est leticie, nam processit hodie (f. 137v)
20. Verbum caro factum est / In hoc anni circulo (f. 137v-138v)
21. Magnum nomen Domini (f. 138v-139r)
22. Beant laude varia (f. 139v)
23. Benefico solatio (f. 140r-140v)
24. Ave pulcherrima regina (f. 140v-141r)
25. Costi regis filia (f. 141v)
26. Digne colat ecclesia (f. 142r)
27. Puram Christo te dedisti (f. 142v-143r)
28. Flatu docta spiritali (f. 143v-144v)
29. Nicolai solennia (f. 144v)

1. Ghegroet so si die maghet soet (f. 121r-121v)

Ghegroet so si die maghet soet is a Christmas carol comprised of seven verses, each with six lines. The versification scheme is 4A 4A 3b 4C 4C 3b; the metre is iambic.

The song text is also found in MS Berlin 185, pp. 222-226 and MS Brussel II 2631, f. 75r-76r. There are significant differences between the concordances. See also Repertorium, 2001, T2344, p. 222.

There are separate concordances for the two voice parts. The tenor corresponds to the melody of the monodic *Die werelt hielt mi in hair gewout* on f. 174r of MS Berlin 190. The cantus shows close similarities to another monodic song on f. 58v-59r of the *Devoot ende profitelijck boecxken*, with the incipit: *Ons naket eenen soeten tijt*. Both in the *Devoot ende profitelijck boecxken* and MS Berlin 190 bars 10-12 are missing. In MS Brussel II 270 the text underlay is unclear at this point. A possible solution is to repeat the text of line 4 under these notes.

Duyse, 3 (1906), pp. 1893-1895, no. 488 provides an edition of the song.

2. Ons is een kijnt geboren (f. 121v-122r)

The Christmas carol *Ons is een kijnt geboren* has seven verses of ten lines each, with the versification scheme 3a 3B 3a 3B 3c 3D 3c 3c 3c 3c; the metre is iambic.

A great many concordances exist for this song, including MS Berlin 190, f. 35r-36r; the *Suverlijc boecxken*, f. a4r-a6r; MS Brussel II 2631, f. 74v-75r; the *Devoot ende profitelijck boecxken*, f. 116(bis)r-117(bis)r; and MS Utrecht XIII G43, f. 206v (see also Repertorium, 2001, T4253, p. 371). There are major differences between the sources. Most concordances begin with the refrain and not, as here, with the first verse.

For the above-mentioned concordances, the cantus part is also transmitted in MS Berlin 190, the *Devoot ende profitelijck boecxken* and MS Utrecht XIII G43.

3. Mit desen niewen jare (f. 122v-123r)

Mit desen niewen jare is a Christmas and New Year's carol consisting of eight verses, each with seven lines. The versification scheme is 3a 3a 3a 3B 2C+2C 2C+2C 4B; the metre is iambic.

This song is transmitted in many sources until at least the 17th century. Examples of concordances contemporary with MS Brussel II 270 are MS Vienna 12875, f. 76v-77v; MS Berlin 190, f. 11v-12r; the *Suverlijc boecxken*, f. a1v-a2r; MS Brussel II 2631, f. 89r-89v; and the *Devoot ende profitelijck boecxken*, f. 115(bis)r-116(bis)r (see also Repertorium, 2001, T4571, p. 395). The differences between the concordances are great, starting with the length of the song: where the *Devoot ende profitelijck boecxken* includes some eighteen verses, our copyist sets down only eight.

The tenor melody is found in the concordances; it is, for example, the first voice of the two-voice source found in MS Vienna 12875, and the second voice in another two-voice source, found in MS Berlin 190. The other voices differ from source to source. More concordances for this melody are provided in Bonda, 1996, MDNJ, pp. 576-577, and in Repertorium, 2001, M0527, p. 686.

4. Maria sart, van edeler art (f. 123v-125r)

Maria sart, van edeler art is the only four-voice Middle Dutch song in MS Brussel 270. The German origin of this song in praise of the Virgin is partly evident in the Middle Dutch adaptations of German vocabulary and pronouns. The eleven verses all have twelve lines, with a versification scheme of 2A+2A 3b 2C+2C 3b 2D+2D 3e 3e 2F+2F 2G+2G 3h 2I+2I 3h; the metre is iambic.

In the Middle-Dutch language area (as delimited by the Repertorium, 2001, p. 27) the only other sources for the song text are MS Werden, pp. 67-69, and the *Devoot ende profitelijck boecxken*, f. 127r. The differences between these sources are significant.

Neither of the concordances includes the music. MS Würzburg 11 II, f.16v-19v provides a four-voice concordance for the music. The earliest monodic concordance is found in the *Souterliedekens* on f. R8r-R8v. More recent versions of the melody for one or more voices are listed in Repertorium, 2001, M0516, p. 685. A concordant, three-voice version for voice and lute is found in A. Schlick, *Tabulaturen Etlicher lobgesang*, Mainz, 1512, p. 75.

5. Mijns herten troest, mijn siels begheren (f. 125v-126v)

Mijns herten troest, mijn siels begheren consists of five verses of nine lines each. The versification scheme is 4a 4b 4a 4b 4b 4C 4b 5C 5C; the metre is iambic. This is a Marian devotional song in which the love for the Virgin is proclaimed from a lyrical, first-person perspective. The form of 'roes' (v. 3, l. 3) is probably an erroneous reading of 'rose'.

The song text, a sacred version of the secular song *In mijnen sin hadde ick vercoren*, is also transmitted in MS Berlin 190, f. 165r-165v. The secular text is found in the *Antwerps Liedboek*, f. 51r-51v (among other sources). The secular and sacred versions of this song have the same refrain text.

This is the only song in MS Brussel II 270 for which the composer is known: various concordances in polyphonic song sources attribute it to Alexander Agricola. Bonda, 1996, IMZH 31, p. 569 provides no fewer than eight concordances for the three-voice work. In these concordances there is no text underlay but only an incipit, generally *In mijnen sin*.

6. O Jesus' bant, o vurich brant (f. 126v-127r)

The text of *O Jesus' bant, o vurich brant* is arranged in six verses of six lines each. The versification scheme is 2A+2A 4A 3b 4A 4A+1b 3b and the metre iambic. In this mystical song, the lyrical, first-person voice sings not only of love for Jesus but also of the inner struggle between an earthly life and a life devoted to God.

The song is a sacred adaptation of the secular *O Venus bant*, which is found in the *Antwerps Liedboek* on f. 68r-69v (among other sources). A number of sacred adaptations of this song exist, all beginning with *O Jesus' bant, o vurich brant*, but diverging after that. The sacred version in MS Brussel II 270 closely follows the secular song. This same text is also transmitted in MS Berlin 190, f. 111r/v and MS Brussel II 2631, f. 53v.

A concordance of the cantus is found in the *Devoot ende profitelijck boecxken*, f. 8v. The melody in MS Berlin 190 on f. 99r for lines 1-3 and 6 corresponds to the cantus of MS Brussel II 270 at the same place. The melody for lines 4-5, in contrast, corresponds to the tenor in our manuscript. Bonda, 1996, pp. 262-263 examines the different versions of the melody in greater detail.

7. Truren moet ic nacht ende dach (f. 127v-128r)

Truren moet ic nacht ende dach has six verses of seven lines each, with an iambic metre; the versification scheme is 4A 3b 4A 3b 4C 4C 3b. This is a complaint, in which the lyrical, first-person voice bemoans a life dominated by earthly suffering.

The song's text is also transmitted in MS Brussel II 2631, f. 21r-21v. It is a sacred adaptation of the secular *Trueren moet ick nacht ende dach*, found in the *Antwerps Liedboek* on f. 81r-81v. Like *O Venus bant*, this song, too, exists in various sacred versions, always with the same incipit. See also Repertorium, 2001, T6400 and T6402, p. 537.

The damage to the paper suggests that the three voices were originally quite different from what we see now. The pitches of the erased voices can be determined with the aid of a UV-lamp. Unfortunately, the note values are either barely legible or not at all, making it very difficult to transcribe the erased portions. What happened here? Did the copyist mistakenly start to write the music of a different song above the text? Or was someone dissatisfied with the composition, subsequently changing it? Whatever the answer, the cantus as now preserved is concordant with the melody on f. 78r-78v in the *Devoot ende profitelijck boecxken* and with the melody on f. L2r-L3v in the *Souterliedekens*.

8. Die werlt leit mi so seer en quelt (f. 128v-129r)

The text of *Die werlt leit mi so seer en quelt* is arranged in five verses of ten lines each. The versification scheme is 4A 4b 4A 4b 4b 4c 4b 2e+2e 2c 4c, with an iambic metre. In this mystical love-song, the lyrical, first-person voice complains that the world offers only misery and suffering.

No concordances have been found for either text or music. The text is a sacred adaptation of *Tghepeys leyt mi seer vast en quelt* found in the *Antwerps Liedboek*, f. 82v-83r. The refrain text of the present sacred version is identical to that of the secular version.

9. Adieu, naturlic leven mijn (f. 129v-130r)

The text of *Adieu, naturlic leven mijn* consists of five eight-line verses. The versification scheme is 4a 4B 4a 4B 4B 4c 4B 4c; the metre is iambic. A textual feature is the use of anaphora, as the first six lines of any given verse begin with the same word. Moreover, the opening word of verse 1 is the same as that of verse 5, while that of verse 2 matches verse 4. In this Marian song the lyrical, first-person voice bids farewell to a false world and returns to Mary.

This song is related to another with the same incipit on f. 38v-39r of the *Devoot ende profitelijck boecxken*. However, the texts differ too much to consider them parallel versions; they also have different melodies.

10. Och voer die doot en is gheen boet (f. 130v-132r)

Och voer die doot en is gheen boet numbers five verses of ten iambic lines each, with the versification scheme 4A 3b 4A 3b 4C 4C 4C 3d 4C 3d. In this complaint, the lyrical, first-person voice expresses the fear of death, a fate that ultimately awaits us all.

It is not possible to consistently underlay the text in the tenor part without making alterations. In line 7 there are fewer notes than syllables. It appears that the copyist originally missed a line: the words *alst God ghebiet* are added in the staff. In order to make the text fit the music, the brevis in bar 16 can be split into a semibrevis followed by four minimae, by analogy with the division of the notes in bar 9. Another problem is encountered in bars 20-22 and 23-26, in which the rhythm of the text does not fit that of the music. The problem can be avoided by splitting the second semibrevis in bars 20 and 23 into two minimae. Finally, above the last two lines, there are many more notes written than corresponding syllables. One solution is to repeat certain parts of the text.

MS Brussel II 2631, f. 49r-49v, and the *Devoot ende profitelijck boecxken*, f. 65v-66v, offer concordances for the song text. The melody of the tenor is also found in the collection of monodic songs *Devoot ende profitelijck boecxken*, although with many variations. This tenor is the melody of *Tandernaken*, a song widely disseminated in polyphonic sources (Bonda, 1996, pp. 259-262 and pp. 596-598).

11. Cantent epythalamium (f. 133r)

Eight verses (1 and 39-45) of an elaborate, partly narrative and partly lyrical Christmas carol, in which the Virgin Mary plays a central role, are copied under the music on f. 133r. The complete text, sometimes with better readings, but without the musical notation, is found later in the manuscript, on f. 165v-166r. The full text numbers 72 three-line verses with an *aaa* rhyme scheme in iambic dimeters. The poet has performed a tour de force with the rhyme: the same *um* ending is maintained over the 216 lines (with one exception, the proper name *Idithun* in line 2).

Cantent epythalamium is found in no other repertorium. For this reason, we consider the text to be a 15th-century product of the Netherlandish Devotion. It has been published in its entirety, with an English translation and commentary by Andries Welkenhuysen (Welkenhuysen, 1992). His transcription, a Dutch translation and commentary on the eight verses found on f. 133r appeared in *Musica 'Antiqua'*, 2 (1985), p. 117.

The only other source for this song is MS Cologne 75, f. 48v, in a two-voice variant (cantus and tenor, with only eleven verses). This is a manuscript originating in a Mechelen Franciscan monastery, dated 1506. The variant readings in the Cologne manuscript are in no way improvements.

In the opening verse, it should be noted that *epythalamium* (Classical *epithalamium*, as on f. 165v), 'song by the bridal bed', here indicates 'song by the childbed' – specifically the bed of the Virgin Mary, who is also referred to as the 'bride of God'. Asaph, Heman and Jeduthun are three famous Old Testament singers of King David's time. They are exhorted by name by the poet to perform this festive song. Curiously, the version in the Brussels manuscript is for four voices. The other seven verses (39-45) are a paraphrase of the Gospel Nativity story (Luke 2:1-20), with elements from the popular piety tradition. In verse 44, we have read *iungunt* (as on f. 166r) rather than *iungit*, to agree with the plural *dicentes*.

12. Dies est leticie in ortu regali (f. 133v-134r)

This paraliturgical Christmas carol – not to be confused with no. 19 (*Dies est leticie, nam processit hodie*) – was disseminated widely in very different

versions, starting in the 14th century. Not only the actual text, but also the number and order of the verses often differ. The version in the Brussels manuscript numbers seven verses consisting of ten trochaic lines each, with lines of either seven or six syllables, creating a pattern of two times 7+6 syllables, followed by two times 7+7+6 syllables. This structure is underlined by the rhyme scheme: *abab* followed by *ccdccd* (or *ccdeed* in three verses).

The song, which is largely constructed on rhetorical antitheses (divinity – humanity, mother – virgin, might – weakness, light – dark), would appear to have functioned originally as a trope for the *Gloria* in the Christmas celebration (see the final verse).

Among the many editions, we mention here: Mone, 1 (1853), pp. 62-64, no. 47 (9 verses); Wackernagel, 1 (1864), pp. 206-207, no. 332 (10 verses); Mincoff-Marriage, 1922, pp. 221-224, no. 126 (6 verses, with the Middle Dutch version *Het is een dach der vrolijcheit in des conincx hove*); Mak, 1948, pp. 62-66, no. 22 (7 verses, with the Middle Dutch version *Tis een dach van vrolicheden in des conincs hove*).

13. Puer nobis nascitur (f. 134v)

This Christmas carol, derived from the introit *Puer natus est nobis* (for the mass of Christmas Day), is found in a wide variety of versions dating back to the 15th century. In musical terms this version holds a special place, being a work for equal voices (*ad pares*), drawing on a tenor line based on the well-known Christmas melody. The Brussels manuscript numbers eight verses each consisting of four trochaic lines with a succession of 7+6+7+7 syllables, and an *abab* rhyme scheme, alternating between masculine and feminine. A number of times the lines begin with an extra, unstressed syllable; this so-called *Auftakt* may indicate a German origin.

Of the many editions, we mention here: Mone, 1 (1853), pp. 64-65, no. 48 (5 verses); Wackernagel, 1 (1864), p. 206, nos. 330-331 (4 and 7 verses respectively). A Middle Dutch translation is found in Duyse, 3 (1906), pp. 1862-1865, no. 479 (*Ons is gheboren een kindeken soet,* 6 verses).

14. Puer natus in Bethleem (f. 135r)

This Christmas carol, found in many variants, seems to have originated in 14th-century Bohemia, as a trope for the *Benedicamus Domino, Deo gratias* (see the concluding verses). The version in the Brussels manuscript numbers twelve two-line verses made up of rhyming iambic dimeters, with a refrain consisting of two times three iambs.

Edition: Dreves, 1 (1886), pp. 163-164, no. 178 (11 verses). A Middle Dutch translation is found in Duyse, 3 (1906), pp. 2023-2025, no. 524 (*Een kint gheboren in Bethlehem,* 11 verses). A modern, rhymed version was made by Stokvis, 1881, pp. 72-75 (11 verses).

15. Iesum corde colite (f. 135v)

The only other source for this lyrical prayer to the Christ-child and his mother is MS Nijmegen 402, although the music there is different. Like no. 11 (*Cantent epythalamium*), we suppose it to be a 15th-century product of the Netherlandish Devotion. The song consists of six so-called *goliardic stanzas*, a very popular verse form in Medieval vernacular and Latin poetry of itinerant scholars. One goliardic stanza has four trochaic lines, split by a caesura into two lines, 7+6 syllables, with all endings feminine, and sometimes strengthened by a masculine internal rhyme at the caesura (see the opening lines and the concluding verse).

In our transcription, in effect an *editio princeps*, we have divided the long verses over two lines of seven and six syllables respectively.

16. Iesu dulcis memoria (f. 136r)

This 12th-century song of celebration (*iubilus*) for the love of Jesus, probably written by an English Cistercian monk, exudes the mysticism of Bernard de Clairvaux. It survives in countless manuscripts and prints in different versions, reworkings and translations. The exhaustive study by Heinrich Lausberg, *Der Hymnus 'Jesu dulcis memoria'* (Munich, 1967), makes references to any other literature unnecessary. The readings found in other sources, as far as we can determine, are different

in terms of their music (see list of concordances from MS Berlin 190 in Hascher-Burger, 2004).

In the Brussels manuscript, the first five verses are copied, out of a total of 42 verses (according to the version considered to be authentic). These same five verses, along with other ones, are found in the liturgical office for the Holy Name of Jesus. Each verse is made up of four iambic dimeters, with rich rhymes throughout.

The copyist has placed the refrain symbol ℟° before verse 2, apparently by mistake.

17. In natali Domini (f. 136v-137r)

To date, six versions of this 15th-century Christmas carol have been published, by Wackernagel, 1 (1864), pp. 202-203, nos. 319-323, and by Pothier, 1903, p. 18, no. 11. These versions are, however, fundamentally different from those found in the Brussels manuscript: they number at most six verses, of which only two accord with those in the Brussels manuscript. The version transcribed here, with ten verses, is thus almost unknown. Musical variants are found in, among other sources, MS Brussel IV 421 (very similar but not identical), MS Chrudim, MS Hradec Králové II A 6 (for three voices; the incipit of the cantus and the tenor is similar but not identical) and MS Hradec Králové II A 7.

Each verse consists of seven iambic dimeters, with an *aabbccd* (nine times) or *aabbbdd* (three times) rhyme scheme. Worth noting is that the opening line, *in natali Domini*, recurs as the concluding line of verses 2-10, like a 'stock' line of a rhetorician's refrain.

18. Ave puer parvule (f. 137r)

This sentimental song of praise for the Christ-child and his mother is preserved in a number of 15th- and 16th-century manuscripts. The complete version, with 27 verses, was published by Milchsack, 1886, pp. 114-120. The attribution, in several manuscripts, to Bernard de Clairvaux († 1153) is a pious fabrication: see B. Hauréau, *Des poèmes attribués à saint Bernard* (Paris, 1890), pp. 68-70.

Only four verses are found in the Brussels manuscript. These are in the form of so-called *goliardic stanzas* – see no. 15 (*Iesum corde colite*) – with feminine end rhymes *aabb* and masculine caesura rhymes *ccdd*.

19. Dies est leticie, nam processit hodie (f. 137v)

This Christmas carol, the opening of which is inspired by no. 12 in this collection (*Dies est leticie in ortu regali*), has been documented in manuscripts and prints from the 15th century onwards, with various numbers of verses and many text variants. See: Mone, 1 (1853), p. 65, no. 49; Wackernagel, 1 (1864), p. 208, nos. 340-341; Bäumker, 1 (1886), pp. 293-294, no. 44; Roth, 1887, p. 11, no. 46.

Musical concordances, with various notation forms and sometimes with exchanged voice parts as well as rhythmic variations, are found in various manuscripts (MS Berlin 190; MS Brussel IV 421; MS Haarlem 27, MS Trier 516, MS Utrecht 113).

The Brussels version numbers five verses with six trochaic lines each. Lines 1-3 have seven syllables, with masculine rhymes (*aaa*), while lines 4-6 function as a refrain: in each case the rhyming verses *sine viro* and *modo miro* enclose a six-syllable line ending with *-ore*; only in the final verse does *sine viro* not fit the context, and is replaced by *sine termino*.

20. Verbum caro factum est / In hoc anni circulo (f. 137v-138v)

The text of this popular Christmas carol has come down to us in many variants, both musical – the *Motet Database Catalogue Online* (University of Florida) alone mentions some 182 versions – and textual, ranging from 3 to 29 verses. The oldest manuscript (MS Paris. Lat. 1139), with eight verses, dates from around 1100. Of the many editions of this text, we mention: Mone, 1 (1853), pp. 65-66, no. 50; Méril, 1854, pp. 337-338, no. 6; Wackernagel, 1 (1864), pp. 163-165, nos. 264-266.

The Brussels codex numbers sixteen verses, preceded by a two-line introduction, with seven-syllable lines throughout. Lines 1-3 of each verse are trochaic and linked by a two-syllable rhyme (except verse 14, line 3, one-syllable rhyme); the iambic line 4 functions as a refrain line for the whole song: *de (ex, in, a, cum) virgine Maria*. Verse 13 (*Tres reges...*) was added later after the final verse by the same hand, in lighter ink. Signs indicate the placing of this verse in the song.

A provisory transcription, translation and commentary, by Andries Welkenhuysen, appeared in *Musica 'Antiqua'*, 2 (1985), p. 119.

21. Magnum nomen Domini (f. 138v-139r)

The antiphon *Magnum nomen Domini* was frequently sung as part of the Christmas and Candlemas liturgy starting in the early Middle Ages. It later developed into an independent Christmas carol, usually macaronic Latin-German or Latin-Dutch. The extant versions differ widely. See, inter alia, Bäumker, 1 (1886), pp. 299-301, no. 47 (Latin-German); Bäumker, 1888, pp. 194-195, no. 16 (Latin-Dutch); Mak, 1948, pp. 206-208, no. 62 (Latin-Dutch).

The Latin text in the Brussels manuscript has as its motto *Nunc dimittis* (the incipit of Simeon's song of praise in Luke 2:29). The first verse consists of six (in principle) eleven-syllable trochaic verses, all with masculine endings on an *-el* rhyme, and is followed by four short lines with no fixed metre and with an *abba* rhyme scheme. Line 5 of the first verse is striking, not only because of its unusual rhyme word *El*, an Old Testament name for God, but also because of the insertion of the formula *in Bethleem* (rhyming with *virginem*), creating a line numbering an exceptional fifteen syllables.

The Latin text is followed by a rhymed Middle Dutch translation. The translator clearly had difficulty with the unusual formula *natus est El*, therefore replacing it with the stopgap rhyme *dat weet ic wel*.

Noël is the French word for 'Christmas', but also means 'Christmas carol'; this latter meaning has even survived in modern Dutch. The joyful cry of 'Noël!' is often heard at Christmas celebrations in France. For this reason, we have translated *eya* as *noël*.

22. Beant laude varia (f. 139v)

As far as we can determine, this scholastic Christmas carol, probably dating from the 14th century, is found in only one other manuscript, from the old Cistercian abbey of Kamp in the Rhineland. See the only edition, Dreves, 2 (1888), p. 143, no. 24. It numbers six verses of six trochaic lines each, arranged in two times 7+7+6 syllables, and with an *aabaab* rhyme scheme (the *a* rhyme with three syllables and the *b* rhyme with two). The six verses are closely related to one another, as the *b* rhyme *-esse* is maintained from the beginning to the end of the song.

In verse 3 in the Brussels manuscript, the meaningless reading *sic habebat iesse* has been improved to *sic habebat res se*, following the Kamp songbook. In verse 6, *virgini progresse* refers to the bride in the Song of Songs (6:9): *ista quae progreditur*.

23. Benefico solatio (f. 140r-140v)

One other version – in Dreves, 20 (1895), p. 183, no. 241 – is known of this paraliturgical song (*cantio*) for the feast of Candlemas, likely originating in 14th-century Austria (see Szövérffy, 1987, p. 124). Dreves has four verses, the first three of which are identical with the Brussels version; the latter, however, extends to seven verses, making of our transcription of verses 4-7 an *editio princeps*.

Each verse consists of four iambic dimeters, with masculine endings and an *abab* rhyme scheme. The refrain, identical with that in the Austrian version, consists of two rhyming iambic dimeters.

24. Ave pulcherrima regina (f. 140v-141r)

This *sequentia* in honour of the Virgin Mary is known from German and Austrian sources beginning in the 13th century, sometimes with the opening line *Ave sanctissima regina*. The number of verses varies. Editions: Dreves, 2 (1886), p. 52, no. 8 (3 verses); Bäumker, 1888, pp. 231-233, no. 36a (1 verse). The Brussels codex includes the three verses published in Dreves' edition based on Austrian manuscripts. In connection with the spread of the musical variants of this song in the Low Countries and Europe see Strohm, 1993, pp. 332-333, which also includes a partial transcription of the variant contrafactum version found in MS Brussel 9786-9790, from (Munster)Bilzen, in honour of St Mauritius. The tenor is similar.

A *sequentia* is a typical Medieval song form, characterised by its lack of a strict metrical formula. The verses vary in their number of syllables (in this song: 9, 6, 3, 3, 7, 4 etc. syllables), but are usually rhymed (here: *aaabbbc* etc.), while the successive verses have identical structure and rhyme scheme. The three verses in this song, marked by the successive words of greeting, *Ave, Salve* and *Vale*, have two sections each, consisting of twelve and nine lines respectively.

Verses 2 and 3 in this *sequentia* sing of Mary as the fulfilment of the Old Testament prophecies: she is Ezechiel's gate (Ezechiel 44:1-2), Moses' burning

bush (Exodus 3:2-3), the rod of Aaron (Exodus 7:9-13), the fleece of Gideon (Judges 6:37-40); she is like the strong women Esther and Judith, and she is the crowned mother described in the Wisdom of Solomon (Wisdom 4:2).

At the bottom of f. 141r of the Brussels manuscript, there follows a poem in iambic quatrains, *Salve virgo spes reorum*. This poem has no musical notation and would appear to be there to fill out the page. According to the superscript, it is linked to the Marian antiphon *Quam pulchra es*. As it is found in no other known codex, print or repertorium, we consider it to be unique to this manuscript. Each verse has three eight-syllable lines and one seven-syllable line. The rhyme scheme is *aaab, dddb*. A transcription and translation are provided here:

Versus de gloriosa virgine sacra supra antiphonam Quam pulchra es

1. Salve virgo, spes reorum,
   mater regis eternorum,
   solve vincla peccatorum
   tua prece, domina.

2. Salve virgo, ne morare,
   surge portas reserare,
   iube tecum nos intrare
   in celesti gloria.

3. Salve virgo, Deo grata,
   nostra tu sis advocata,
   stella maris appellata
   ducens ad celestia.

Song of the glorious Virgin, for the antiphon Quam pulchra es

1. Hail, o Virgin, hope of sinners,
   mother of the king of the ages,
   break the bonds of our sins
   through your prayer, o queen.

2. Hail, o Virgin, do not tarry,
   rise up and unlock the gates,
   let us enter with you
   into heavenly glory.

3. Hail, o Virgin, beloved of God,
   may you be our intercessor,
   you who are called the Star of the sea,
   lead us to heaven.

25. Costi regis filia (f. 141v)

This paraliturgical song for the feast of St Catherine (November 25) is found in the *Cantuale Traiectensis diocesis* (Songbook of the diocese of Utrecht), printed in Gouda in 1505. That version is the basis of the edition by Dreves, 21 (1895), p. 75, no. 111 (9 verses + refrain). MS Haarlem Valkestijn also includes a two-voice variant version, although the tenor there is similar. Based on research to date, the Brussels codex would appear to be the oldest manuscript source. The author would thus most likely be from the milieu of the Netherlandish Devotion. The Brussels text has six verses and a refrain, all consisting of four trochaic lines. In verses 1-5, and the refrain (which is identical with the Gouda print), the odd lines have seven syllables and the even lines six, with an *abab* rhyme scheme; the final verse, which is unique to the Brussels version, has four times seven syllables, with a continuous *aaaa* rhyme scheme.

The song is based on the legendary *passio* of St Catherine. She was said to be the daughter of the (Cypriot?) ruler Costus, and devoted herself as a young virgin to Christ. She so convincingly argued the case for Christianity before the emperor (Maximinus?, early 4th century) and a council of scholars in Alexandria, that all but the emperor converted. The scholars were burned at the stake for their new faith, although their hair and clothes were not consumed by the fire. St Catherine herself refused to take part in the

barbarian sacrifices which the emperor forced upon her. Ultimately, she too suffered a martyr's death: she was beheaded, but from her neck there flowed not blood but milk. Angels buried her body on Mount Sinai where the famous monastery of St Catherine now stands.

The *editio princeps* of the Brussels text, with a translation and a commentary, is found in Welkenhuysen, 1986, p. 162.

26. Digne colat ecclesia (f. 142r)

This song is found in various localities in the 15th century as a hymn for the office of St Barbara (December 4). See Dreves, 4 (1888), p. 96, no. 168: this is the only print known to us, based on a handwritten breviary from a Bavarian monastery. The Brussels codex includes the same five verses printed in Dreves, but complements them with a refrain. The verses consist of four iambic dimeters, with an *aabb* rhyme scheme; the refrain has two times 8+7 syllables, also iambic, with an *abab* rhyme scheme. A concordant two-voice version is found in MS Berlin 190, but with a different mensural sign (*tempus imperfectum cum prolatione maiori*).

According to legend, St Barbara is said to have lived a pious life in Nicomedia (Asia Minor). Her pagan father first locked her up in a tower and later handed her over to the governor, Marcianus, during the persecution of the church under Maximinus (early 4th century). Marcianus used flattering words to attempt to win her back over to pagan ways, but without success. He then had her brutally tortured and paraded her naked through the city streets to the scaffold, where she was beheaded.

27. Puram Christo te dedisti (f. 142v-143r)

This artfully constructed song in honour of St Cecilia (feast day November 22) is unique to the Brussels codex. It is apparently a creation of the Netherlandish Devotion. The refrain, with its alternating Middle Dutch and Latin lines, also points in this direction. The eight trochaic verses each consist of six lines arranged in two times 8+8+7 syllables, and with an *aabccb* rhyme scheme. In the refrain all lines have eight syllables, the Middle Dutch lines in trochaic metre with feminine rhymes (*a*), the Latin lines in iambic metre with masculine rhymes (*b*).

Welkenhuysen, 1986, p. 161, provides an *editio princeps*, with translation and commentary, of three verses + refrain. Here the complete song is transcribed and translated.

The song recalls the saint's legendary *passio*, as it is told, for instance, in the 13th-century *Legenda Aurea* by Jacobus de Voragine (see Maggioni, 1998, pp. 1180-1189). Cecilia is said to have lived in 3rd-century Rome, a beautiful and pious Christian virgin, who devoted herself to prayer, good works and preaching her faith. She managed to convert the pagan Valerianus (whom she was being forced to marry) and his brother Tiburtius to Christianity. Both men met a martyr's death. The city prefect, Almachius, then compelled Cecilia with blandishments and threats to take part in pagan sacrifices. She held firm in her rejection; strengthened by her resolve, another four hundred people converted to Christianity. Almachius consequently sought to have her beheaded, but even after three chops with the sword, although mortally wounded, she would not die. She died three days later, after she had bequeathed all her possessions to the Christian congregation in Rome, under Pope Urban (*sed.* 222-230?). Urban dedicated her house as a church, now Santa Cecilia in Trastevere.

28. Flatu docta spiritali (f. 143v-144v)

Like the preceding Cecilia song, this song of praise for St Ursula (feast day October 21) is unique to the Brussels manuscript. Here too, the Latin-Dutch refrain suggests an attribution to the milieu of the Netherlandish Devotion.

Each of the six verses has six trochaic dimeters, with alternating feminine rhymes (*ababab*). The refrain splits into two halves: the first four lines, alternating Latin and Middle Dutch, are trochaic dimeters with an *abab* rhyme scheme; lines 5-8 have the same rhyme scheme, but here the Middle Dutch lines have only seven syllables, with masculine rhymes, while the Latin lines have eight syllables, with feminine rhymes.

Welkenhuysen, 1986, pp. 161-162, provides a transcription, with translation and commentary, of the first two verses and the refrain. The complete song is transcribed and translated in the present edition.

The Middle Dutch legend of Ursula and her eleven thousand female companions, as related in the *Legenda Aurea* (see Maggioni, 1998, pp. 1073-1078), has no historical basis but was very popular, especially in the Southern Low Countries. The well-known Ursula Shrine by Hans Memling (Bruges, Memling Museum), was completed in 1489, thus practically contemporaneously with this song. The British princess, Ursula, sought to avoid marriage by means of a daring plan which she received by divine revelation. Before her marriage, she would undertake a pilgrimage to Rome in the company of eleven thousand princesses assembled from all over Europe. They were first physically and spiritually drilled in a training camp, and inflamed by Ursula to be baptised and swear an oath of virginity. They then boarded a ship and sailed upstream the Rhine via Cologne to Basle. From there they continued on foot to Rome, where they visited the catacombs. The pious company made such an impression that Pope Cyriacus and Cardinal-Bishop Vincentius (both known only from this story!) decided to accompany Ursula and her retinue on their trip home. When they arrived back in Cologne they were attacked by the Huns, who had just begun a siege of the city. They were all slaughtered. The Hunnish general sought to spare the beautiful Ursula and take her as his bride, but she rejected him resolutely, at which the slighted general shot her dead with an arrow.

29. Nicolai solennia (f. 144v)

This song of praise in honour of St Nicholas of Myra (feast day December 6) is also found in MS Berlin 190 and MS Vilnius F 22-95, although in variant two-voice musical settings. The version in the Glogauer Liederbuch is somewhat the same in character, but again musically different. Moreover, there are only a few lines in that source. Several lines are printed in the Prieel, 1609, p. 300; these were later taken over by Bäumker, 1 (1886), p. 568, at no. 289. It seems to us unlikely that the version of the song found in the Brussels codex is the complete version. Of the impressive list of miraculous events which according to the *Legenda Aurea* formed part of the saint's life (see Maggioni, 1998, pp. 38-48), only the first and the last are related here: those at his cradle and at his grave. There is nowhere mention of his more famous miracles (including the three girls saved from the house of ill repute, and the three slaughtered children revived from the dead).

Certain formulas such as *sua familia* (verse 1) and *pater Nicolae* (refrain) suggest that the song may have been intended for a monastic community under the protection of St Nicholas.

Structure: four quatrains consisting of iambic dimeters, with paired rhymes (*aabb*, in two cases even *aaaa*); a trochaic refrain of 8+6 syllables, with weak feminine rhymes.

BIBLIOGRAFIE / BIBLIOGRAPHY

Bäumker, 1 (1886) - 4 (1911)
W. Bäumker, *Das katholische deutsche Kirchenlied in seinen Singweisen,* 1-4, Freiburg im Breisgau, 1886-1911.

Bäumker, 1888
W. Bäumker, *Niederländische geistliche Lieder nebst ihren Singweisen aus Handschriften des XV. Jahrhunderts*, in *Vierteljahrsschrift für Musikwissenschaft*, 4 (1888), pp. 153-254, 287-350.

Bonda, 1996
J.W. Bonda, *De meerstemmige Nederlandse liederen van de vijftiende en zestiende eeuw*, Hilversum, 1996.

Bruning, 1963
E. Bruning, *Het geestelijk lied van Noord-Nederland in de vijftiende eeuw. De Nederlandse liederen van de handschriften Amsterdam (Wenen ÖNB 12875) en Utrecht (Berlijn MG 8° 190)*, (*Monumenta Musica Neerlandica*, 7), Amsterdam, 1963.

Buuren, 1992
A.M.J. van Buuren, *'Soe wie dit liedtkyn sinct of leest'. De functie van de Laatmiddelnederlandse geestelijke lyriek*, in Frank Willaert et al., *Een zoet akkoord. Middeleeuwse lyriek in de Lage Landen*, Amsterdam, 1992, pp. 234-254, 399-404.

Census-Catalogue, 1979-1988
Census-Catalogue of Manuscript Sources of Polyphonic Music. 1400-1550, ed. C. Hamm – H. Kellman, American Institute of Musicology, 1979-1988.

Dongen, 2002
J. van Dongen, *Tien Middelnederlandse meerstemmige liederen uit handschrift Brussel KB II.270. Kritische editie met inleiding*, (*Focus*, 3), Utrecht, 2002.

Dreves, 1 (1886) - 21 (1895)
G.M. Dreves, *Analecta hymnica medii aevi,* 1-21, Leipzig, 1886-1895.

Duyse, 1 (1903) - 4 (1908)
F. van Duyse, *Het oude Nederlandsche lied. Wereldlijke en geestelijke liederen uit vroegeren tijd,* 1-4, Gent, 1903-1908.

Hascher-Burger, 2004
U. Hascher-Burger, *Musica devota. Musik in Handschriften und Drucken aus dem Umkreis der Devotio Moderna*, http://www.musicadevota.nl [4 August 2004].

Knuttel, 1906
J.A.N. Knuttel, *Het geestelijk lied in de Nederlanden vóór de kerkhervorming*, Rotterdam, 1906.

Lenaerts, 1933
R.B. Lenaerts, *Het Nederlands polifonies lied in de zestiende eeuw*, Mechelen – Amsterdam, 1933.

Lyna, 1924
F. Lyna, *Een teruggevonden handschrift. (Brussel, Hs. II. 270)*, in *Tijdschrift voor Nederlandsche taal- en letterkunde*, 43 (1924), pp. 289-323.

Maggioni, 1998
Iacopo da Varazze: Legenda aurea, ed. crit. Giovanni Paolo Maggioni, 1-2, Firenze, 1998.

Mak, 1948
J.J. Mak, *Middeleeuwse kerstliederen,* Utrecht – Brussel, 1948.

Mak, 1957
J.J. Mak, *Dit is een suuerlijc boecxken. Het oudste gedrukte geestelijk liedboek in de Nederlanden naar het enig bekende exemplaar van de Antwerpse druk van 1508 in de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage in facsimile uitgegeven*, Amsterdam – Antwerpen, 1957.

Méril, 1854
É. Du Méril, *Poésies inédites du moyen âge,* Paris, 1854.

Milchsack, 1886
G. Milchsack, *Hymni et sequentiae cum pluribus aliis et Latinis et Gallicis nec non Theotiscis carminibus medio aevo compositis,* Halle a/d Saale, 1886.

Mincoff-Marriage, 1922
E. Mincoff-Marriage, *Souterliedekens. Een Nederlandsch psalmboek van 1540 met de oorspronkelijke volksliederen die bij de melodieën behooren,* 's-Gravenhage, 1922.

MNW
Cd-rom Middelnederlands. Woordenboek en teksten, Den Haag – Antwerpen, 1998.

Mone, 1 (1853) - 3 (1855)
F.J. Mone, *Lateinische Hymnen des Mittelalters, aus Handschriften herausgegeben und erklärt,* 1-3, Freiburg im Breisgau, 1853-1855.

Motet Database, 2004
The Motet Database Catalogue Online, ed. J. Thomas (University of Florida), http://www.arts.ufl.edu/motet/search.htm [4 August 2004].

Pothier, 1903
Cantus Mariales, quos e fontibus antiquis eruit aut opere novo veterum instar concinnavit Josephus Pothier, Paris, 1903.

Prieel, 1609
Het Prieel der Gheestelijcke Melodie, Brugge, 1609.

Repertorium, 2001
M. de Bruin, J. Oosterman, C. Strijbosch, *Repertorium van het Nederlandse lied tot 1600*, 1-2, incl. CD-ROM, Gent – Amsterdam, 2001.

RISM B-IV, 1972
G. Reaney, *Répertoire international des sources musicales*, vol. IV/3-4: *Handschriften mit mehrstimmiger Musik des 14., 15. und 16. Jahrhunderts*, ed. K.von Fischer – M. Lütolf, München – Duisburg, 1972.

Roth, 1887
F.W.E. Roth, *Lateinische Hymnen des Mittelalters,* Augsburg, 1887.

Schreurs, 1986
E. Schreurs, *Het Nederlandse polyfone lied*, Peer, 1986.

Schreurs – Bouckaert, 1995
E. Schreurs – B. Bouckaert, *Bedreigde klanken. Muziekfragmenten uit de Lage Landen (Middeleeuwen – Renaissance)*, Leuven – Peer, 1995.

Stokvis, 1881
T. Stokvis, *Zangen en Liederen uit het Latijn in Hollandsche versmaat overgebragt,* 's-Hertogenbosch, 1881.

Strohm, 1993
R. Strohm, *The Rise of European Music, 1380-1500,* Cambridge, 1993.

Szövérffy, 1987
J. Szövérffy, *Marienhymnen in Österreich. Ein Beitrag zur Geschichte der Dichtkunst Österreichs im Mittelalter,* Washington, D.C. – Leiden, 1987.

Wackernagel, 1 (1864)
Ph. Wackernagel, *Das deutsche Kirchenlied von der ältesten Zeit bis zu Anfang des XVII. Jahrhunderts,* 1, Leipzig, 1864.

Welkenhuysen, 1986
A. Welkenhuysen, *Muziek in en om de abdij van Sint Trudo (12de-16de eeuw). Teksten, met vertaling en toelichting,* in *Basilica Concerten. Festival van Vlaanderen, Limburg. Algemeen programmaboek 1986,* Tongeren, 1986, pp. 156-164.

Welkenhuysen, 1992
A. Welkenhuysen, *'Cantent epithalamium': A Marian Christmas Carol from the Netherlandish Devotion*, edited with a translation and notes, in *Serta devota in memoriam Guillelmi Lourdaux, Pars prior: Devotio Windeshemensis*, Leuven, 1992, pp. 427-452.

BRONNENLIJST / INDEX OF SOURCES

Handschriften / Manuscripts

MS Berlin 185
Berlin, Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz, MS germ. 8° 185.

MS Berlin 190
Berlin, Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz, MS germ. 8° 190.

MS Brussel 9786-9790
Brussel, Koninklijke Bibliotheek, Handschriftenkabinet, MS 9786-90.

MS Brussel II 270
Brussel, Koninklijke Bibliotheek, Handschriftenkabinet, MS II 270.

MS Brussel II 2631
Brussel, Koninklijke Bibliotheek, Handschriftenkabinet, MS II 2631.

MS Brussel III 674
Brussel, Koninklijke Bibliotheek, Muziekafdeling, MS III 674.

MS Brussel IV 421
Brussel, Koninklijke Bibliotheek, Handschriftenkabinet, MS IV 421.

MS Chrudim
Chrudim, Městské Muzeum, MS 12 580.

MS Haarlem 27
Haarlem, Bisschoppelijk Museum, MS 27

MS Haarlem Valkestijn
Haarlem, J. Valkestijn, Bibliotheek, MS s.s.

MS Hradec Králové II A 6
Hradec Králové, Krajské Muzeum, Knihovna, MS II A 6 (olim B1), 'Franus Cantionale'.

MS Hradec Králové II A 7
Hradec Králové, Krajské Muzeum, Knihovna, MS II A 7, 'Speciálník Codex'.

MS Köln 75
Köln, Historisches Archiv der Stadt, MS W 75.

MS Nijmegen 402
Nijmegen, Universiteitsbibliotheek, MS 402
(olim Bibliotheek Redemptoristenklooster Nebo, Kast P, MS 3; olim MS Roermond).

MS Paris. Lat. 1139
Paris, Bibliothèque Nationale, Département des Manuscrits, Fonds Latin, MS 1139.

MS Trier 516
Trier, Stadtbibliothek, MS 516/1595.

MS Utrecht BMH 27
Utrecht, Catherijneconvent, MS BMH 27.

MS Utrecht 16 H 34
Utrecht, Universiteitsbibliotheek, MS 16 H 34
(olim Instituut voor Muziekwetenschap der Rijksuniversiteit, MS B 113).

MS Utrecht XIII G43
Utrecht, Gemeente-archief, Bibliotheek, MS XIII G 43.

MS Vilnius F 22-95
Vilnius, Lietuvos mokslų akademijos biblioteka [Academia scientiarum Lithuaniae], MS F 22-95.

MS Werden
Werden, Pfarrarchiv [now lost]
(see F. Jostes, *Eine Werdener Liederhandschrift aus der Zeit um 1500*,
in *Jahrbuch des Vereins für niederdeutsche Sprachforschung*, 14 (1889), p. 60-89.)

MS Wien 12875
Wien, Österreichische Nationalbibliothek, MS SN 12875.

MS Würzburg 11 II
Würzburg, Staatsarchiv, Ebracher Standbuch Nr. 11/II.

Drukken / Prints

Antwerps Liedboek
Een schoon Liedekens Boeck, Antwerpen, Jan Roelans, 1544.

Cantuale Traiectensis diocesis
Cantuale Traiectensis diocesis, Gouda, Collaciebroeders, 1505.

Devoot ende profitelijck boecxken
Devoot ende profitelijck boecxken, Antwerpen, Symon Cock, 1539.

Kamper Liedboek
'*Kamper Liedboek'*, Jan Peterszoon, 1540 (Kampen, Gemeentearchief, MS 212).

Souterliedekens
Souterliedekens, Antwerpen, Symon Cock, 1540.

Suverlijc boecxken
Suverlijc boecxken, Antwerpen, Adriaen van Berghen, 1508.

TRANSCRIPTIES / TRANSCRIPTIONS

TRANSCRIPTIE EN VERTALING VAN DE TEKSTEN /
TRANSCRIPTION AND TRANSLATION OF THE TEXTS
Verantwoording / Editorial policy 2
(Liederen 1-29 / Songs 1-29) 4

TRANSCRIPTIE VAN DE MUZIEK /
TRANSCRIPTION OF THE MUSIC
Kritisch bericht bij de transcriptie van de muzieknotatie /
Critical notes relating to the transcription of the musical notation 73
(Liederen 1-29 / Songs 1-29) 77

TRANSCRIPTIE EN VERTALING VAN DE TEKSTEN
TRANSCRIPTION AND TRANSLATION OF THE TEXTS

Verantwoording

Bij het transcriberen van de teksten worden de volgende principes gehanteerd:

1. In het algemeen wordt de laatmiddeleeuwse spelling geëerbiedigd. Een diplomatische uitgave, die alle eigen(aardig)heden van het origineel zou kopiëren, leek ons weinig zinvol, ook al omdat in deze publicatie de bladen integraal in facsimile worden gereproduceerd. De spelling van *u*, *v* en *w*, en van *i* en *j*, is in het Middelnederlands aangepast aan modern gebruik. Ook bij de transcriptie van de Latijnse teksten is de spelling van *u* en *v* genormaliseerd. Het Latijn kent echter geen *j*, waardoor er verschillen ontstaan tussen de transcripties van de Latijnse en de Middelnederlandse teksten wanneer het woorden betreft die in het Latijn een *i* behouden en in het Nederlands een *j* verlangen. Zo wordt in de Middelnederlandse teksten *Iesus* als *Jesus* getranscribeerd, terwijl de transcriptie van het Latijn *Iesus* noteert.

2. Afkortingen zijn stilzwijgend opgelost naar de middeleeuwse spelling. In het Middelnederlands zijn zij steeds opgelost naar de meest voorkomende voluitschrijving in dit deel van het handschrift. Voor het laatmiddeleeuws Latijn geldt dezelfde werkwijze: afkortingen van *haec, quae* enz. zijn dus tot *hec, que* enz. opgelost.

3. Leestekens en hoofdletters zijn geplaatst volgens moderne uitgeversnormen, die een grotere consequentie waarborgen dan de (vrij losse) werkwijze van de middeleeuwse kopiist.

Editorial policy

The following principles have been adopted for the transcription of the texts:

1. In general, Late-Medieval spelling has been preserved. A diplomatic edition, complete with all the idiosyncrasies of the original, seemed to us of little value, considering the fact that the complete pages are also reproduced here in facsimile. In the Middle Dutch texts, the letters *u*, *v* and *w*, and *i* and *j* have been adapted to modern usage. Equally, in the transcription of the Latin texts the letters *u* and *v* are represented according to modern usage. However, the absence of the letter *j* in Latin leads to differences between the transcriptions of the Latin and Middle Dutch texts in the case of words with an *i* in Latin and a *j* in Middle Dutch. Thus in the Middle Dutch texts, *Iesus* is transcribed as *Jesus*, while the transcription of the Latin is *Iesus*.

2. Abbreviations have been tacitly written out in full in Medieval spelling. In Middle Dutch, they are rendered in the most commonly found spellings in this part of the manuscript. The same approach applies to the Late-Medieval Latin texts: abbreviations of *haec, quae* etc. are thus rendered as *hec*, *que* etc.

3. Punctuation marks and capitals have been used according to modern editing norms, guaranteeing better consistency than the (relatively haphazard) approach of the Medieval scribe.

4. In de tien Middelnederlandse liedteksten noteerde de kopiist doorgaans twee versregels op één regel; in de transcriptie worden de versregels onder elkaar geplaatst. De negentien Latijnse liedteksten zijn alle in strofische schema's met rijmende accentverzen getranscribeerd. De schikking van de tekst wil die oorspronkelijke opbouw visualiseren. De kopiist zelf ging zuiniger te werk en beperkte zich meestal tot een summiere, niet altijd correcte, aanduiding van strofen of cola.

5. Vier van de tien Middelnederlandse en acht van de negentien Latijnse liederen hebben een refrein. Dit wordt steeds na de eerste strofe volledig uitgeschreven, ongeacht de notatie in het handschrift (behalve in nr. 20, *Verbum caro factum est / In hoc anni circulo*, dat met een refrein begint); het begin wordt gemarkeerd met het refreinteken ℟° en de tekst wordt gecursiveerd. Na de volgende strofen wordt het refrein niet meer herhaald. Het refrein wordt steeds overgenomen van de eerst genoteerde stem.

6. De Middelnederlandse teksten zijn voorzien van annotaties die het tekstbegrip willen vergroten. In de kolom naast de Latijnse teksten is een Nederlandse vertaling geplaatst. In een derde kolom worden alle liedteksten voorzien van een Engelse vertaling. De vertalingen hebben geen andere ambitie dan het origineel zo getrouw mogelijk te vertolken, zonder vaste vers- of rijmschema's.

4. In the ten Middle Dutch song texts, the copyist generally writes two lines of poetry on one line; in the transcription the lines are placed above one another. The nineteen Latin song texts are all arranged in strophic form with rhyming accented verses. The arrangement of the text in the transcription provides a visual representation of the original structure. The scribe tended to be more economical, generally offering a summary and not always accurate indication of the verses and colons.

5. Four of the ten Middle Dutch songs and eight of the nineteen Latin songs have a refrain, which in this transcription has in all cases been written out in full after the first verse, regardless of the form and placing in the original (except in no. 20, *Verbum caro factum est / In hoc anni circulo*, which begins with a refrain). The beginning of the refrain is indicated by the refrain symbol ℟° and the text is printed in italics. The refrain is not repeated after subsequent verses. The text of the refrain is taken from the first notated voice.

6. The Middle Dutch texts have been provided with annotations in modern Dutch as an aid for Dutch readers. In the column next to the Latin texts, a modern Dutch translation is found. A third column provides English translations of all the song texts. The intention of these translations is to provide a faithful rendering of the meaning, without fixed metres or rhyme schemes.

1. **Ghegroet so si die maghet soet** (f. 121r-121v)

1. Ghegroet so si die maghet soet, — *soet* = bemind
daer God uut nam vleis ende bloet,
al op den dach van heden.
Si heeft gebaert een kijndekijn,
al sonder we of sonder pijn, — *we*: wee = lijden
dat teder was van leden.

2. Si leid hem in een cribbekijn;
men sach sijn naecte ribbekijn:
dat dexel was seer dynne. — *dexel* = deken; *dynne* = dun
Van coude so weende dat kyndekijn,
doe sprac die lieve moeder sijn:
'Nu sus wel lieve mynne.' — = nu zoet maar, lieve schat

3. Een os ende oec een eselkijn
verwermden den kijnde die leden sijn,
die aender cribben stonden.
Het was daer cout int huysekijn:
dar was noch roc noch hemdekijn,
in doexkens hert gewonden. — *hert* = hard, stijf

4. Die hardekens op die velde laghen, — *hardekens* = herdertjes
een grote claerheit dat si saghen: — *claerheit* = helder licht: ster
des waren si in vare. — = ze werden bang
Die engel Gods die quam tot hem — *hem* = hen
end seide dat in Bethleem
een soen gheboren ware:

5. 'Ghi hardekens weest doch niet vervaert, — *vervaert* = bevreesd
gaet haestelic te Betleem waert: — *te Betleem waert* = naar Bethlehem toe
daer is een kijnt geboren,
ja sonder we of sonder pijn,
dat onser alder Heer sal sijn,
daer toe is hi vercoren.'

6. Die hardekens ghingen altesamen
so lang dat si te Bethleem quamen,
daer si dat kijndeken vonden.
Si songen, si sprongen, si waren blij,
si wiechden dat kynt mit melodij, — *melodij* = lieflijk gezang
si custent voer sijne monde. — *voer*: op

7. Nu laet ons allen mit herten reijn
gaen loven dat soete kijndekijn,
ende bidden hem nersteliken, — *nersteliken* = ijverig
dat hij ons onderstant wil sijn, — *onderstant* = tot steun
ende hoeden ons voer die helsche pijn,
ende brenghen ons in sijn rike. — *sijn rike*: de hemel

1. Hail to you beloved maid,
   from whom God took flesh and blood
   on this very day.
   She bore a little child,
   without sorrow or pain,
   who was fragile of limb.

2. She laid him in a manger,
   his naked ribs for all to see:
   his coverlet was very thin.
   That child wept from the cold,
   then his sweet mother said:
   'Hush now, my dear love.'

3. An ox and also a little ass
   warmed the child's limbs,
   as they stood at the manger.
   It was very cold in that little house:
   he had neither gown nor shirt,
   he was wrapped in swaddling clothes.

4. The shepherds lay in the fields,
   and saw a great light:
   of which they were sore afraid.
   The angel of the Lord came to them
   and said that in Bethlehem
   a son was born:

5. 'You shepherds, be not afraid,
   haste you to Bethlehem:
   there a child is born,
   without sorrow or pain,
   and he shall be our Lord,
   for this he has been chosen.'

6. The shepherds went all together
   until they reached Bethlehem,
   where they found the child.
   They sang, they sprang, they were glad,
   they rocked the child with melodies,
   they kissed him on the lips.

7. Now let us all with a pure heart
   go to praise that sweet child,
   and diligently beseech him
   to support us
   and keep us from hell's torments,
   and bring us into his kingdom.

2. Ons is een kijnt geboren (f. 121v-122r)

1. Ons is een kijnt geboren,
een kijnt gepresenteert.
Hi coemt die helle storen,
alsmen vijnt figureert. = zoals men het voorzegd vindt
Hi wil ons al gemeyne
verlossen uuter pyne,
mit sine bloet alleyne.

R° *Laet ons mit herten reyne*
loven dat kyndeken cleyne:
het brenct ons uuten weyne. *weyne* = ellende

2. Die vader van hier boven
sprac synen engel an.
Hi wil hier tot ons comen,
verlossen wijf ende man:
'Gaet wech totter fonteynen *fonteynen*: aanduiding voor Maria
Maria maget fijn, *fijn*: vererende toevoeging voor Maria
ende segt haer wat ic meyne. *meyne* = beoog

3. Nu groetse vriendelike,
die soete suver joecht, *joecht* = jeugd
ende segt haer blidelike:
si mach wel sijn verhoecht, *verhoecht* = verheugd
want si ende anders ghene, *ghene*: niemand
Gods moeder sal si sijn
ende bliven maget rene.'

4. Maria sprac oetmoedelic: *oetmoedelic* = onderdanig
'Hoe soude dat ghescien?
Want ic beken doch sekerlic *een man bekennen* = met een man slapen
noyt man, des wondert mien
dat ic, ende anders ghene,
Gods moeder soude sijn,
mijn hert cout als een stene.'

5. 'En weest in ghene varen, = wees niet bang
tis wonder dat ghi claecht!
Ghi sult den Gods soen baren
ende bliven reyne maecht,
want ghi, ende anders ghene,
sult dragen een kyndekyn
ende bliven maecht allene.'

6. Die maecht haer conforteerde *conforteerde* = vertroostte
van dat haer dengel seit,
ende si doe respondeerde: *respondeerde* = antwoordde
'Heer bode, ic bin bereit.
In dinen woerden gemene
stel ic den wille mijn:
siet hier Gods deerne clene.' *deerne* = dienstmaagd

1. To us a son is born,
a child is given.
He comes to confound hell,
as it was foretold.
He wants to free us all
from the pains of hell,
through his blood alone.

℟° *Let us with a pure heart*
praise that little child:
he leads us out of misery.

2. The father above
spoke to his angel.
He wants to come here to us
to free both woman and man:
'Go straight to the fountain,
who is Mary, fine maid,
and tell her my intent.

3. Now greet her kindly,
that sweet and pure maiden,
and say to her with gladness
she should rightly rejoice,
for she and no other
will be God's mother
and remain a pure virgin.'

4. Mary spoke humbly:
'How could this be?
For I have certainly
never known a man; I am amazed
that I, and no other,
should become God's mother,
my heart chills like a stone.'

5. 'Be not afraid,
what wonder that you complain!
You shall bear God's son
and remain a pure virgin.
For you, and no other
shall bear a little child
and yet remain a virgin.'

6. The maid was comforted
by what the angel said,
and then she answered:
'Lord messenger, I am prepared.
In all your words
do I place my will:
Behold the lowly handmaid of God.'

7. Geloeft so moet si wesen,
nu ende in alder tijt.
Bi haer sijn wi genesen,
dat brenct ons groot jolijt.
O werde suver reyne, *werde* = waarde, beschermvrouwe
des sonders medicijn, *sonders* = zondaars
bid voer ons al ghemeyne.

3. Mit desen niewen jare (f. 122v-123r)

1. Mit desen niewen jare
so wert ons openbare *wert* = wordt
hoe dat een maecht vruchtbare
die werelt heeft verblijt.

℟° *Geloeft moet sijn dat kindekijn,*
gheeert moet sijn dat maechdekijn,
nu ende ewelijc tot alre tijt.

2. Si baerde sonder pijne
ende bleef een maget fijne, *fijne* = vererende toevoeging voor Maria
des sondaers medicijne,
dies hebben die joden spijt. *spijt* = wrok

3. Hoe wel was haer te moede : hoe welgezind was zij
doen si in vleisch ende bloede
aensach haers hartsen hoede, *hoede* = bescherming
den Heer der werelt wijt.

4. Die enghelen songen schone
lof inden hoghen trone
ter eren end ten love
den kijnd, des seker sijt.

5. Doe achtdaech waren leden, : toen er acht dagen voorbij waren
doe wert dat kijnt besneden, *doe* = toen
al nader joedscher seden, : naar Joodse traditie
die ons van sonden vrijt. *vrijt* = bevrijdt

6. Drie coninghen dat vernamen,
te Bethleem dat si quamen,
si offerde [*sic*] drie gaven : zij offerden
den kijnd gebenedijt.

7. Maria, maget simpel, *simpel* = onschuldig
droech haer lief kijnt ten tempel,
den vrouwen een exempel,
dies si haer niet vermijt. = daar zag zij niet tegenop

7. Praised must she be
now and forever.
Through her we are healed,
which brings us great joy.
O pure and chaste refuge,
medicine for sinners,
pray for us all.

1. With this new year
it is revealed to us
how a fertile virgin
brought joy to the world.

℟° *Praise is due to that child,*
honour to that virgin,
now and forever.

2. She bore a child without pain
and remained a fine virgin,
medicine for sinners,
which the Jews resent.

3. How much did she rejoice,
when she in flesh and blood
beheld her heart's refuge,
the Lord of the whole world!

4. The angels sang sweetly
their praise to the highest throne,
as honour and as praise for
the child – of that be sure.

5. When eight days had passed,
the child was circumcised,
according to Jewish custom,
who frees us from sins.

6. Three kings heard of this,
they came to Bethlehem,
they offered three gifts,
to the blessed child.

7. Mary, innocent maid,
bore her dear child to the temple,
an example to women:
this she did not shun.

8. Doe Symeon, die oude,
tkijnt sach, sijn hert vervroude.
Hi sprac dat hi ons soude
van sonden maken quijt.

4. Maria sart, van edeler art (f. 123v-125r)

1. Maria sart, van edeler art, — *sart* = lieflijk; *art* = aard: karakter
een rose inden doren,
du hebst mit macht herweder bracht
dat lange was verloren
doer Adams val, di heft gewalt — *Adams val*: de zondeval; *di heft gewalt* = uit u is voortgekomen
Sint Gabriel versproken. — *versproken* = beloofd
Help dat nit wert gewroken — *gewroken* = bestraft
mijn sund en sculd, verwerf mi huld,
want geen troest is, waer du nit bist,
bermherticheit verwerve.
Int leste end, ic bid, nit wend — *nit wend* = keer (u) niet af
van mi in mine sterve.

2. Maria milt, du hebst ghestilt
der altvaders verlanghen, — *altvaders* = oudvaders
die jaer ende dach, in wee ende clach,
die voerhel hielt gevanghen. — *voerhel*: het voorportaal van de hel
Tot alder tijt wunsten si strijt
al dat des hemels poerte
te rijten alle oorte. — *rijten* = scheuren
Ende hi afquaem die hem benaem
hoer sware pijn, ende dat doer dijn
kuisjoncfroulichs gheberen — : handelen als een kuise jonkvrouw
is afghestelt; daer om di telt — *di telt* = wordt u gehouden voor
alder werlt een croen der eren.

3. Maria reyn, du bist alleyn
der sondaer troest op erden.
Daer om di haet die ewich raet — *haet* = heeft; *die ewich raet*: God
een moeder laten werden
des hoechsten heil daer doer toordeil
ten jongsten dage wert rechte.
Hout mi aen dijne pflechte, — *pflechte* = bescherming
o werde vrucht, al mijn toevlucht
heb ic tot di, aen tcruys bis mi — *bis* = tot
mit Sint Johan gegheven. — *Sint Johan*: Johannes, apostel
Dattu oec mijn moeder sals sijn
frist hier ende daer mijn leven. — *frist* = verlengt

8. When Simeon, the old man,
saw the child, his heart rejoiced.
He prophesied that he would
free us from all sin.

1. Mary sweet, noble of character,
a rose among thorns,
you have mightily restored
what long was lost
through Adam's fall; from you issued
what holy Gabriel promised.
Preserve me from punishment
for my sin and guilt; grant me glory,
for there is no comfort where you are not,
obtain mercy for me.
At my last hour, I pray, turn not
from me when I die.

2. Mary mild, you have stilled
the longing of our forefathers,
who countless years, in sorrow,
were held prisoner at the gates of hell.
Over the ages they longed for the fight
which would tear open
the gates of heaven.
And he came down, who took upon him
their heavy pain, which through your
pure-maidenly deed
has been annulled; therefore you are
by all a crown of glory.

3. Mary pure, you alone
are the comfort of sinners on earth.
For this reason God chose
you to become a mother
of the highest good, whereby judgement
will be passed on the last day.
Keep me in your care,
o worthy fruit; all my refuge
is in you, given to me at the cross
through Saint John.
That you might be my mother too
prolongs my life here and in the hereafter.

4. Maria claer, du hebs voerwaer
mit groter smerten ghegangen,
doe dine vrucht gants mit ontucht — *dine vrucht*: Maria's zoon: Jezus
onsculdlic wert ghevangen.
Om mijn misdaet crijch mi genaet
te beteren hier mijn leven,
want ic bin hier omgheven
mit sware pijn ende dat doer mijn
groot sund ende scult ic vol verdult — *ic vol verdult* = ik lijd ten volle
aen lijf ende allen enden.
O werde roos, mijn crancheit loos,
dijn genaed niet van mi wende.

5. Maria sart, vermeret wart — *vermeret* = vergroot
in di groot leit ende smerte
doe dijn kijnt doot een speer mit noot
doerstac sijn sachte herte.
Des bloedes saft crenct di dijn craft: — *saft* = stroom; *craft* = kracht
van leid wordes du te sencken. — *sencken* = ineenzakken
Johan dedense wencken,
hi liep aldaer, nam dijner waer
doe di dat sweerd dijn hert verseerd,
daer van Symeon saghet. — *saghet* = voorspelt
'O joncfrou werd, son, lucht ende erd
den doot dijns kijnts beclaecht.'

6. Maria scoon, in hemels troon,
wen ic van hier sal scheide,
so coem tot myr, bescud mich scyr, — *bescud* = bescherm; *scyr* = onmiddellijk
dat mi doch niet verleide
die valsch Sathan, want ic niet can
sijn duvels list erkenne.
Noch moet ic yo van hene. — *yo* = ooit
Omwerp mi oec dijns mantels foc, — *foc* = zoom: verwijzing naar de mantel van Maria als
wanneer dijn kynt mijn recht gants wynt. — 'Schutzmantelmadonna'
So wise, vrou, dijn borsten
dijn soen Jesu, sprec: 'Ghif mi nu
den sondar ewich troesten.'

7. Maria goet, wen in onmoet — *wen* = wanneer; *onmoet* = toorn
die vader van mi wende,
so bid dat daer dijn soon scic claer — *scic* = schikt: laat zien
sijn syde, voete ende hende.
Dan mach niet seer die vader meer
teghen mi een ordel spreken,
oec mach hi sich niet wreken.
God, heilich geest, der eerst beweest — *beweest* = toont
soet genadicheit, den is bereit
drievoldelike goede.
Also werd ich salich doer dich:
voer sonden mi behoede.

4. Mary bright, truly you
suffered great pains,
when your fruit was so rudely
taken prisoner, though innocent.
For my misdeed, grant me grace
to better my life here,
for I am here besieged
with great pain, and because of my
great sin and guilt I greatly suffer
in body and limb.
O worthy rose, take my sickness away,
turn not your grace from me.

5. Mary sweet, how much greater were
your great suffering and pain
when a spear violently pierced
the gentle heart of your dead child.
His flowing blood sapped your strength,
you collapsed from grief.
They called for John,
he came to you and cared for you,
when that sword wounded your heart,
as Simeon foretold:
'O worthy maid, sun, light and earth,
bewail your son's death.'

6. Mary fair, on heaven's throne,
when I depart from here,
come to me, protect me now,
that I be not misled
by that false Satan, for I cannot
recognise his devilish wiles.
I still must part from here one day.
Wrap me in the hem of your cloak
when your child pleads for my salvation.
My lady, show your breast
to your Son Jesus, and say: 'Grant me now
eternal comfort for this sinner.'

7. Mary good, when in anger
the Father turns from me,
pray that then your Son show clearly
his side, feet and hands.
Then shall the Father no longer
pass his judgement against me,
nor take revenge upon me.
O God, Holy Ghost, who was the first to show
sweet mercy, for him is prepared
threefold goodness,
thus am I sanctified through you:
preserve me from sinning.

8. Maria fijn, dijn claer aenschijn
verlucht den hoechsten trone,
daer di mit eren van twalef sterren
wert opgheset een crone.
Drievaldicheit heeft di becleit, — *Drievaldicheit* = Drie-eenheid
mit hoger ghenaden omgheven.
Maria, frist mijn leven,
so menigen dach ic bidden mach.
O joncfrou soet, help dat ic buet — *buet* = boet
mijn sund voer mijnen ende.
Wen mijn hert brict, tgesicht verscrict, — *brict* = breekt
biet mijnder siel die hende. — *die hende* = de (helpende) hand

9. Maria vrou, help dat ic scou
dijn kynd voer minen ende.
Scic Sint Michiel tot mijnder siel, — *Sint Michiel*: Michaël, aartsengel
dat hi se breng behende
in themelrijc, daer alghelijc
die englen vrolic singhen.
Haer stemmen tot hel erclincken:
'Heilich, heilich, du bis [*sic*] heilich,
o starcke Got van Sabaoth, — *Sabaoth*: aanduiding van God als Heer der heerscharen
regierst ghewaldichliken.' — *gewaldichliken* = met macht
So heeft een eynd al mijn elleynd
ende vreuwe mi ewichliken. — *vreuwe* = verheug

10. Maria claer, du bist voerwaer
figurlic wel te beduden
int cudsvel fron, doe Gedeon — *cudsvel* = wollen vacht; *fron*: vroon = des Heren
van God creech macht te strijden.
Bedudest wert du bist die poert,
die ewich blijft besloten.
Van di is uutghefloten — *uutghefloten* = krachtig naar buiten geopenbaard
dat ewich woerd; ghesloten gaerd, — *gaerd* = tuin
gheteykend born, claer als die son, — *gheteykend born* = verzegelde fontein
beduyt voer lange jaren.
Van my niet went dijn trou int ent,
als ic van heen sal varen.

11. Maria reyn, joncfrou alleyn,
in di is gheen ghebreke.
Dar leeft gheen man, die mach of can
dijn glori groot uutspreken.
Dijn hoghe love swemt eulic bove — *swemt* = drijft; *eulic* = eeuwig
in hemel ende op erden.
Dijns gelijc mach nyemeer werden.
Reyn creatur, o joncfrou pur,
wen daer toe compt, dat mijn mont stompt,
mijn siel van lijf sal keren,
so denc daer aen, dat ic di haen — *haen*: heb
hier meed ghedacht te eren.

8. Mary fine, your bright countenance
illuminates the highest throne,
where in glory you were crowned
with a crown of twelve stars.
You are arrayed by the Trinity
and surrounded by great grace.
Mary, spare my life
so that for many more days I may pray to you.
O sweet maiden, help me to atone
for my sins before my life's end.
When my heart breaks and my sight dims,
reach out your hand to my soul.

9. Mary lady, help me to see
your child before my death.
Send Saint Michael to my soul
that he might bring it speedily
to heaven, where all together
the angels joyfully sing.
Their voices resound as far as hell:
'Holy, holy, you are holy,
o mighty God of Sabaoth:
you rule with strength and power.'
So shall my misery cease
and I shall be joyful forever.

10. Mary bright, you are truly
shown in the symbol of
the divine woollen fleece, when Gideon
received strength from God to fight.
It was signified that you are the gate
that remains forever closed.
In you is revealed
the eternal Word. Enclosed garden,
sealed fountain, bright as the sun,
foretold before many ages.
Take not your loyalty from me on the last day
when I go forth from here.

11. Mary pure, only maiden,
in you there is no fault.
There is no one who may or can
express your great glory.
Your high praise ascends eternally
in heaven and on earth.
None can ever become your equal.
Blameless one, o pure maiden,
when the time comes that my mouth falls silent,
and my soul departs my body,
think on this, that I thought
to honour you with this song.

5. Mijns herten troest, mijn siels begheren (f. 125v-126v)

1. Mijns herten troest, mijn siels begheren, — *begheren* = verlangen
mijn enich grein, laet di behagen, — *grein* = parel: bedoeld is Maria
dat ic dijn lof begheer te meren — *meren* = vergroten
na mijnre cracht ten ewigen dagen,
daer ic meed mach dijn huld bejagen. — *huld bejagen* = genade verwerven
Al bin ic traech, ghif mi doch spoet — *spoet* = voorspoed
mijn sin altoes totti te dragen. — *sin* = gemoed; *totti* = tot u

℟° *So wert ic vro daer ic nu truren moet,* — *so* = dan; *wert* = word; *vro* = vrolijk
en so wert ic vro daer ic nu truren moet.

2. Recht als dat wilt belust den jager,
so wert mijn hert onfonct tot minnen. — : zo staat mijn hart in vuur en vlam
Du trexte mi al wair ic trager,
ghelijc dat vier ende dat van binnen. — *vier* = vuur
Dijn blijd aenschijn, dijn soete sinnen,
dijn minlic wesen is dat mi doet.
Ghif mi doch spoet, ic sal beghinnen.

3. Tgepeyns van di stelt mi in vroechden: — *tgepeyns van* = de gedachte aan
tontluict mijn hert recht als ter sonnen
die roes onlaet doer cracht hair doechden, — *roes*: roos
dus dic te sijn so wair verslonnen. — : alzo vervuld te zijn gaat zij volledig op in de goddelijkheid
Mijn siel ontsaet, woud ghijs mi gonnen, — *ontsaet* = is verward; *ghijs*: gij es
mijns herten pijn mit soeter boet
wilstu alleyn, tis al gewonnen.

4. Oneyntlic gruet soud ic gern sturen,
mit gunst, mit gheern, woud sijn onfangen
bi dijn ghenaed in minnen puren,
om u mi self te gheven ghevanghen,
want ic van minnen bin int verlangen.
Laet mi doch sijn van laeute behoet, — *laeute* = lauwte: onverschilligheid
van ertsch begherten int hoge verlangen. — *ertsch begherten* = aards begeren

5. In hemel, in ard, wie macht begronden, — *in ard* = op aarde
nie pure of edelre was geboren,
volmaecter in doechden, reynre van sonden,
dan ghi, princes van God vercoren.
Vol alre genaden, seer milt int horen, — *horen* = gerechtelijk horen: rechtspreken
maec mi toch deel in tcostele bloet, — *tcostele bloet* = het kostbare bloed:
dat Christus storte voir alle verloren. — het bloed van Jezus dat verlossing brengt

1. My heart's comfort, my soul's desire,
my only pearl, may it please you
that I desire to increase your praise
according to my strength to the end of my days,
whereby I might win your mercy.
Though I be slow, yet grant me godspeed
to dedicate my heart to you always.

℟° *Then would I rejoice where now I sorrow,*
and then would I rejoice where now I am sad.

2. Just as the game enlivens the hunter,
so is my heart enflamed with love.
You draw me on, though I am slow,
like that fire that burns within.
Your happy gaze, your sweet heart,
your loving being does all this to me.
Give me godspeed and I shall begin.

3. The thought of you brings me joy:
it opens my heart, just as the rose
opens her virtues with strength to the sun,
to be like this more often, absorbed into divinity.
My soul is perplexed; if you would grant this:
a sweet end to the pain in my heart;
you have only to will it, and it is won.

4. I wish to send you eternal salutation,
with favour, willingly, I would be received
by your mercy in pure love,
to give myself to you as prisoner,
for I am in great longing out of love.
May I be protected from a lukewarm heart,
from earthly desires, into exalted longing.

5. In heaven, on earth – who can fathom it? –
never was born more pure or noble,
more perfect in virtue, freer from sin,
than you, princess chosen by God.
Full of all grace, most mild in your judgement,
let me partake of that most precious blood
that Christ shed for all lost souls.

6. O Jesus' bant, o vurich brant (f. 126v-127r)

1. O Jesus' bant, o vurich brant, — *Jesus' bant* = boeien van Jezus
   och waerstu in mijn hert geplant,
   so war mijn siel onbonden — *onbonden* = vrij
   van menigen druc, van menigen bant, — *druc* = angst
   daer si meed is in viants hant ghebonden. — *viants hant*: bedoeld wordt
   Dat doen mijn grote sonden. — de duivel of het aardse

2. Des vaders woort in mi confoort, — *confoort* = troost
   dat heeft nu strijt in mi ghestoort,
   mijn siel en cans vereenen. — *cans*: can es; *vereenen* = verzoenen
   Och hert hout mit den mont accoort: — *accoort* = eensgezind
   ghi sijt die mi mijn siel doorboort alteenen. — *alteenen* = voortdurend
   Lief, wilt mi troost verleenen.

3. O Jesus' raet is delicaet,
   so wie hem mint ende niet versmaet,
   dat sijn seer abel seden. — *abel seden* = goede manieren
   Hi is dar al ons troost aenstaet, — *aenstaet* = van afhankelijk is
   in dat woort ende inden daet besneden. — *besneden* = volmaakt
   Lief, set mijn siel in vreden.

4. Die reden singt al dat mi dwingt, — *singt* = bezingt; *dwingt* = bedwingt
   die doot diet al te nyete bringt, — *te nyete*: teniet
   die doet mi dicwil troeren.
   Och dat ic aldus bin verblint,
   dat ic des niet en heb versint te voren
   dat mi doch mocht gheboren. — *gheboren* = gebeuren

5. O mintlic aert, o rose gaert, — *aert* = karakter; *rose gaert*: rozen-
   hoe seer so sijdi lovens waert, — gaard: (hier) aanduiding voor Jezus
   dat ghi mi so dier cochte. — *dier* = duur
   U lijf en hebdi niet ghespaert,
   mer dat u liden meer beswaert ghesochte. — *ghesochte* = gezocht
   Nye starker min en wrochte. — : nooit liet zo sterke min zich voelen

6. Mijn liefste lief, ic buych als riet,
   ic gheer dat strenge ordel niet, — *gheer* = begeer
   mer altijt troosts begheren.
   Dat ghi u durbar bloet uut liet, — *durbar* = dierbaar
   dat doet mij vroechd sonder verdriet vermeren. — *vermeren* = vergroten
   Lief, wilt mij sterven leren.

1. O Jesus' bonds, o fiery flame,
   ah, were you planted in my heart,
   then would my soul be freed
   from all oppression, from all the bonds
   which bind it to the enemy's hand.
   This is what my great sins effect.

2. The word of the father, my comfort,
   has ended my inward struggle
   which my soul cannot reconcile.
   Ah, heart, be at one with my mouth:
   it is you that always pierces my soul.
   My love, grant me comfort.

3. O the counsel of Jesus is exquisite;
   to love and not spurn him,
   these are very good ways.
   It is he on whom all our comfort depends,
   perfect in word and deed.
   My love, grant my soul peace.

4. Reason sings of all that oppresses me;
   death that destroys all things
   often makes me grieve.
   Ah, that I am so blinded,
   that I never understood before,
   that this could happen to me!

5. O lovely of character, o rosy bower,
   how worthy of praise you are,
   since you paid so dearly for me.
   You did not spare your own body,
   but sought out that which oppressed your limbs.
   Never was such love felt.

6. My dearest love, I bend like a reed,
   I long not for that severe judgement,
   but desire solace always.
   That you shed your precious blood,
   this increases my joy, without sorrow.
   My love, teach me to die.

7. Truren moet ic nacht ende dach (f. 127v-128r)

1. Truren moet ic nacht ende dach,
ende liden swair verlangen.
Des lidens naem ic ghern verdrach,
dat mi heeft ombevangen.
Verdriet comt mi so menichfout,
en truren hout mi in haer gewout:
ic en cans doch niet ongangen.

verdrach = verdraag
ombevangen = omvangen
gewout = macht
ongangen = ontkomen

2. In wat plaetsen dat ic bin,
ic moet des lidens wachten.
Dar comt gheen vroechd in mine sin
bi dach of oec bi nachten.
Mit vresen bin ic ombevaen,
dat cost mi also menighen traen.
God, wil myn druc versachten.

wachten = verduren
sin = gemoed, hart
druc = last

3. In alle deser werelt wijt
en weet ic druc tonvlieghen.
Men vijnt nyet anders inder tijt
dan valscheit ende bedrieghen.
Want trou is nu ghebleven doot,
die waerheit is in groter noot:
si wert verdruct mit liegen.

4. Och rijc Heer God, hoe we is mi
in deser werlt te wesen.
Mocht ic van sorghen wesen vri,
so wair myn hert genesen.
Mer laci, het is al om niet:
hier is nyet anders dan verdriet
ende altoes anxt en vresen.

rijc = aanzienlijke, hoge
laci = helaas

5. Druc liden moet myn eighen sijn,
ic macht doch niet ontvaren.
Maria, reyne maghet fyn,
wilt mi altijt bewaren.
Ghi syt myn troost al op ertrijc,
ic wil u dienen trouwelijc,
al leefde ic dusent jaren.

ontvaren = ontkomen
fyn: vererende toevoeging
bewaren = beschermen

6. Och rijc Heer God, hoe wel lust mi
uut deser werlt te sceiden.
Maria, vrou, weest mi dan bi
ende wilt myn siel gheleiden.
Al is myn aventuer nu cranc,
als ic coem inder englen sanc,
sal droefheit van mi sceiden.

hoe wel lust mi = hoe verlang ik ernaar
aventuer = lot; *cranc* = zwak
englen sanc: de hemel

1. Day and night I must lament,
   and suffer great longing.
   I gladly endure the suffering
   that besieges me.
   Sorrow assails me greatly,
   and lamenting holds me in its thrall:
   there is no escaping for me.

2. Wherever I am,
   I must endure this suffering.
   There is no joy in my heart
   either by day or by night.
   I am enclosed by fear,
   which costs me many tears.
   God, relieve me of this burden.

3. In all this wide world
   I cannot escape the burden.
   These days there is nothing
   but dishonesty and deceit.
   For honesty now is dead,
   and truthfulness in great danger:
   it is overpowered by lying.

4. Ah, high Lord God, it sorrows me
   to live in this world.
   If I were only free of cares,
   my heart would be revived.
   But alas, it is in vain:
   here there is only grief
   and always fear and fright.

5. Enduring this burden is my fate,
   I cannot escape this.
   Mary, pure maid and fine,
   protect me always.
   You are my comfort in this world,
   I would serve you faithfully,
   even if I lived a thousand years.

6. Ah, high Lord God, how I long
   to depart from this world.
   Mary, lady, stay by me
   and lead my soul.
   And though my fate is wretched,
   when I enter into the angels' song,
   sorrow will depart from me.

8. Die werlt leit mi so seer en quelt (f. 128v-129r)

1. Die werlt leit mi so seer en quelt, — *leit mi*: doet mij lijden
van mi en canix nit geweren. — *canix* = can ick es; *geweren* = afzetten
Mijn sinnen sijn mi so dic onstelt, — *onstelt* = van streek
och troest van God moet ic onberen. — *onberen* = missen
Ten coemt nit al na mijn begheren, — *na mijn begheren*: naar mijn verlangen
want nit en baet dat ic veel troere, — *troere* = treur
dus wil ic mijn hert te vreden stellen.

℟° *Ic bin daer inne, recht midsen inne,*
ic moet daer doere,
al stonden daer dusent muren voere.

2. Mijn gonste wil ic tot hem dragen, — *gonste* = genegenheid; *hem*: Jezus
dat hi veranderen doe mijn moet. — *moet* = gemoed
Och mocht ic hem mijn liden clagen,
mijn hert onlasten dat waer mi goet,
want tis al druc ende wederspoet — *wederspoet* = tegenspoed
dat ic van deser werelt spoere, — *spoere* = bespeur
noch bin ic diet al liden moet. — *noch* = nog altijd

3. Och lacen, ic weet nit wart mi liecht, — *wart mi liecht* = waar het aan ligt
dat hi mi scout, die liefste gemind. — *scout* = schuwt
Het is die sonde die mi bedriecht,
dat ic gheen troest aen hem en vind.
Daer om so lijd ic groot elleynd,
dus ist gheen wonder dat ic troere.
Ic hoeps te hebben noch eens een eynd. — : ik hoop dat het nog eens ophoudt

4. Lof ende eer moet hem ghescien — *ghescien* = toekomen
nu ende tot allen tijden.
Ic en cans ghemercken noch gesien,
dat hij mi enichsins wil verbliden,
mit sijnre minne mijn hert doersniden.
Woud hi mi helpen uut mijn troere,
hi laet mi so langhe in dit liden.

5. Ter eren van allen minnende sielen,
die ghern in Jesus armkens slapen,
so wil ic ons dit lieken singhen. — *luttel* = weinig;
Men vijnter luttel die tsopken smaken, — *tsopken* = het hoogste: Jezus
nyemont en derfer sijn ghec mit maken. — : niemand mag er mee spotten
Dat soete coemt wel dic na tsoere, — *tsoere* = het zure
elc wacht hem voer des viants kaken.

1. The world torments me and makes me suffer so,
   I cannot keep it from me.
   My mind is often in confusion,
   ah, I crave God's comfort.
   Nothing satisfies my desires,
   for it is no use to sorrow much,
   would that I could calm my heart.

℟° *I am caught in this, right in this,*
I must get through,
though a thousand walls stand in the way.

2. My affections I give to him,
   that he might change my mind.
   Ah, could I complain to him of my suffering,
   it would do me good to unburden my heart.
   For all is strain and adversity
   that I see in this world,
   and I must ever suffer all this.

3. Ah, alas, I know not why
   he avoids me, my dearest love.
   It is sin that cheats me,
   for this I find no comfort with him.
   And for this I suffer such great misery,
   so it is no wonder that I sorrow.
   I hope to see the end of this.

4. Praise and glory must be to him
   now and for all time.
   I can neither mark nor see
   that he cheers me in any way
   or pierces my heart with his love.
   O that he would help me out of my sorrow;
   he lets me go on suffering for so long.

5. In honour of all loving souls
   who yearn to sleep in Jesus' arms,
   I sing this song for us.
   Only the few may taste of the highest,
   no one may take this in jest.
   The sweet often comes after the sour,
   all are wary of the jaws of the enemy.

9. Adieu, naturlic leven mijn (f. 129v-130r)

1. Adieu, naturlic leven mijn, — *naturlic* = vleselijk
adieu, solaes ende al mijn vroecht, — *solaes* = genot
adieu, het moet gesceiden sijn,
adieu, droch werlt ende u ondoecht, — *droch werlt* = bedrieglijke wereld
adieu, die mi dic hebt verhoecht, — *verhoecht* = verheugd
adieu, ende ic wert u ontoghen,
ende diene Maria, die suver joecht,
bi har sal ic nit sijn bedroghen.

2. Ave, hemelsche coninghinne,
ave, der englen ierarchie, — *ierarchie*: hiërarchie
ave, dien ic mit herten minne,
ave, vol doechden ende melodie,
ave, mi selven, ic vertije, — *vertije* = vertrek
ave, solaes, groot inden oghen,
dies lijt mijn hert melancolije,
dat mi die werlt dus heeft bedroghen.

3. Ic gruet u, bloem van allen vrouwen,
ic gruet u, want ommer wesen moet,
ic gruet u, lieflic int aenscouwen,
ic gruet u, vol der gracien soet,
ic gruet u, die mi verbliden doet,
ic gruet u, die sijt verheven int hoge,
dat ic der sonden oyt hadde spoet, — *spoet* = voorspoed
dat claech ic God ende mynen oghen.

4. Ave, fonteyn van allen vrouwen,
ave, tresoer vol alre doecht, — *tresoer* = schat
ave, ghepresen voer allen carsouwen, — *carsouwen* = madeliefjes: meisjes
ave, prieel vol alre vroecht,
ave, die mi verbliden moecht,
ave, vol gracien een vloyende zee, — *vloyende* = vloeiende: stromende
coemt mi te hulpen mit uwer doecht,
dat ic mi wachte te sondigen meer.

5. Adieu, werelt der sonden comfoort, — *comfoort* = troost
adieu, ic wil van u nu sceiden,
adieu, gesproken mit goeden acoort, — *acoort* = overeenstemming
adieu, tot Gode ga ic mi vermeiden, — *vermeiden* = ontspannen
adieu, Gods moeder, wil mi gheleiden,
adieu, scrijf ic voer mijn devise,
God laet mi noch den tijt verbeiden,
dat ic in doechden mach oprisen.

1. Farewell, my fleshly life,
   farewell, delight and all my joy,
   farewell, we must now part,
   farewell, false world and your vice,
   farewell to those who made me glad,
   farewell, I am taken from you
   to serve Mary, that pure maid,
   with her will I not be confounded.

2. Hail, heavenly queen,
   hail, hierarchy of the angels,
   hail, whom I love with all my heart,
   hail, full of virtues and melody,
   hail, myself, I must part,
   hail, delight, great in the eyes:
   my heart is full of sadness
   for the world has deceived me so.

3. Greetings, flower of all women,
   greetings, for you must ever be near,
   greetings, lovely to behold,
   greetings, full of sweet grace,
   greetings, who gladdens me,
   greetings, who is exalted on high:
   if ever I succeeded in sinning
   I remonstrate with God and my own eyes.

4. Hail, fount of all women,
   hail, treasure full of all virtue,
   hail, praised above all daisies,
   hail, arbour full of all joy,
   hail, who can gladden me,
   hail, flowing sea full of grace,
   come and help me with your virtue,
   and keep me from sinning more.

5. Farewell, world that comforts sinning,
   farewell, I would leave you now,
   farewell, I say this with fullest confidence,
   farewell, I go to take my rest with God,
   farewell, God's mother guide me,
   farewell, this shall be my motto,
   God, let me abide the time
   that I may rise in virtue.

10. Och voer die doot en is gheen boet (f. 130v-132r)

1. Och voer die doot en is gheen boet, — *boet* = schadeloosstelling
mit recht mach ic wel karmen, — *karmen* = kermen
want sterven ymmer wesen moet,
Heer God wilt mijns ontfarmen.
Al toeft die doot een jaer of yet, — *toeft* = wacht; *een jaer of yet*: een jaar of wat
het moet doch sijn, ten baet mi niet,
ic moet dar an alst God ghebiet,
in mach een wenich borgen. — *in*: ic ne; *borgen* = uitstellen
Dar om so lijd mijn hert verdriet,
ende leeft altijt mit sorghen.

2. Al heeft mi God tot noch gespaert,
mijn hert verscrict uut vresen — : mijn hart verstijft van angst
als ic denc op die henevaert, — *op*: aan; *henevaert* = dood
die ymmer eens moet wesen.
Die doot is snel, seer fel ende wreet:
ic moet van heen, tsi lief of leet,
mijn teerghelt is een lynne cleet, — *teerghelt* = reisgeld;
ic salt hier haest begheven. — *lynne cleet*: linnen kleding = lijkgewaad
Och want ic dat int seker weet:
so moet ic altijt beven.

3. Och sterven moet ic, dat is vast, — *is vast*: staat vast
waer om mach ic wel truren.
Die doot die heefter menich verrast;
ic wachse tallen uren. — : ik verwacht haar (de dood) ieder uur
Si spoert mi na ghelijc een haes: — : ze volgt me op de voet
wat baet ghenuecht, wat baet solaes: — *ghenuecht* = genoegen; *solaes* = plezier
ic moet doch sijn der wormen aes,
ter stont na dit versceiden. — *versceiden* = overlijden
Dit moet ic, lacen, arme dwaes, — *lacen* = helaas
bedruct altijt bescreiden. — *bescreiden* = bewenen

4. Och als ic bin gheset te lijc,
ende sta ghekist ter baren, — *baren*: lijkbaar
ende tvleisch sal rotten onder tslijc,
waer sal mijn siel dan varen?
Ic werd te graef mit sang gheleit, — *graef* = graf
men offert vor mijn siel een deit, — *deit* = duit: kleine koperen munt
niet langher werd ic dan bescreit:
om tgoet so gaetmen kiven.
Mer och ic weet so cranc besceit, — *weet so cranc besceit*: weet er niet het fijne van
waer dan mijn siel sal bliven.

1. Ah, there is no escaping death,
I may rightly make moan,
for death must always come,
Lord God, have mercy on me.
Even if death tarry a year or so,
it is of no avail, for come it must,
I must submit, as God wills it,
and I cannot delay it.
For this my heart suffers such grief
and lives ever in sorrow.

2. Though God has spared me until now
my heart shrinks with fear
when I think of that voyage hence
that cannot but come.
Death is quick, most sharp and cruel:
I must pass on, come what may,
my payment for the voyage is a shroud,
I must depart from here swiftly.
Ah, for this I know indeed:
I must always tremble.

3. Ah, I must die, this much is sure,
and this I do lament.
Death has surprised many;
I wait for it at every moment.
It pursues me like a hare:
of what avail are pleasure and delight?
I must become prey to worms
at once after I pass on.
This I must, alas, poor fool that I am,
always bewail in my dejection.

4. Ah, when I lie in state,
and am laid in my coffin,
and when my flesh rots under the earth,
whither shall my soul depart?
I'll be led to my grave with song,
and a coin will be offered for my soul,
but no longer will I be lamented:
they'll start fighting over my goods.
But, ah, I truly have no idea
where my soul shall be then.

5. Och hert natur werd al onstelt,
mijn sin bestaen te crencken:
mijn haer dat crympt, mijn bloet verwelt,
als ic ga overdencken.
Beteest, bevreest, mit groot beclacht,
war dat mijn siel den yersten nacht
och nader doot sal werden bracht,
of war si heen sal tijden.
Jolijt, ghemac oec gheen so sacht,
dat mi can doen verblijden.

: Och, sterke lichaamskracht wordt helemaal verward
om zo mijn gehele bestaan te verzwakken
verwelt = raakt aan de kook

beteest = verward

nader: na de
: of waar zij heen zal gaan

11. Cantent epythalamium (f. 133r)

Tempore natalis Domini

1. Cantent epythalamium
Asaph, Eman et Idithun
ante thorum virgineum.

39. Qui tenuit imperium
descripsit genus hominum,
Mariam et nutricium.

40. Post cursum novem mensium,
ut habet lex pregnantium,
procedit rex regnantium.

41. Mox adoravit puerum
sine dolore genitum,
presepe fit cunabulum.

42. O maximum prodigium,
in hac valle gementium
vagire Dei gaudium!

43. Vident pastores angelum,
qui dixit bonum nuncium,
natum semen Daviticum.

44. Iungunt se cetus plurium
dicentes ad Altissimum
laudem et pacem hominum.

45. Relinquunt gregem ovium,
requirunt natum puerum,
glorificabant Dominum.

In de kersttijd

1. Laat ze een feestlied aanheffen,
Asaf, Eman en Jedutun,
bij het kraambed van de maagd.

39. Hij die de keizersmacht bezat
beval het mensenras te tellen,
ook Maria en de voedstervader.

40. Na verloop van negen maanden,
vaste tijd van zwangerschap,
komt de Vorst der vorsten ter wereld.

41. Meteen aanbad zij het kind,
dat zonder pijn geboren was;
een kribbe wordt zijn wieg.

42. O wonder allergrootst:
in dit dal van tranen
ligt Gods vreugde te schreien!

43. De herders zien de engel
die de goede tijding bracht:
de telg van David was geboren.

44. Bij hem voegen zich grote scharen
die lof zingen tot de Allerhoogste
en vrede onder de mensen.

45. De herders laten hun schaapjes,
op zoek naar het pasgeboren kind;
zij verheerlijkten de Heer.

5. Ah, my sturdy strength is confounded,
and my whole self is weakened:
my hair withers, my blood boils,
when I think on all this.
Confused, fearful, full of complaint,
wondering where my soul shall be brought,
ah, that first night after death,
or where it will go.
Joy, pleasure, however sweet,
can never gladden me.

For Christmastide

1. Let Asaph, Heman and Jeduthun
raise a festive song
before the virgin's childbed.

39. He who ruled the empire
registered the human race,
so too Mary and the nurturing father.

40. After the course of nine months,
the prescribed time to be with child,
the King of kings comes forth.

41. At once she worshipped the child,
who was born without pain;
a manger becomes his cradle.

42. O greatest of all wonders:
in this valley of sorrow
God's joy lies crying!

43. The shepherds see the angel
who brings the good news:
the seed of David is born.

44. More angel hosts join in
singing glory to God in the highest
and peace to all people.

45. They leave their flocks of sheep,
and go in search of the newborn boy;
they glorified the Lord.

12. Dies est leticie in ortu regali (f. 133v-134r)

1. Dies est leticie
in ortu regali,
nam processit hodie
ventre virginali
puer admirabilis,
vultu delectabilis
in humanitate,
qui est ineffabilis
et inestimabilis
in divinitate.

2. Mater hec est filia,
pater hic est natus:
quis audivit talia?
Deus homo natus
servus est et dominus,
qui ubique cominus
nequit comprehendi,
presens est et eminus:
stupor iste geminus
nescit apprehendi.

3. Orto Dei filio
virgine de pura,
ut rosa de lilio,
stupescit natura
quem parit iuvencula
natum ante secula
creatorem rerum,
quod uber mundicie
lac dat puericie
antiquo dierum.

4. In obscuro nascitur
illustrator solis,
stabulo reponitur
princeps terre molis,
fasciatur dextera
que affixit sydera;
dum celos descendit,
concrepat vagitibus,
qui tonat in nubibus,
dum celos ascendit.

1. Dit is een dag van vreugde
bij een koninklijke geboorte,
want vandaag kwam ter wereld
uit de schoot van een maagd
een wonderbaarlijk kind,
liefelijk van aanblik
in zijn menselijkheid,
maar onuitsprekelijk
en onwaardeerbaar
in zijn goddelijkheid.

2. Zijn moeder is zijn dochter,
haar vader is haar zoon:
wie heeft zoiets ooit gehoord?
God, als mens geboren,
is dienaar en meester,
is overal nabij,
maar blijft ongrijpbaar,
aanwezig en veraf:
dat dubbele raadsel
is voor ons onvatbaar.

3. Nu Gods zoon geboren is
uit een zuivere maagd,
als een roos uit een lelie,
staat de natuur versteld
dat een meisje een kind baart,
geboren vóór de eeuwen
en schepper van het al,
dat haar maagdelijke borst
melk te zogen geeft
aan de Oude van dagen.

4. In donkerte wordt hij geboren
die de zon haar licht gaf,
in een stal wordt hij neergelegd
die in het begin de aarde vorm gaf,
ingebakerd wordt de hand
die zelf de sterren uitstalde;
als hij uit de hemel neerdaalt,
klinkt zijn kinderlijk geschrei,
hij die dondert in de wolken,
als hij ten hemel opstijgt.

1. This is a day of joy
for a royal birth,
for today an excellent boy
has proceeded forth
from the womb of a virgin,
delightful of countenance
in his humanity,
but ineffable
and beyond all price
in his divinity.

2. His mother is his daughter,
her father is her son:
who ever heard such things?
God, born as man,
is both master and servant,
everywhere close at hand,
but he remains incomprehensible
here and far away:
that double riddle
is unfathomable for us.

3. Now that God's son has been born
of a pure maid,
like a rose from a lily,
nature is amazed
that a girl bears a child
who was born before all ages
and is creator of all things;
and that her maiden breast
gives milk to suckle
to the Ancient of Days.

4. He who gave the sun its light
is born in the darkness,
he who first gave shape to the earth
is laid in a stable,
his hand is held tight
who set the stars in the sky;
when he descends from heaven,
the infant cry is heard,
who thunders in the clouds,
when he ascends to heaven.

5. Ut vitrum non leditur
sole penetrante,
sic illesa creditur
virgo post et ante.
Felix est puerpera
cuius sacra viscera
Deum genuerunt,
et beata ubera
que etate tenera
Christum lactaverunt.

6. Angelus pastoribus
iuxta suum gregem
nocte vigilantibus
natum celi regem
nunciat cum gaudio,
iacentem presepio
infantem pannosum,
angelorum dominum
et pre natis hominum
forma speciosum.

7. Orbis dum describitur,
virgo pregnans ibat
Bethleem, quo nascitur
puer qui nos scribat
in illorum curia
qui canebant: 'Gloria
nove dignitatis!
Deus in sublimibus
det pacem hominibus
bone voluntatis.'

5. Zoals glas niet wordt geschonden
door de zon die erin doordringt,
zo geloven wij dat deze maagd
haar kuisheid vóór en na behield.
Gelukkig is de moeder
wier gezegende schoot
God heeft voortgebracht,
en zalig zijn de borsten
die Christus mochten zogen
in zijn prille levensdagen.

6. Een engel bracht de herders
die bij hun kudde
's nachts de wacht hielden,
de verheugende tijding:
de hemelkoning is geboren
en ligt nu in een kribbe
als boreling in windsels,
hij die vorst is van de engelen
en méér dan enig mensenkind
schitterend in schoonheid.

7. Toen het wereldvolk geteld werd,
ging de zwangere maagd
naar Bethlehem; daar wordt het kind
geboren, dat ook óns moge tellen
tot het gevolg van hen
die zongen: 'Glorie
van ongekende luister!
God in den hoge
geve vrede aan de mensen
van zijn welbehagen.'

5. As glass is not damaged
by the penetration of the sun,
so we believe that this maid
was virgin both before and after.
Happy the mother
whose holy womb
brought forth God,
and blessed the breasts
that nursed Christ
at his tender age.

6. An angel brought the shepherds
tidings of great joy
as they watched at night,
gathered with their flocks:
the king of heaven is born
and now lies in a manger,
a baby in swaddling clothes,
who is Lord of the angels
and more than any child of man
brilliant in his beauty.

7. When the world's folk were counted,
the pregnant woman went
to Bethlehem, where a boy was born
who may count us all
among the choir of those
who sang: 'Glory
to the unmatched majesty!
May God in the highest
give peace to all people
through the goodness of his will.'

13. Puer nobis nascitur (f. 134v)

1. Puer nobis nascitur
rector angelorum;
in hoc mundo pascitur
Dominus dominorum.

2. In presepe ponitur
sub feno asinorum;
cognoverunt Dominum
Christum regem celorum.

3. Nunciant pastoribus
angeli de celis
ipsum, quem in Bethleem
natum ostendunt eis.

4. Querunt et inveniunt
pannis involutum,
adorantes protinus
Christum regem virtutum.

5. Tunc Herodes timuit
magno cum livore,
infantes et pueros
occidit cum dolore.

6. Qui natus est de Maria
die hodierna
perducat nos cum gratia
ad gaudia superna.

7. Nos de tali gaudio
cantemus in choro,
in cordis et organo
benedicamus Domino.

8. Laus et iubilatio
nostro sit in ore
et semper angelicas
Deo dicamus gratias.

1. Ons wordt een kind geboren,
regeerder van de engelen;
in deze wereld wordt hij gevoed,
de Heer van alle heren.

2. In een kribbe wordt hij neergelegd,
gedekt met hooi voor ezels;
zij erkenden Christus de Heer,
de koning van de hemel.

3. Engelen uit de hemel
verkondigen hem aan de herders;
zij tonen hun waar het kind
in Bethlehem geboren is.

4. Zij gaan op zoek en vinden hem
gewikkeld in doeken;
terstond aanbidden zij hem,
de Christus, de machtige vorst.

5. Toen kreeg Herodes schrik,
met grote nijd in zijn hart;
zuigelingen en kleine knapen
liet hij pijnlijk doden.

6. Moge hij die uit Maria is geboren
vandaag op deze dag,
ons in genade voeren
naar de hemelse vreugde.

7. Laat ons over zulke vreugd
nu zingen allen samen,
met snaar- en orgelspel
de Heer zegenen en prijzen.

8. Laat lof en jubelzang
klinken uit onze kelen
en laat ons met de engelen
God altijd dank zeggen.

1. Unto us a boy is born
ruler of the angels;
he is fed in this world,
the Lord of Lords.

2. He is laid in a manger
under the straw for asses;
they knew the Lord,
Christ the king of heaven.

3. Angels from heaven
bring tidings to the shepherds;
they show them the child
born in Bethlehem.

4. They search and find him
wrapped in swaddling clothes;
at once they adore him,
Christ the mighty king.

5. Herod then trembled
with great envy,
and put infants and young boys
to painful death.

6. May he who is born of Mary
today on this very day
lead us with grace
to heavenly joys.

7. Let us now sing in chorus
of such joys,
with strings and with the organ
let us bless the Lord.

8. Let praise and jubilation
be now in our mouths
and let us with the angels
forever thank our God.

14. Puer natus in Bethleem (f. 135r)

1. Puer natus in Bethleem,
unde gaudet Ierusalem.

℟° *Amor, amor, amor,*
quam dulcis est amor.

2. Assumpsit carnem Filius
Dei Patris altissimus.

3. Per Gabrielem nuncium
virgo concepit filium.

4. Tamquam sponsus de thalamo
processit matris utero.

5. Cognovit bos et asinus
quod puer esset Dominus.

6. Gaudet chorus angelicus,
fit gaudium pastoribus.

7. Et in terris hominibus
eterna pax fidelibus.

8. Reges de Saba veniunt,
aurum, thus, myrram offerunt.

9. Intrantes domum invicem
adorant Deum hominem.

10. Hic iacet in presepio
qui regnat sine termino.

11. Uni trino sempiterno
benedicamus Domino.

12. Unde semper angelicas
Deo dicamus gratias.

1. Een kind geboren in Bethlehem,
daarom verheugt zich Jeruzalem.

℟° *Liefde, liefde, liefde,*
hoe zoet is de liefde!

2. Hij heeft het vlees aangenomen,
de hoge Zoon van God de Vader.

3. Door de boodschap van Gabriël
heeft de maagd een zoon ontvangen.

4. Als een bruidegom uit de bruidskamer,
zo kwam hij uit zijn moeders schoot.

5. De os en de ezel erkenden
dat dit kind de Heer God was.

6. Het engelenkoor verheugt zich,
de herders delen hun blijdschap.

7. En op de aarde eeuwige vrede
voor de mensen van geloof.

8. De koningen komen uit Scheba,
ze offeren goud, wierook en mirre.

9. Eén na één betreden zij het huis
en aanbidden God die mens werd.

10. Hier ligt hij in een kribbe,
hij die heerst voor alle tijden.

11. Laat ons de ene, drievuldige,
eeuwige Heer lof toezingen.

12. Laat ons dan met de engelen
altijd dank zeggen aan God.

1. A boy is born in Bethlehem,
   for this all Jerusalem rejoices.

℟° *Love, love, love,*
   how sweet is love!

2. The most high Son of God the Father
   assumed fleshly form.

3. Through the message of Gabriel
   the virgin conceived a child.

4. Like a bridegroom from the bridal chamber
   he proceeded from his mother's womb.

5. The ox and the ass knew
   that this child was the Lord.

6. The angel choir rejoices,
   the shepherds too are joyful.

7. And on the earth eternal peace
   to all faithful people.

8. The kings come from Sheba,
   they offer gold, incense and myrrh.

9. One by one they enter the house
   and adore the God made human.

10. He lies here in a manger,
    he who rules without end.

11. Let us bless the Lord,
    the one, the three-fold, the eternal.

12. Let us then with the angels
    forever give thanks to God.

15. Iesum corde colite (f. 135v)

1. Iesum corde colite
pie meditando,
laudes ore promite
vocem exaltando.
Tempus acceptabile
pie ruminando,
in quo venit Dominus
carne se velando.

2. Tunc liquescit anima
tota per amorem
pavida considerans
omnium auctorem
vagientem parvulum
iuxta nostri morem,
ut curaret veterem
servuli languorem.

3. Plorans ergo clamitat:
'Dic, fons pietatis,
quis te pannis induit
nostre paupertatis?
Tibi quis consuluit
sic te dare gratis,
nisi zelus vehemens,
ardor charitatis?'

4. Digne zelus vehemens
est hic amor dictus,
cuius est dominio
rex celorum victus,
eius sanctis vinculis
captus et constrictus
pauperis infantuli
pannis et amictus.

5. O perdulcis parvule,
puer sine pari,
felix cui datum est
te nunc amplexari,
pedes, manus lambere,
flentem consolari,
tuis in obsequiis
iugiter morari.

1. Eer Jezus in uw hart,
denk vroom aan hem.
Laat uw mond zijn lof zingen,
verhef uw stem.
Het is de aangewezen tijd
voor vrome overweging,
nu God ter wereld kwam
en zich met mensheid kleedde.

2. Nu smelt ons hart
van liefde heel en al,
als het schroomvol aanschouwt
de schepper van het al
die een krijtend kind werd
en naar mensenzede leefde,
om de oude kwalen
van zijn dienaren te helen.

3. Dus roept ons harte klagend:
'Zeg ons, bron van goedheid,
wie heeft u in de lompen
van onze armoede gehuld?
Wie heeft u aangespoord
u zomaar weg te geven,
tenzij een heftige drang,
een brandende liefde?'

4. Terecht wordt deze liefde
een heftige drang geheten,
want haar macht heeft zelfs
de hemelkoning bedwongen,
hem in haar heilige boeien
geslagen en geketend,
hem gewikkeld in de luiers
van een schamel mensenkind.

5. O allerliefste knaapje,
kind dat geen gelijke heeft,
gelukkig wie het gegund is
u thans te omhelzen,
uw voeten, uw handen te aaien,
uw tranen te bedaren,
in dienstbaarheid aan u
bestendig te vertoeven.

1. Praise Jesus with your heart,
meditating upon him piously,
let your mouth sing his praises,
with a voice of exaltation.
It is the appointed time
for pious contemplation,
when the Lord came
clothed in human flesh.

2. Now our soul melts
all for love,
when it considers fearfully
the author of all things
who was made a wailing child
and lived by human ways,
to heal the old
maladies of his servants.

3. Thus we weep as we call out:
'Say, source of goodness,
who wrapped you in the rags
of our poverty?
Who encouraged you
to give yourself freely,
if not a mighty zeal,
a burning love?'

4. Truly this love is called
a mighty zeal,
for its power has even
prevailed over the king of heaven,
has captured and constrained him
with its holy chains,
has wrapped him
in the poor bindings of a baby.

5. O little one so sweet,
child without peer,
happy the one who may
embrace you now,
stroke your feet and hands,
soothe your cries,
and in obedience to you
stay ever at your side.

6. O verum solatium,
Maria decora,
tuum mitem filium
pro me semper ora
et post hoc exilium
veniam implora;
dulce refrigerium
celitus irrora.

6. O ware vertroosting,
Maria lieftallig,
richt tot uw milde zoon
voor mij altijd uw bede
en smeek hem om genade
na deze ballingschap;
laat zoete verkwikking
uit de hemel neerdauwen.

16. Iesu dulcis memoria (f. 136r)

1. Iesu dulcis memoria
dans vera cordis gaudia,
sed super mel et omnia
eius dulcis presentia.

1. Zoet is de gedachtenis aan Jezus,
die de harten ware vreugde biedt,
maar meer dan honing, meer dan al
is zoet zijn tegenwoordigheid.

2. Nil canitur suavius,
auditur nil iocundius,
nil cogitatur dulcius
quam Iesus Dei Filius.

2. Niets is welluidender te zingen,
niets aangenamer aan te horen,
niets zoeter te gedenken
dan Jezus, Zoon van God.

3. Iesu, spes penitentibus,
quam pius es petentibus,
quam bonus es querentibus,
sed quid invenientibus!

3. Jezus, hoop van wie berouw heeft,
hoe mild zijt gij voor wie u smeekt,
hoe goed voor wie u zoekt,
maar wát voor wie u vindt!

4. Iesus, dulcedo cordium,
fons vivus, lumen mentium,
excedit omne gaudium
et omne desiderium.

4. Jezus, balsem voor de harten,
bron van leven, licht der geesten,
gaat elke vreugd te boven
en al wat men begeren kan.

5. Nec lingua valet dicere
nec litera exprimere,
expertus potest credere
quid sit Iesum diligere.

5. Geen tong kan ooit verhalen,
geen letterschrift verwoorden,
wie het ervoer kan pas geloven
wat Jezus liefhebben betekent.

6. O true comfort,
   fairest Mary,
   pray for me always
   to your mild son
   and after this exile
   beg for his favour;
   let sweet refreshment
   fall like heavenly dew.

1. How sweet the thought of Jesus,
   it gives true joy to the heart,
   but more than honey and all else
   is the sweetness of his presence.

2. No song is more pleasant,
   no sound more delightful,
   no thought sweeter
   than Jesus, the Son of God.

3. Jesus, hope for the penitent,
   how kind you are for those who beseech,
   how good you are for those who seek,
   but what to those who find!

4. Jesus, sweetness of all hearts,
   living fountain, light for all minds,
   exceeding all joys
   and all desires.

5. No tongue may tell
   no words may express:
   only those with experience can believe
   what it is to love Jesus.

17. In natali Domini (f. 136v-137r)

1. In natali Domini
gaudent omnes angeli
et canunt cum iubilo:
'Gloria uni Deo.'
Virgo Deum genuit,
virgo mater peperit,
virgo semper intacta.

2. Loquebatur angelus
nuncians pastoribus
Christi nativitatem;
magnam iocunditatem
habuerunt invicem
audientes nuncii,
in natali Domini.

3. Noscunt animalia
continentem omnia
iacentem presepio.
Gaudeant cum gaudio
qui credunt in filio
Marie matris Dei,
in natali Domini.

4. Puer circumciditur,
Symeoni sistitur
magna cum leticia.
Gaudeat ecclesia,
que semper cum gloria
laudat nomen Filii,
in natali Domini.

5. Magi Deum adorant,
aurum, thus et myrrham dant
regi regum domino,
stellam motu proprio
sequentes eo loco
nomine in Domini,
in natali Domini.

6. Et intrantes Bethleem
invenerunt nobilem,
sed in diversorio
positum presepio
coram animalibus,
ut puer pauperrimus,
in natali Domini.

1. Bij de geboorte van de Heer
verblijden zich alle engelen
en zingen in jubelzang:
'Glorie aan de éne God.'
Een maagd bracht God ter wereld,
een maagd-en-moeder baarde hem,
een maagd voor altijd ongerept.

2. De engel sprak de herders toe
om hun het nieuws te melden
dat Christus was geboren;
zij die dit hoorden
ervoeren op hun beurt
de grote weldaad van die boodschap,
bij de geboorte van de Heer.

3. Zelfs de dieren erkennen
de heerser van het al,
die neerligt in een kribbe.
Laat hen blij verheugd zijn
die geloven in de zoon
van Maria, de moeder Gods,
bij de geboorte van de Heer.

4. Het knaapje wordt besneden,
Simeon ontvangt het in zijn armen
tot zijn grote blijdschap.
Laat de kerk zich ook verheugen,
die altijd in heerlijkheid
de naam prijst van de Zoon,
bij de geboorte van de Heer.

5. De Wijzen komen God aanbidden,
ze brengen goud, wierook en mirre
voor de Heer, de Vorst der vorsten;
zij volgen op hun tocht
een ster uit eigen wil,
maar in de naam des Heren,
bij de geboorte van de Heer.

6. Toen zij in Bethlehem kwamen,
vonden zij de grote vorst,
maar bij een uitspanning
in een kribbe neergelegd
tussen dieren in een stal,
als een kind van schamel volk,
bij de geboorte van de Heer.

1. At the Lord's birth
all the angels rejoice
and sing in jubilation:
'Glory to the one God.'
A virgin has borne God,
a virgin-mother brought him forth,
a virgin forever chaste.

2. The angel spoke,
announcing to the shepherds
the birth of Christ;
those that heard the news
had in their turn
great delight
at the Lord's birth.

3. Even the animals
recognise the ruler of all
lying in a manger.
Let them rejoice joyfully
who believe in the son
of Mary, the mother of God,
at the Lord's birth.

4. The boy is circumcised,
Simeon holds him
with great joy.
Let the church rejoice,
which forever with glory
praises the name of the Son
at the Lord's birth.

5. The Wise Men come to adore,
bringing gold, incense and myrrh
to the Lord, the King of kings,
and follow the star as their guide
of their own accord,
in the name of the Lord,
at the Lord's birth.

6. And when they entered Bethlehem
they found the noble prince,
but in a lodging
and laid in a manger
among the animals,
like the poorest child,
at the Lord's birth.

7. O puer, quam pulcher es,
vere tu rex regum es,
Dei unigenitus,
electus ex milibus,
angelorum gaudium,
spes et salus hominum,
in natali Domini.

8. Mox adorant parvulum,
Deum verum omnium,
et creato celitus
se commendant penitus,
omnibus magnalia
propalantes celica,
in natali Domini.

9. Ave rosa Ierico,
plena rore celico,
melliflua Maria,
nam nobis in hac via
luxit lux luciflua,
nobilis, verbigena,
in natali Domini.

10. Laus et iubilatio
Patri sit cum Filio
una cum Paraclyto
in celo empyreo,
sit in hoc exilio
a devoto populo
in natali Domini.

Amen.

7. O kind, hoe schoon zijt gij,
gij ware Vorst der vorsten,
Gods eengeboren Zoon,
uit duizenden verkoren,
vreugde van de engelen,
hoop en heil der mensen,
bij de geboorte van de Heer.

8. Meteen aanbidden zij het kind,
de ware God van allen,
en wijden zich geheel aan hem
die uit de hemel is verwekt;
aan allen openbaren zij
de grootheden des hemels,
bij de geboorte van de Heer.

9. Gegroet, o roos van Jericho,
gedrenkt van hemelse dauw,
honingrijke maagd Maria,
want voor ons op onze weg
is een heerlijk stralend licht
opgegaan vanuit het Woord,
bij de geboorte van de Heer.

10. Lof en jubelzang
zij aan de Vader en de Zoon
samen met de Trooster Geest,
tronend in de hoge hemel,
in deze aardse ballingschap
door het gelovig volk gebracht
bij de geboorte van de Heer.

Amen.

7. O child, how fair you are,
truly you are the King of kings,
only begotten Son of God,
chosen from the thousands,
joy of the angels
hope and salvation of all people,
at the Lord's birth.

8. Then they adore the little one,
true God of all,
and commend themselves fully
to that heavenly creation,
they reveal to all
the marvels of heaven,
at the Lord's birth.

9. Hail, rose of Jericho,
full of heavenly dew,
Mary, sweet as honey,
now for us on our way
there shines a beaming ray of light,
noble, proceeding from the Word,
at the Lord's birth.

10. Praise and jubilation
be to the Father and the Son
together with the Comforter,
throned in the heavens;
and praise from the faithful people
in this their exile,
at the Lord's birth.

Amen.

18. Ave puer parvule (f. 137r)

1. Ave puer parvule,
Iesu rex sublimis,
nobilis infantule,
Deus magne nimis,
qui es admirabilis,
fortis et formosus,
pulcher et amabilis,
totus amorosus.

2. Davidicum semen es
olim prophetatum;
gaudemus nunc milies
de te nobis datum.
Quod fideles populi
sic expectaverunt,
hoc felices oculi
Marie viderunt.

3. Certe quod nunc agimus,
tu es tota causa;
cordi meo proximus
super me repausa;
tuum ad pectusculum
totum me inflecto;
sume pium osculum,
hoc est quod affecto.

4. Da, Maria, puerum,
virgo gratiosa,
fructum salutiferum,
mater generosa.
Quamvis sim pauperculus,
vilis et peccator,
tuus tamen famulus,
tuus sum amator.

1. Gegroet, o kleine knaap,
Jezus, hoge koning,
edelgeboren kind,
allergrootste God.
Gij zijt wonderbaarlijk,
krachtig, welgeschapen,
schoon en liefelijk,
geheel beminnenswaardig.

2. Gij zijt de telg van David,
van oudsher voorspeld;
blij zijn wij nu duizendvoud,
nu gij ons zijt gegeven.
Wat de mensheid in geloof
zo vurig heeft verbeid,
dat hebben Maria's ogen
zalig mogen aanschouwen.

3. Waarlijk, wat wij thans ervaren,
daarvan zijt gij de éne bron;
kom mijn harte heel nabij,
kom bij mij verpozen.
Ik vlei me helemaal
aan uw beminde borst;
aanvaard mijn vrome zoen,
dat is mijn enige wens.

4. Reik mij uw kind, Maria,
Maagd vol van genade, reik mij
de heilzame vrucht van uw schoot,
o moeder edelaardig.
Hoe arm en klein ik zijn mag,
hoe gering en zondig,
toch ben ik uw dienaar,
die u vurig liefheeft.

1. Hail little child,
   Jesus, highest king,
   noble-born infant,
   God exceeding great.
   You are wonderful,
   strong and beautiful,
   fair and lovely,
   adorable in every way.

2. You are the seed of David
   once prophesied;
   we rejoice now a thousandfold
   that you are given to us.
   What the faithful folk
   so long expected,
   this the eyes of Mary
   were blessed to see.

3. Truly, you are the whole cause
   of all we now perform;
   stay near my heart
   and abide with me;
   I nestle myself completely
   at your sweet breast;
   accept my devout kiss,
   this is my dearest wish.

4. Grant me your son, Mary,
   graceful Virgin,
   the saving fruit of your womb,
   noble mother.
   However small and poor I may be,
   slight and sinful,
   I am yet your servant,
   I am your lover.

19. Dies est leticie, nam processit hodie (f. 137v)

1. Dies est leticie,
nam processit hodie
Christus rex de virgine
sine viro,
virgula de flore,
modo miro.

2. Res miranda creditur,
virgo necdum leditur,
Verbum hanc ingreditur,
sine viro,
ut vellus in rore,
modo miro.

3. Virgo mater nescia
corruptele gracia
Spiritus fit gravida,
sine viro,
ut rubus ardore,
modo miro.

4. Castitatis lilium,
peperisti filium
Christum regem Dominum,
sine viro,
sed salvo pudore,
modo miro.

5. Ergo nostra concio
benedicat Domino,
qui est in principio,
sine termino
regnans in decore,
modo miro.

1. Dit is een dag van vreugde,
want vandaag kwam ter wereld
koning Christus uit een maagd
die geen man bekende,
als nieuwe scheut aan een bloem
op wonderbare wijze.

2. Zij gelooft het wonderlijke feit,
de maagd die ongerept blijft;
het Woord treedt in tot haar
die geen man bekende,
zoals de vacht bedauwd werd
op wonderbare wijze.

3. De maagd wordt moeder, zondevrij,
door de genade van de Geest
wordt zij zwanger
die geen man bekende,
zoals de braamstruik vuur vatte
op wonderbare wijze.

4. O lelie van kuisheid,
gij hebt een zoon gebaard,
de Christus, koning en Heer,
gij die geen man bekende,
maar rein en gaaf bleeft
op wonderbare wijze.

5. Laat ons gezelschap dus
de Heer zalig prijzen,
die is in het begin
en zonder einde
blijft heersen in luister
op wonderbare wijze.

1. This is a day of joy,
for today Christ the king
was born of a virgin
who knew no man,
like a new shoot from a flower,
in miraculous manner.

2. She believes the miracle,
the virgin who remains chaste,
the Word enters into her
who knew no man,
like the fleece bedewed,
in miraculous manner.

3. The virgin mother, free
of corruption, by the grace
of the Spirit is made with child,
who knew no man,
like the burning bush,
in miraculous manner.

4. O lily of chastity,
you have borne a son,
Christ, the king and Lord,
you who knew no man,
but kept your purity intact
in miraculous manner.

5. Therefore let this congregation
bless the Lord,
who was in the beginning,
knows no end
and reigns in splendour,
in miraculous manner.

20. Verbum caro factum est / In hoc anni circulo (f. 137v-138v)

℟° *Verbum caro factum est*
de virgine Maria.

1. In hoc anni circulo
vita datur seculo
nato nobis parvulo
de virgine Maria.

2. Fons de suo rivulo
nascitur pro populo
fracto mortis vinculo
ex virgine Maria.

3. Quos vetustas suffocat,
hec ad vitam revocat,
nam se Deus collocat
in virgine Maria.

4. Stella solem protulit,
sol salutem contulit,
nihil tamen abstulit
de virgine Maria.

5. Sine viri copula
florem dedit virgula,
qui manet in secula,
ex virgine Maria.

6. Nam ex stirpe regia,
summi regis filia,
plena datur gratia
in virgine Maria.

7. O beata femina
cuius ventris sarcina
mundi lavit crimina
ex virgine Maria.

8. In presepe ponitur
et a brutis noscitur,
matris velo tegitur
a virgine Maria.

9. Ab angelis canitur
gloria, pax dicitur,
a pastore queritur
cum virgine Maria.

℟° *Het Woord is vlees geworden*
uit de maagd Maria.

1. Nu de jaarkrans rond is,
krijgt de wereld nieuw leven
door de geboorte van het kind
uit de maagd Maria.

2. Voor het mensdom springt een bron
uit eigen water op,
nu de doodsboei is gebroken,
uit de maagd Maria.

3. Wie van oudsher is versmacht
roept zij tot leven weer,
want God neemt zijn verblijf
in de maagd Maria.

4. Een ster gaf leven aan een zon,
de zon die redding bracht;
toch heeft ze niets gekrenkt
van de maagd Maria.

5. Zonder gemeenschap met een man
heeft de twijg een bloem gebracht
die voor de eeuwen blijft,
uit de maagd Maria.

6. Want uit een koninklijke stam,
de dochter van de hoogste vorst,
wordt volheid van genade gegeven
in de maagd Maria.

7. O gezegend is de vrouw
wier schoot de vrucht droeg
die de zonden van de wereld wiste,
uit de maagd Maria.

8. In een kribbe wordt hij neergelegd,
door dieren als de Heer erkend,
met zijn moeders sluier toegedekt
door de maagd Maria.

9. Een engelenkoor zingt glorie,
vrede meldt het voor de mensen;
herders zoeken naar het kind
bij de maagd Maria.

℟° *The Word was made flesh*
from the virgin Mary.

1. Now that the yearly round is run,
the world gains new life
through the birth of a little child
from the virgin Mary.

2. A fount for all people
springs from its own water,
and death's chains are broken,
from the virgin Mary.

3. Those who of old were stifled,
she calls back to life,
for God has made his dwelling
in the virgin Mary.

4. A star gave life to a sun,
the sun brought salvation,
and yet caused no offence at all
to the virgin Mary.

5. Free of union with a man
the twig put forth a flower
that will endure forever,
from the virgin Mary.

6. For from a royal lineage,
the daughter of the highest prince,
fullness of grace is given
in the virgin Mary.

7. Blessed the woman
whose womb bore the burden
that washed away the world's sins,
from the virgin Mary.

8. He is laid in a manger,
and recognised by the beasts,
covered by his mother's veil,
by the virgin Mary.

9. The angels sing
Gloria, and speak of peace;
the shepherds seek the child
with the virgin Mary.

10. O pastores, currite,
gregem vestrum sinite,
Deum verum cernite
cum virgine Maria.

11. Joseph nato fruitur,
natus victu pascitur,
plaudat, plorat, tegitur
a virgine Maria.

12. Puer circumciditur,
sanguis eius funditur,
nomen ei ponitur
a virgine Maria.

13. Tres reges de gentibus
Iesum cum muneribus
orant flexis genibus
cum virgine Maria.

14. Die hac sanctissima
omnibus gratissima
plena datur gratia
a virgine Maria.

15. Ex divino flamine,
non humano semine,
Deus datur femine,
in virgine Maria.

16. Illi laus et gloria,
decus et victoria,
honor, virtus, gratia,
cum virgine Maria.

10. O herders, haast u, snel,
laat uw kudde waar ze is,
aanschouw de ware God
bij de maagd Maria.

11. Jozef verblijdt zich om het kind,
het wordt met moedermelk gevoed,
het trappelt, schreit, wordt toegedekt
door de maagd Maria.

12. Als de knaap besneden wordt
en zijn eerste bloed geplengd,
krijgt hij ook een mensennaam
van de maagd Maria.

13. Drie koningen uit heidenland
komen met geschenken
en knielen biddend voor Jezus
bij de maagd Maria.

14. Op deze hoogheilige dag,
voor ieder welgevallig,
wordt volheid van genade gegeven
door de maagd Maria.

15. Door goddelijke ademtocht,
niét door mensenzaad verwekt,
geeft God zich aan een vrouw
in de maagd Maria.

16. Hem zij lof en glorie steeds,
luister en victorie steeds,
ere, kracht, genade steeds,
met de maagd Maria.

10. O shepherds, make haste,
leave your sheep behind,
behold the true God
with the virgin Mary.

11. Joseph rejoices at the child,
which is fed with mother's milk,
and claps and cries and is swathed
by the virgin Mary.

12. When the boy is circumcised
and sheds his first blood,
he is given his name
by the virgin Mary.

13. Three gentile kings
with gifts pray to Jesus
on bended knee
with the virgin Mary.

14. On this most holy day,
to all most welcome,
when full grace is given
from the virgin Mary.

15. By divine breath,
and not by human seed,
God gives himself to a woman
in the virgin Mary.

16. To him be praise and glory,
splendour and victory,
honour, strength and favour,
with the virgin Mary.

21. Magnum nomen Domini (f. 138v-139r)

Nunc dimittis.

1. Magnum nomen Domini Emanuel,
quod annunciatum est per Gabriel.
Hodie apparuit in Israel;
sunt impleta que predixit Daniel:
per Mariam virginem in Bethleem natus est El.
In excelsis gloria sitque noel.

Eya, eya, eya,
virgo Deum genuit,
sicut divina voluit
clementia.

2. Groet so is die naem ons Heren Emanuel,
die ons hier gheboetscapt is van Gabriel.
Huden is God mensch geworden in Israel;
nu is vervult die propheci van Daniel
doer Maria die suver maecht in Bethleem, dat weet ic wel.
Glori, lof end eer sy inden hoghe. Noel.

Eya, eya, eya,
God is geboren van eenre maecht,
alst synre godheit heeft behaecht.
Alleluya.

Nu laat gij.

1. Groot is de naam van de Heer, Emmanuel,
die verkondigd werd door Gabriël.
Vandaag is hij verschenen in Israël;
nu is vervuld het woord van Daniël:
uit de maagd Maria is in Bethlehem geboren El.
Glorie in den hoge, zing noël!

Noël, noël, noël,
God geboren uit een maagd,
zoals het heeft behaagd
aan goddelijke goedheid.

2. Groot is de naam van de Heer, Emmanuel,
die ons hier verkondigd is door Gabriël.
Vandaag is God mens geworden in Israël;
nu is vervuld de profetie van Daniël
door Maria, reine maagd, in Bethlehem, dat weet ik wel.
Glorie, lof en eer zij in den hoge. Noël!

Noël, noël, noël!
God is geboren uit een maagd,
zoals het zijn godheid heeft behaagd.
Alleluja.

22. Beant laude varia (f. 139v)

1. Beant laude varia
celum, terre, maria
Deum indefesse;
verum nos pre ceteris
ut laudemus etheris
regem est necesse.

2. Qui nos sapientia
fecit et clementia
conservat in esse,
Deus potens sapiens,
bonis vi nil rapiens,
dignatur adesse.

3. Dum felices fuimus,
nos parentes ruimus,
sic habebat res se
Verbi quod carnatio
sola reparatio
genti foret presse.

1. Met veelvuldig lofgezang
prijzen hemel, aarde, zeeën
onvermoeibaar God de Heer;
wij echter, meer dan al de rest,
hebben tot plicht de lof te zingen
van de hemelse koning.

2. Want hij die ons in wijsheid
schiep en ons in goedheid
het bestaan bewaart, de machtige
wijze God, die goede mensen
niets met geweld ontneemt,
wil genadig bij ons zijn.

3. Nadat wij ons geluk verloren,
meegesleurd door onze ouders,
zag het heilsplan er zó uit
dat het mensgeworden Woord
alleen verlossing brengen kon
aan het mensdom in verdrukking.

Lord, now allow.

1. Great is the name of the Lord, Emmanuel,
as announced by Gabriel.
Today he has appeared in Israel;
what Daniel prophesied is now fulfilled:
El is born from the virgin Mary in Bethlehem.
Glory in the highest, and noël!

Noël, noël, noël,
a virgin has borne God,
according to the wishes
of divine compassion.

2. Great is the name of our Lord, Emmanuel,
as announced to us by Gabriel.
Today God has become human in Israel;
what Daniel prophesied is now fulfilled:
through Mary, chaste virgin, in Bethlehem, as I do tell.
Glory, praise and honour in the highest. Noël!

Noël, noël, noël!
God is borne of a virgin,
as was pleasing to his divinity.
Alleluia.

1. May heaven, earth and the seas
bless God tirelessly
with varied praise;
but we, more than all others,
are duty bound
to praise the heavenly king.

2. He who with wisdom
has made us, and with compassion
preserves our being,
God, mighty and wise,
takes nothing from good men by force,
but deigns to be among us.

3. Once we had lost our happiness,
led to ruin by our parents,
the plan of salvation was such
that the Word made flesh
could but bring redemption
to oppressed humanity.

4. Mater virgo placuit,
cuius alvo iacuit
qui venit prodesse;
ex qua nasci voluit
Christus, qui condoluit
nature transgresse.

5. Natus hosti nocuit,
nam et cultum docuit
fidei professe,
qua meremur bravium
fructuum suavium
in salutis messe.

6. Cuius nato canimus,
plaudet vox et animus
virgini progresse;
fides sic erigitur,
benedictus igitur
sit flos stirpis Iesse.

4. Hij koos een maagd tot moeder
en verborg zich in haar schoot,
hij die het heil kwam brengen;
uit haar wou hij geboren worden,
Christus, die kwam mede-lijden
met onze zondige natuur.

5. Geboren tot schade van de vijand
leerde hij ons te leven
naar het geloof dat wij belijden,
waarmee wij de prijs verdienen
van de heerlijke vruchten
bij de oogst van het heil.

6. Als wij zingen voor haar zoon,
juichen stem en hart meteen
voor de maagd die oprees;
zo wordt ons geloof gesterkt:
gezegend zij daarom
de bloem van Jesse's stam.

23. Benefico solatio (f. 140r-140v)

In purificatione Beate Virginis

1. Benefico solatio
Marie Candelariam
devota modulatio
festivet multiphariam.

℟° *Maria, celi claritas,*
nos tua iuvet charitas.

2. Matris purificatio,
que legi nihil debuit,
sit tanti festi ratio,
qua se sub lege prebuit.

3. Senis vaticinatio,
qua cecinit per tempora,
Christique presentatio
nobis fecere gaudia.

4. Legem subire voluit,
ut nos suo auxilio
mundus quo diu doluit
eriperet exilio.

Bij de zuivering van de Heilige Maagd

1. Tot weldadige vertroosting
moge deze vrome melodie
het Lichtmisfeest van Maria
in rijke tonen vieren.

℟° *Maria, licht van de hemel,*
laat uw liefde ons bijstaan.

2. De zuivering van deze moeder,
die niets verplicht was aan de wet,
maar zich aan de wet onderwierp,
weze de reden tot dit grote feest.

3. De voorspelling van de grijsaard,
waarmee hij voor de eeuwen zong,
en de opdracht van Christus
hebben ons vreugde gebracht.

4. Zij wou zich schikken naar de wet,
om ons met haar bijdrage
te verlossen uit de ballingschap
waar de wereld lang onder leed.

4. He chose a virgin as mother,
and she laid in her lap
him who came for our salvation;
Christ deigned to be born of her
and felt compassion
for our sinful nature.

5. Born to afflict the enemy,
he taught us to live
according to the faith we confess,
whereby we merit the prize
of that sweet fruit,
at the harvest of salvation.

6. When we sing to her son,
voice and heart rejoice
in the virgin who ascended;
thus is our faith strengthened:
therefore blessed be
the flower of Jesse's root.

For the purification of the Blessed Virgin

1. For our salutary comfort
may this pious melody
celebrate the Candlemas of Mary
in ringing tones.

℟° *Mary, light of heaven,*
may your love come to our aid.

2. May the purification of this mother,
who was not obliged under law
but submitted herself to it,
be the reason for such celebration.

3. The prophecy of the old man,
which he sang for so long,
and the presentation of Christ
have made us joyful.

4. She wished to submit to the law,
and with her aid
redeem us from the exile
that the world long suffered.

5. Eius humiliatio
legali sub iusticia
iustique prophetatio
mundum replet leticia.

5. Haar daad van onderwerping
aan de regels van de wet
en de voorspelling van die gerechtige
vervullen de wereld met blijdschap.

6. Hec festa per humilia
fac, mater, tua gratia
ut presens hec familia
celi petat palatia.

6. Bij dit feest van de nederigheid,
maak, moeder, door uw genade
dat deze gemeenschap alhier
het hemels paradijs bereikt.

7. Benedicamus igitur
Deo, cuius clementia
lapsus mundus eripitur
a demonis potentia.

7. Laten wij dus lof zingen
voor God, door wiens goedheid
de gevallen wereld wordt gered
uit de macht van de duivel.

24. Ave pulcherrima regina (f. 140v-141r)

1.a. Ave pulcherrima regina,
gratia divina
quam trina
beavit:
ante nec post creavit
maiorem te.
Te rex regum, Deus deorum,
dierum multorum
pro morum
virtute
sponsam in iuventute
traxit ad se.

1.a. Gegroet, allermooiste koningin,
die door drievuldige
goddelijke genade
zijt gezegend:
noch vóór noch na heeft zij
groter dan u geschapen.
De Vorst der vorsten, God der goden,
de Oude van dagen,
heeft u om de verdienste
van uw deugden
in uw jeugd
tot bruid verkozen.

b. Mira res angelum emiserat:
'Tanto placuisti,
plena es gratia. Quam dixerat
prolem concepisti,
virgo permansisti.'
Dixisti:
'Secundum
verbum tuum iocundum
fiat in me.'

b. Een engel bracht de wondere boodschap:
'Gij hebt God zozeer behaagd,
gij zijt vol van genade. Het kind,
door hem voorspeld, hebt gij ontvangen,
al zijt gij maagd gebleven.'
Gij antwoordde:
'In mij geschiede
naar uw woord
dat mij verblijdt.'

5. Her submission
to the rules of law,
and the prophecy of that good man
have filled the world with joy.

6. On this feast of humility,
may this family here present,
through your mercy, o mother,
reach the heavenly palace.

7. Therefore let us bless
the Lord, whose compassion
has saved the fallen world
from the power of the devil.

1.a. Hail, fairest queen,
blessed by
the threefold
divine grace,
which neither before nor since
ever made one greater than you.
The King of kings, God of gods,
Ancient of Days,
has chosen you
for your virtuous
ways
to be his youthful bride.

b. An angel brought the wondrous news:
'You have pleased God greatly,
you are full of grace. You have borne
the child whom he prophesied,
and yet you remained a virgin.'
You answered:
'According
to your joyful word
let it be with me.'

2.a. Salve laus patrum prophetarum,
glosa scripturarum
multarum:
serata
porta perambulata
Ezechiel.
Sicut rubus non concrematus
Moysi flammatus
scrutatus,
sic paris
nescia virgo maris
Emanuel.

b. Aaron arens virga floruit
non nature more,
Gideon vellus mire maduit
de celesti rore:
sic salvo pudore,
dolore
semoto,
viro gignis ignoto,
per Gabriel.

3.a. Vale Hester, per te Iudeum
salvat Mardocheum
rex, reum
comprendit,
ferum Aman suspendit
pro scelere.
Caput Iudith ut Holofernis,
qui preest infernis
prosternis
volentem
superbe Iude gentem
disperdere.

b. Salomon regis prudentissimi
mater coronata,
in Syon sedentis Altissimi
dextre sociata,
nobis advocata,
beata
Maria,
virgo clemens et pia,
nos protege.

2.a. Gegroet, lof der vaderen en profeten,
vervulling van talrijke
bijbelse voorzeggingen:
poort van Ezechiël,
die was gesloten
totdat ze doorgang bood.
Zoals de braamstruik van Mozes
vuur vatte vóór zijn ogen
maar niet verteerde,
zo baart gij,
maagd die geen man bekende,
de Emmanuel.

b. De dorre stok van Aäron bloeide
op buitennatuurlijke wijze,
de vacht van Gideon werd wonderbaar
gedrenkt van hemelse dauw:
zo baart gij een kind,
met behoud van uw kuisheid
en zonder pijn,
geen man was u bekend,
naar het woord van Gabriël.

3.a. Gegroet, Esther, dank zij u
spaart de koning
de jood Mardocheus
en vat hij de schuldige,
de wrede Aman doet hij hangen
voor zijn misdaad.
Zoals Judith het hoofd van Holofernes,
zo velt gij nu
de hellevorst
die in zijn hovaardij
het volk van Juda
wil verdelgen.

b. Gekroonde moeder
van Salomon de wijze koning,
gij die zit aan de zijde
van de Allerhoogste
tronend in Sion,
onze voorspreekster,
gezegende Maria,
maagd vol goedheid en liefde,
wees onze bescherming.

2.a. Hail, praise of fathers and prophets,
fulfilment of many
predictions in scripture:
gate of Ezechiel
which was closed
until it offered passage.
Like the bush of Moses
which he observed
burning and yet not consumed,
thus you bear
Emmanuel,
though a virgin knowing no man.

b. Aaron's barren rod flourished
in an extraordinary way,
Gideon's fleece was wondrously
drenched in heavenly dew.
Thus with your honour intact
you bore a child
without pain,
through the word of Gabriel,
although you knew no man.

3.a. Hail Esther, thanks to you
the king spares the Jew
Mordecai
and seizes the guilty one,
cruel Haman, whom he hangs
for his misdeeds.
Like Judith with the head of Holofernes,
thus you cast down
the prince of hell
who in his pride
seeks to destroy
the people of Judah.

b. Crowned mother
of Solomon the wisest king,
you who sit
at the side of the Highest,
enthroned in Zion,
our intercessor,
blessed Mary,
virgin full of compassion and love,
protect us.

25. Costi regis filia (f. 141v)

De sancta Katherina

1. Costi regis filia,
Christo desponsata,
artis per subtilia
rutilans ornata.

℟° *Tua dante latria,*
virgo Catherina,
trahat nos in patria
pietas divina.

2. Sponsum cum doctoribus
Cesari probavit,
quem linquens erroribus
illos fide pavit.

3. Orant Christum mentibus,
flammeque collati
nec crine nec vestibus
ledi valent toti.

4. Tyranni libamina
irritat prophana,
cuius nequit anima
falli vi humana.

5. Decollatur funditur
lacque benedictum;
corpus Syna conditur
sanguine depictum.

6. Ergo nostra concio
in isto solennio
cum ingenti iubilo
benedicat Domino.

Lied van de Heilige Catharina

1. Dochter van vorst Costus,
die bruid van Christus werd,
en door schrandere wetenschap
als een sieraad straalde!

℟° *Moge dit eerbetoon aan u,*
jonkvrouw Catharina,
bekomen dat Gods goedheid
ons opneemt in zijn rijk.

2. Vóór de keizer en zijn wijzen
bewees zij wie haar bruidegom was;
de keizer liet zij in zijn dwaling,
de wijzen voedde zij met geloof.

3. Van harte bidden zij tot Christus
en allen sterven zij de vuurdood,
maar hun haren en hun kleren
blijven zonder letsel over.

4. De heidense offers van de tiran
wijst zij af als waardeloos,
want geen menselijk geweld
kan haar ziel misleiden.

5. Zij wordt onthoofd en zie,
daar vloeit melk als een zegen;
haar lichaam, door bloed gekleurd,
wordt op de Sinai begraven.

6. Dat dus ons gezelschap
bij dit plechtige jaarfeest
met grootse jubelzang
de naam des Heren prijze.

On Saint Catherine

1. Daughter of Costus the king,
who became the bride of Jesus,
through clever arts
shining like a jewel!

℟° *Through this homage to you,*
maid Catherine,
may divine compassion
lead us into the homeland.

2. She showed the emperor and his wise men
who her bridegroom was;
she left the emperor in his error
and nourished the others with her faith.

3. They pray to Christ with their hearts,
and are all put to the flame,
but their hair and their clothes
survive without damage.

4. The heathen sacrifices of the tyrant
she rejects as worthless,
for no human force
can deceive her soul.

5. She is beheaded, and there flows
milk, a sign of blessing;
her body, coloured with blood,
is buried on Sinai.

6. Therefore let our congregation
at this solemn feast
with great jubilation
bless the Lord.

26. Digne colat ecclesia (f. 142r)

De sancta Barbara

1. Digne colat ecclesia
hec preclara solennia
in quibus virgo Barbara
ascendit super ethera.

℟° *Christi virgo generosa,*
Barbara, solatia
posce nobis gratiosa
et celi palatia.

2. Hec blandimenta seculi
sprevit et minas populi
reputavit pro nichilo
in commendando Domino.

3. Hinc traditur tortoribus,
qui penis hanc atrocibus
affligant, donec abneget
nomen Dei quod edocet.

4. At virgo Christi nobilis,
in fide stans immobilis,
fortis pugnans in stadio
devicit icta gladio.

5. Sit honor Patri Domino,
laus eius Unigenito,
Pneumati Sancto gloria
in sempiterna secula.

Lied van de Heilige Barbara

1. Met reden viere de kerk
dit heerlijke jaarfeest
waarop de maagd Barbara
ten hemel is gegaan.

℟° *Maagd van Christus edelaardig,*
Barbara, bepleit voor ons
genadig troost en toegang
tot het hemels paradijs.

2. De vleierij der wereld
verachtte zij en gaf niet
om de dreigingen van het volk,
in haar vertrouwen op de Heer.

3. Dan wordt zij aan beulen uitgeleverd,
om haar met wrede folteringen
te pijnigen, tot zij de naam van de God
die zij verkondigt, zou afzweren.

4. Maar de edele maagd van Christus
bleef standvastig in haar geloof
en vocht dapper in het strijdperk,
zegevierend, door het zwaard geveld.

5. Eer aan de Vader onze Heer,
lof aan zijn eengeboren Zoon,
glorie aan de Heilige Geest,
voor de eeuwigheid der eeuwen.

On Saint Barbara

1. It befits the church
to celebrate this excellent feast
on which the virgin Barbara
ascended to heaven.

℟° *Noble virgin of Christ,*
Barbara, pray for
our gracious solace
and our place in heaven.

2. The blandishments of this world
she spurned, and she spared no thought
for the threats of the mob
because of her faith in the Lord.

3. Then she is delivered to torturers
who torment her with cruel agonies
until she might abjure
the name of the Lord that she preached.

4. But the noble virgin of Christ
remained steadfast in her belief,
fighting bravely in this battleground,
and triumphing, as the sword felled her.

5. Honour be to the Father, our Lord,
praise to his only-begotten Son,
glory to the Holy Spirit,
for ever and ever.

27. Puram Christo te dedisti (f. 142v-143r)

De sancta Cecilia

1. Puram Christo te dedisti
ac permultos convertisti
gentiles, Cecilia.
Eis luxum dissuasisti,
ut sint amatores Christi,
candentes ut lilia.

℟° *Wy sijn sculdich di te prisen,*
Christi virgo Cecilia,
want du leerste ons oprisen
mundi linquendo vilia.
Dijn exempel wil bewisen
summa diligibilia
daer bi di sijn oec der wisen
nunc beatorum milia.

2. Orta baptismum cepisti,
Christi verba portavisti
corde illis credula.
Die noctu oravisti
virgo quod maneres Christi
in oratu sedula.

3. Sponso es Valeriano
causa quod is corde sano
in Christum crediderit,
fratri eius quod a vano
deum cultu ac vesano
credendo deciderit.

4. Carne clarens extitisti,
sed virtute micuisti
multo precellentius.
Charitate nituisti,
qua plerosque convertisti,
vivant ut decentius.

5. Quadringentos convertisti,
penam quando despexisti,
devictrix magnanima;
tantos illos spe fecisti
quod post mortem sit in Christi
visu gaudens anima.

Lied van de Heilige Caecilia

1. Zuiver gaaft gij u aan Christus
en talloos vele heidenen
hebt gij bekeerd, Caecilia.
Gij keerde hen van weelde af,
om minnaars van Christus te zijn,
stralend blank als lelies.

℟° *Wij zijn u lof verschuldigd,*
maagd van Christus, Caecilia,
want gij leerde ons op te staan
uit wereldse gemeenheid.
Uw voorbeeld moet bewijzen
dat hemels goed verkieslijk is,
want bij u zijn ook de wijzen,
met duizenden, in zaligheid.

2. Bij uw geboorte kreegt gij de doop,
gij droegt Christus' woorden uit,
waarin gij van harte geloofde.
Dag en nacht hebt gij gebeden
om maagd van Christus te blijven,
vast volhardend in gebed.

3. Voor uw verloofde Valerianus
bekomt gij dat hij oprecht
in Christus wil geloven,
voor zijn broer dat hij ijdele
en zinneloze godenverering
verlaat voor het ware geloof.

4. Schoon van leden waart gij,
maar in deugden straalde gij
nog hoger boven allen uit.
Door uw glans van echte liefde
bekeerde gij er talloos velen
om een edeler leven te leiden.

5. Vierhonderd hebt gij er bekeerd,
door uw minachting voor de straf
grootmoedig zegevierend.
Dat aantal haalde gij door hoop
dat na hun dood hun ziel
genieten zou van Christus' aanblik.

On Saint Cecilia

1. In purity you gave yourself to Christ
and converted countless
heathen folk, Cecilia.
You dissuaded them from excess,
making them lovers of Christ,
shining bright as lilies.

℟° *We owe you a debt of praise,*
Cecilia, virgin of Christ,
for you taught us to arise
and leave earthly meanness.
Your example is proof
that the highest good is preferable,
for the wise ones are also with you
sanctified in their thousands.

2. At your birth you were baptised,
you bore Jesus' words
which you believed in your heart.
Day and night you prayed
to remain a virgin of Christ,
assiduous in prayer.

3. For your betrothed, Valerianus,
you are the reason that
he believes in Christ sincerely;
for his brother, that he abandoned
the vain and meaningless worship of his gods
and turned to true faith.

4. You were brilliant in all parts,
but in virtue shone
most excellently of all.
You glittered in charity,
by which you converted many,
that they might live a better life.

5. You converted four hundred,
as you scoffed at all punishment,
a magnanimous victor;
you won over all these through the hope
that after their death their souls
might rejoice in Christ's countenance.

6. Suasu, prece, iussu, minis
iudex vult ut tu divinis
sacra feras statuis.
Eius obstas viperinis
iussis. Ipse fiet cinis
futurus par fatuis.

7. Ter hinc ense verberaris,
non mucrone vulneraris.
Domum hiis simpliciter,
opes donas tibi charis
ac Urbanum deprecaris
regat ut fideliter.

8. Domus tua Deo data
per Urbanum dedicata
fit in templum Domini.
Et a carne separata
mens ministro celis lata
fert: 'Laus Dei nomini!'

6. Vleiend, smekend, bevelend, dreigend
wil de rechter dat gij offert
aan de beelden van zijn goden.
Gij weerstaat zijn giftige bevelen;
zelf zal hij tot as vergaan,
en later bij de dwazen horen.

7. Driemaal treft het zwaard u,
maar de doodsteek velt u niet.
Ongedwongen schenkt gij huis
en goed aan die u dierbaar zijn,
en paus Urbanus verzoekt gij
alles eerlijk te beheren.

8. Uw huis, aan God geschonken,
wordt door Urbanus ingezegend
tot een tempel van de Heer.
En uw ziel, van het lichaam bevrijd
en door een engel ten hemel gevoerd,
zingt nu: 'Lof aan Godes naam!'

28. Flatu docta spiritali (f. 143v-144v)

De sancta Ursula

1.a. Flatu docta spiritali
mira quondam es molita;
multe, Ursula, sodali
sancta profuisti vita;
es tollenda triumphali
chori laude exquisita.

b. Qua bearis visionem
lingua nequit explicare;
quibus sed fruitionem
meruisti reserare,
mens fert hanc ut concionem
velis, Ursula, iutare.

℟° *Ursula, tu ferbuisti*
bernende in godes minne;
per Pneuma quod cepisti
is verlicht al dine sinne.
Dine sin is al verlicht
per Sophiam obstupendam
welc brenct veel tot hoger sicht
Deitatem ob visendam.

Lied van de Heilige Ursula

1.a. Door de adem van de Geest bezield
bedacht gij ooit een wonder plan.
Voor uw talrijke gezelschap, Ursula,
was uw heilig leven een zegen.
Gij verdient te worden verheerlijkt
in een weergaloos jubelend koorlied.

b. De aanschouwing waarvan gij geniet
kan door geen tong verwoord worden,
maar zij aan wie gij die genieting
door uw verdienste hebt ontsloten,
wensen dat gij dit gezelschap,
Ursula, uw hulp wilt geven.

℟° *Ursula, een vuur verteerde u,*
gij brandde van Gods liefde
en door de Geest die u bezielde
werd uw hart geheel verlicht.
Geheel verlicht werd uw hart
door de wonderbare Wijsheid
die velen brengt tot hoger zicht,
om de Godheid te ontmoeten.

6. By persuasion, entreaty, order and threat
the judge wills you to make sacrifices
to images of their gods.
You withstand his poisonous
orders. He himself will turn to ash
and later be considered a fool.

7. Thrice you are pierced with the sword,
but are not wounded by the blade.
Without reserve you give your house
and worldly goods to your loved ones,
and you pray Pope Urban
to be a faithful guardian.

8. Your house, given to God,
is dedicated by Urban
as a temple to the Lord.
And your soul, freed from your body
and carried to heaven by an angel,
sings: 'Praise be to the name of God!'

On Saint Ursula

1.a. Inspired by the breath of the Spirit,
you once devised a wondrous plan.
Your blessed life, Ursula,
benefited your many followers;
you deserve to be glorified
in excellent and triumphant song.

b. The vision with which you are blessed
no tongue can explain;
but those to whom you were worthy
to reveal your delight
hope that you are willing to give
your aid to this congregation, Ursula.

℟° *Ursula, a fire consumed you,*
you burned in God's love;
and through the Spirit that possessed you
your whole heart was enlightened.
Your heart was enlightened
through astounding Wisdom
which lifted many to a higher view
where they could see Godliness.

2.a. Tu permultas mire cultas
regum natas congregasti,
fide fultas, post indultas
culpas verbis inflammasti,
sanctas multas hic sepultas
atque sanctos visitasti.

b. Papa necnon cardinalis
presul tecum descenderunt;
Agrippinam, quam Hunalis
gens obsedit, pervenerunt
multisque affecti malis
cuncti ferme obierunt.

3.a. Quando princeps te Hunorum
visu fuit aspicatus,
tui vultus atque morum
est decorem demiratus;
te ad suum poscens thorum
a te fuit refutatus.

b. Ex infixo tibi telo
iusta necem pertulisti.
Gaudens es invecta celo,
sponsum felix conspexisti.
Hinc istius chori melo
collaudari meruisti.

2.a. Gij riept talloze koningsdochters op,
wonderlijk geoefend en gesterkt
in het geloof, en na zondenvergeving
vuurde gij ze door uw woorden aan.
Dan gingt gij daar de graven bezoeken
van vele heilige vrouwen en mannen.

b. De paus en de kardinaal-bisschop
reisden met u mee terug.
Zij kwamen aan in Keulen,
door het Hunnenvolk belegerd,
en door vele kwellingen geteisterd
ondergingen allen dapper de dood.

3.a. Toen de aanvoerder der Hunnen
u met eigen ogen aanschouwde,
wekte de schoonheid van uw leden
en uw houding zijn bewondering.
Hij noodde u tot zijn bruidsbed,
maar werd door u afgewezen.

b. Door de pijl die u doorboorde
hebt gij waardig de dood verdragen.
Met vreugde voert gij op ten hemel,
zalig aanschouwde gij uw bruidegom.
Zo hebt gij de lofprijzing verdiend
die dit koor u toezingt.

29. Nicolai solennia (f. 144v)

1. Nicolai solennia
sua presens familia
celebret in ecclesia
cum cantico felicia.

℟° *Gaude, gaude, gaude, gaude,*
gaude, pater Nicolae.

2. Iste puer amabilis,
in omnibus placabilis,
dum hic in cunis iacuit,
Altissimo complacuit.

3. Quarta et sexta feria
semel sugebat ubera,
sic in etate tenera
hac usus abstinentia.

4. Cuius tumba fert oleum
matris olive nescium.
Nos igitur altissimo
benedicamus Domino.

1. Laat zijn dienaren hier vergaderd
het zegenrijke jaarfeest
van Nicolaas gedenken
met een lofzang in de kerk.

℟° *Vreugde, vreugde, vreugde, vreugde,*
vreugde zij u, vader Nicolaas.

2. Dat liefelijke kind,
beminnelijk in alles,
was toen het in zijn wiegje lag
de Allerhoogste reeds gevallig.

3. Op woensdag en op vrijdag
zoog hij eenmaal de borst:
zo pleegde hij onthechting
al in zijn prille levenstijd.

4. Zijn graf brengt olie voort
van geen olijf afkomstig.
Laat ons dus zalig prijzen
de Heer, de allerhoogste.

2.a. You gathered together a multitude
of king's daughters, extraordinarily practiced
and strong in faith, and after forgiving their sins
you fired them with your words.
Then you visited the graves
of many holy women and men.

b. The pope and the cardinal-bishop
travelled back with you.
They arrived in Cologne,
which was besieged by the Huns,
and, ravaged by many tribulations,
they all met a brave death.

3.a. When the leader of the Huns
beheld you with his own eyes,
your beautiful appearance and manner
aroused his admiration.
He invited you to his wedding bed,
but you refused him.

b. Even as the arrow pierced you,
you bore death with dignity.
You rejoiced as you were carried to heaven,
where you were blessed to behold your betrothed.
Thus you merited to be praised
by the song here sung by this choir.

1. Let the congregation here present
celebrate in the church
the feast of Nicholas
with joyful song.

℟° *Rejoice, rejoice, rejoice, rejoice,*
rejoice, father Nicholas.

2. That lovely child,
agreeable in all ways,
was pleasing to the Almighty
even as he lay in his cradle.

3. On Wednesday and on Friday
he suckled a single time:
thus at this tender age
he practised abstinence.

4. His tomb gave off an oil
that no olive produced.
Therefore let us praise
the Lord in the highest.

TRANSCRIPTIE VAN DE MUZIEK
TRANSCRIPTION OF THE MUSIC

Kritisch bericht bij de transcriptie van de muzieknotatie

De huidige editie is, conform het concept achter de reeks *Monumenta Flandriae Musica*, in eerste instantie gericht op een doelgroep van zowel musici als musicologen; daarom concentreren we ons hier enkel op de polyfone liederen. Net zoals bij het beiaardhandschrift van Vanden Gheyn (*Monumenta Flandriae Musica*, 2) werd ervoor geopteerd om het origineel (facsimile op ware grootte) samen uit te geven met de moderne kritische (maar ook praktijkgerichte) editie. Het handschrift bevat echter een aantal fouten en inconsequenties, waardoor we verplicht zijn bepaalde keuzes te maken. Vooral betreffende de tekstplaatsing bij een aantal liederen konden we een beroep doen op ervaringsuitwisselingen met leden van het ensemble *Capilla Flamenca* en op het werk van hun artistieke 'coach' Dirk Snellings, alsook op suggesties van Ita Hijmans. Soms volgden we bij de editie het origineel zo strikt mogelijk, zoals bijvoorbeeld bij nr. 28 (*Flatu docta spiritali*), maten 20-22, waar de tekstplaatsing in de twee stemmen verschillend is – hetgeen mogelijk kan worden verklaard door de tekst *lingua nequit explicare*. Vaak echter botsten we, net als velen voor ons, op onoplosbare contradicties, en volgden we de compositorische logica van de liederen. Nog steeds bleven er tal van pro's en contra's betreffende de genomen beslissingen, maar we beschouwen het geheel als een 'work in progress', en nodigen zowel musici als musicologen uit om op creatieve wijze andere versies te vervaardigen. Dit wordt uiteraard vergemakkelijkt door het aan deze editie toegevoegde facsimile.

Critical notes relating to the transcription of the musical notation

In keeping with the concept behind the *Monumenta Flandriae Musica* series, the present edition is in the first place intended for both musicians and musicologists; it is for this reason that we have focused here only on the polyphonic songs. As in the carillon manuscript by Vanden Gheyn (*Monumenta Flandriae Musica*, 2), we have chosen to publish the original (a facsimile in actual size) together with the modern critical (but also practically orientated) edition. However, since the manuscript contains a number of mistakes and inconsistencies, we have been obliged to make some choices. In particular, in sorting out the text underlay for a number of songs, we have drawn on the experience of members of the ensemble *Capilla Flamenca* and on the work of their artistic 'coach' Dirk Snellings, as well as on suggestions offered by Ita Hijmans. In some cases we have followed the original as closely as possible, as in no. 28 (*Flatu docta spiritali*), bars 20-22, for example, where the text underlay varies in the two voices – which may perhaps be explained by the text *lingua nequit explicare*. Often, however, like so many before us, we met with irreconcilable contradictions, leaving us to follow the compositional logic of the songs. There remain many pros and contras concerning the decisions taken, but we consider the whole as a 'work in progress', and invite both musicians and musicologists to apply their creativity in producing other versions. This will of course be facilitated by the facsimile included with the edition.

De bij de transcriptie toegepaste principes zijn de algemeen geldende, zoals die ook in vorige volumes van deze reeks werden gehanteerd. De notenwaarden worden bewust niet verkort, onder meer om de proporties beter tot hun recht te laten komen; ligaturen worden aangeduid met vierkante haken boven de noten, *colores* met onderbroken vierkante haken bij het begin en einde van de gecoloreerde noten; teksten die in het origineel ontbreken, worden gecursiveerd. Specifiek voor deze editie gelden de volgende afspraken:

1. Het incipit wordt in principe als volgt gegeven: sleutel, voortekening, mensuurteken. Bij enkele werken echter, zoals onder meer bij nr. 8 (*Die werlt leit mi so seer en quelt*), werd in het origineel de voortekening na het mensuurteken geplaatst, hetgeen we in de moderne editie hebben aangepast.
2. Noten tussen rechte haken duiden erop dat de notenwaarden werden gesplitst om de tekstplaatsing mogelijk te maken.
3. Het handschrift hanteert meestal de gebruikelijke contemporaine mensurale proportietekens (*tempus perfectum, tempus imperfectum*, beide zowel met *prolatio minor* als *prolatio maior*). Bij de verhouding tussen C, O en Ꞓ worden de volgende basisregels in acht genomen: C⊟ = O⊟· = Ꞓ⊟·.
4. Toegevoegde alteraties worden boven de noten geplaatst; indien er twijfel bestaat over de alteraties, of indien ze volgens ons niet wenselijk maar wel mogelijk zijn, worden de alteratietekens tussen ronde haakjes geplaatst. In het geval van nr. 10 (*Och voer die doot en is gheen boet*) op het einde bijvoorbeeld hebben we geopteerd voor twee mogelijkheden, waarbij onze persoonlijke voorkeur in dit geval uitgaat naar de optie zonder mollen.
5. Waar nodig zijn evidente schrijffouten gecorrigeerd en wordt in voetnoot verwezen naar de wijziging. In bepaalde passages is de compositie eerder zwak, tenzij het daar een extreme vorm van tekstexpressie zou betreffen, met een duidelijke verwijzing naar de sfeer van de *Devotio moderna*. Vooral opvallend in dit opzicht zijn de parallelle kwinten en de unisono's in nr. 23 (*Benefico solatio*), respectievelijk in de maten 20-21 (net na de tekst *devota modulatio*) en in de maten 33-34. Deze 'gewilde fouten' vinden we ook terug in andere handschriften die te situeren zijn binnen de

The principles applied in making the transcription are the same as those used in the previous volumes in this series. The note values have deliberately not been reduced, partly in order to do justice to the proportions; ligatures are indicated with square brackets above the notes, and *colores* with interrupted square brackets placed at the beginning and the end of the notes in question; texts missing in the original are printed in italics. The following conventions apply specifically to this edition:

1. The incipit is as a rule represented as follows: clef, key signature, mensural sign. However, in several works, such as no. 8 (*Die werlt leit mi so seer en quelt*), for instance, the key signature has been placed after the mensural sign; we have adapted this in the modern edition.
2. Notes shown between square brackets indicate that the note values have been split in order to make the underlay possible.
3. The manuscript usually applies the most common mensural proportion signs of the day (*tempus perfectum, tempus imperfectum*, each with both *prolatio minor* and *prolatio maior*). For the proportional relation between C, O and Ꞓ the following basic rules have been observed: C⊟ = O⊟· = Ꞓ⊟·.
4. Added accidentals have been placed above the notes; in cases of doubt concerning accidentals, or if they are in our opinion not advisable but nonetheless possible, they are presented in round brackets. In no. 10 (*Och voer die doot en is gheen boet*) at the end, for example, we have opted for two possibilities, our personal preference in this case being the option without flats.
5. Where necessary, obvious mistakes have been corrected and documented in the footnotes. In certain passages, the composition seems somewhat weak, although they may in fact be deliberately so written in the interest of text expression, in a clear nod to the ideals of the *Devotio moderna*. Particularly striking in this regard are the parallel fifths and unisons in no. 23 (*Benefico solatio*), bars 20-21 (just after the text *devota modulatio*) and in bars 33-34 respectively. These 'deliberate mistakes' are found in other manuscripts related to the *Devotio moderna* movement; for example, in MS Brussel

sfeer van de *Devotio moderna*, bijvoorbeeld in MS Brussel IV 421, f. 122v-123, *O maiestas deica* (tevens te vinden in MS Berlin 190, f. 8v). Merkwaardig zijn ook de dissonanten (secundes) op de zwakke tel in nr. 18 (*Ave puer parvule*), die mogelijkerwijze het woord *infantule* uitbeelden.

6. De transcriptie van de zogenaamde 'koraalnotatie', die vrij typisch is voor dit handschrift, werd mensuraal opgelost, omdat er in enkele van deze stukken mensurale elementen zijn verwerkt, zoals bij voorbeeld rusten in nr. 25 (*Costi regis filia*, maten 25, 29), de groepering van de noten volgens een ternair stramien in bepaalde werken, of nog het gebruik van kortere minimae, zoals bijvoorbeeld in nr. 19 (*Dies est leticie, nam processit hodie*).

IV 421, f. 122v-123, *O maiestas deica* (also found in MS Berlin 190, f. 8v). Interestingly, the dissonances (seconds) are also on the weak beat in no. 18 (*Ave puer parvule*), a possible musical expression of the word *infantule*.

6. The transcription of so-called *Choralnotation*, fairly typical for this manuscript, has been dealt with through the use of mensural notation, since mensural elements have been worked into some of these works, as, for instance, with the rests in no. 25 (*Costi regis filia*, bars 25, 29), the grouping of the notes according to a ternary pattern in certain works, or the use of shorter minimae, as, for instance, in no. 19 (*Dies est leticie, nam processit hodie*).

1. Ghegroet so si die maghet soet (f. 121r-121v)

[Anonymus]

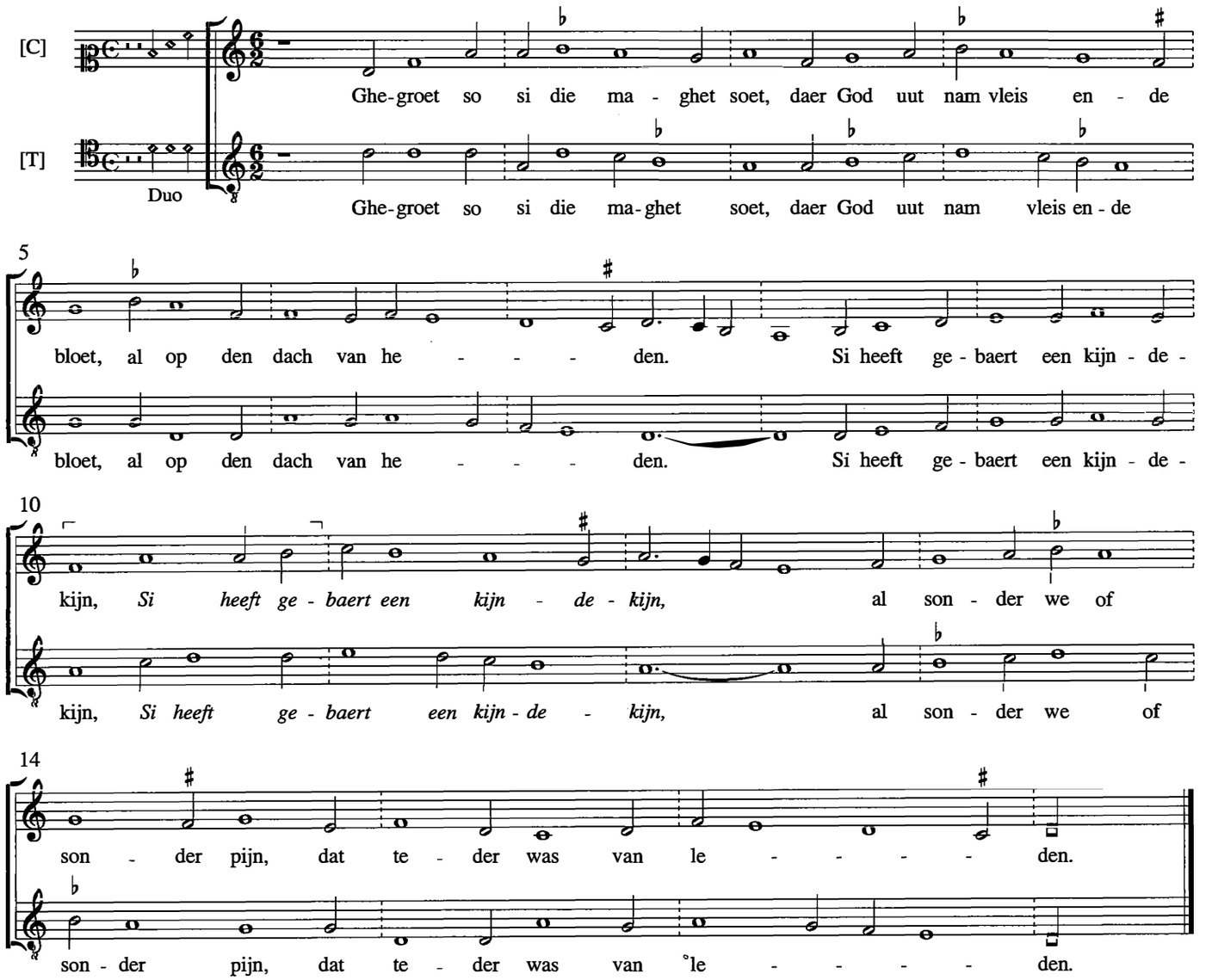

2. Si leid hem in een cribbekijn;
men sach sijn naecte ribbekijn:
dat dexel was seer dynne.
Van coude so weende dat kyndekijn,
doe sprac die lieve moeder sijn:
'Nu sus wel lieve mynne.'

3. Een os ende oec een eselkijn
verwermden den kijnde die leden sijn,
die aender cribben stonden.
Het was daer cout int huysekijn:
dar was noch roc noch hemdekijn,
in doexkens hert gewonden.

4. Die hardekens op die velde laghen,
een grote claerheit dat si saghen:
des waren si in vare.
Die engel Gods die quam tot hem
end seide dat in Bethleem
een soen gheboren ware:

5. 'Ghi hardekens weest doch niet vervaert,
gaet haestelic te Betleem waert:
daer is een kijnt geboren,
ja sonder we of sonder pijn,
dat onser alder Heer sal sijn,
daer toe is hi vercoren.'

6. Die hardekens ghingen altesamen
so lang dat si te Bethleem quamen,
daer si dat kijndeken vonden.
Si songen, si sprongen, si waren blij,
si wiechden dat kynt mit melodij,
si custent voer sijne monde.

7. Nu laet ons allen mit herten reijn
gaen loven dat soete kijndekijn,
ende bidden hem nersteliken,
dat hij ons onderstant wil sijn,
ende hoeden ons voer die helsche pijn,
ende brenghen ons in sijn rike.

2. Ons is een kijnt geboren (f. 121v-122r)

[Anonymus]

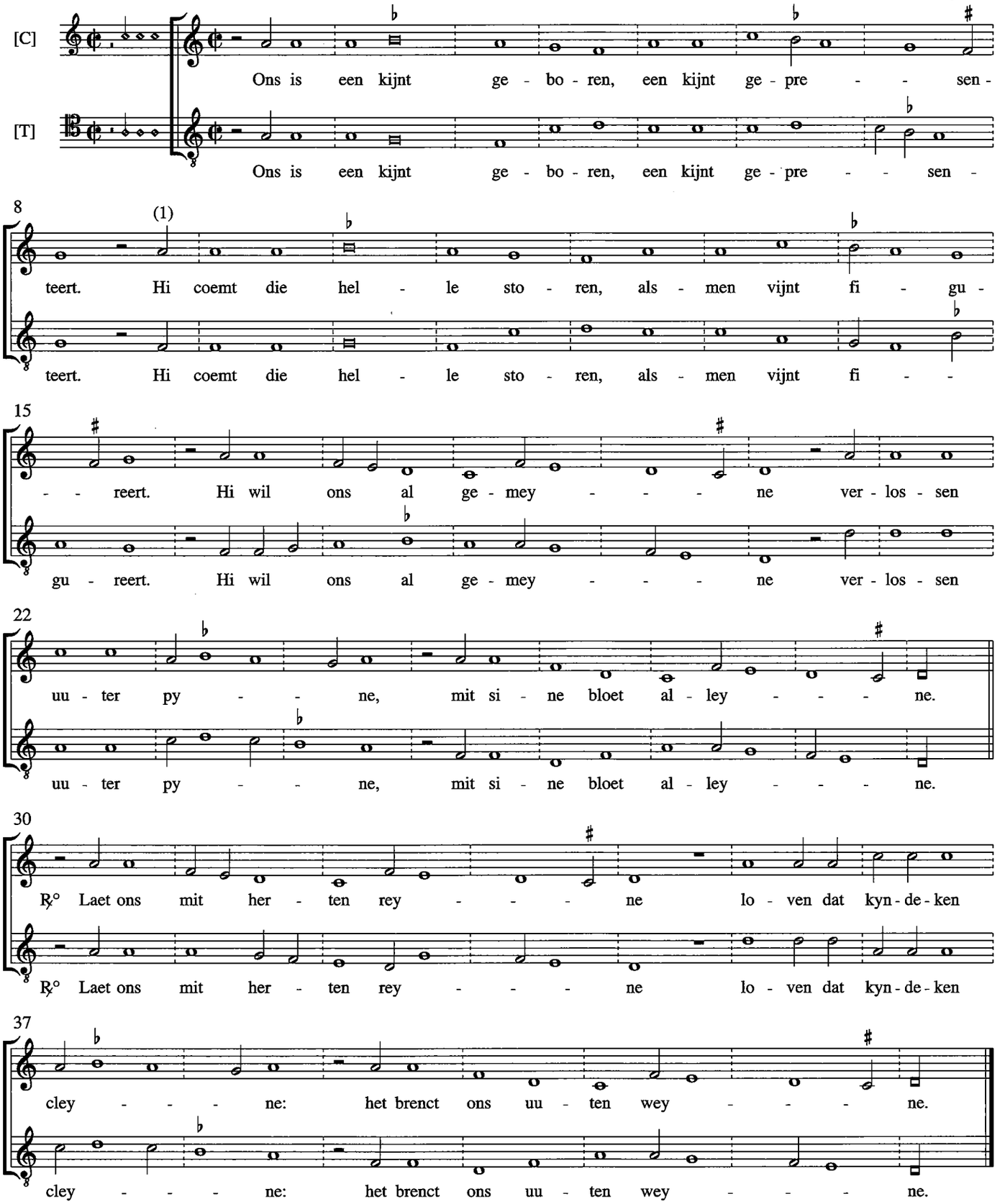

(1) g^1 in orig.

2. Die vader van hier boven
sprac synen engel an.
Hi wil hier tot ons comen,
verlossen wijf ende man:
'Gaet wech totter fonteynen
Maria maget fijn,
ende segt haer wat ic meyne.

3. Nu groetse vriendelike,
die soete suver joecht,
ende segt haer blidelike:
si mach wel sijn verhoecht,
want si ende anders ghene,
Gods moeder sal si sijn
ende bliven maget rene.'

4. Maria sprac oetmoedelic:
'Hoe soude dat ghescien?
Want ic beken doch sekerlic
noyt man, des wondert mien
dat ic, ende anders ghene,
Gods moeder soude sijn,
mijn hert cout als een stene.'

5. 'En weest in ghene varen,
tis wonder dat ghi claecht!
Ghi sult den Gods soen baren
ende bliven reyne maecht,
want ghi, ende anders ghene,
sult dragen een kyndekyn
ende bliven maecht allene.'

6. Die maecht haer conforteerde
van dat haer dengel seit,
ende si doe respondeerde:
'Heer bode, ic bin bereit.
In dinen woerden gemene
stel ic den wille mijn:
siet hier Gods deerne clene.'

7. Geloeft so moet si wesen,
nu ende in alder tijt.
Bi haer sijn wi genesen,
dat brenct ons groot jolijt.
O werde suver reyne,
des sonders medicijn,
bid voer ons al ghemeyne.

3. Mit desen niewen jare (f. 122v-123r)

[Anonymus]

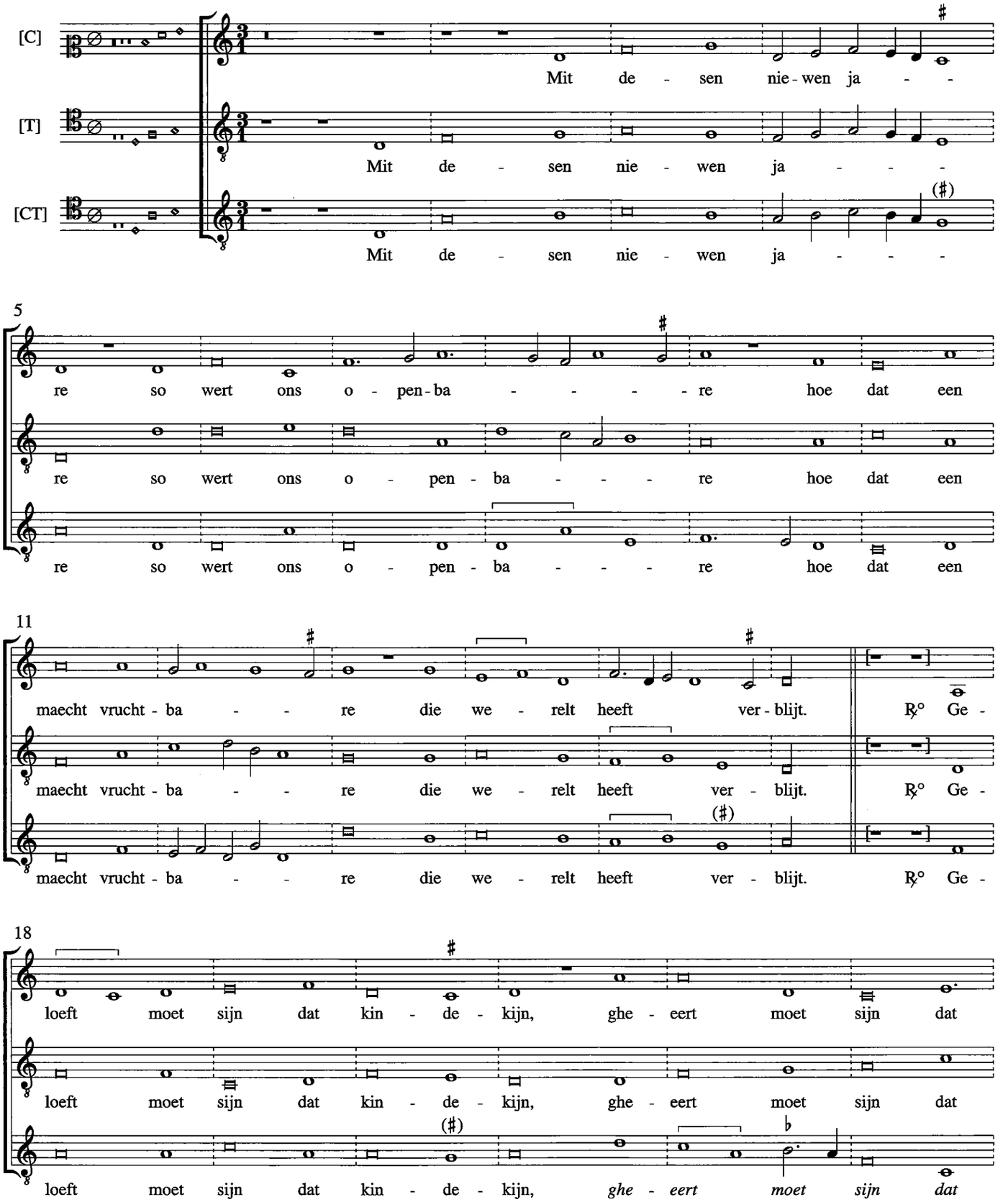

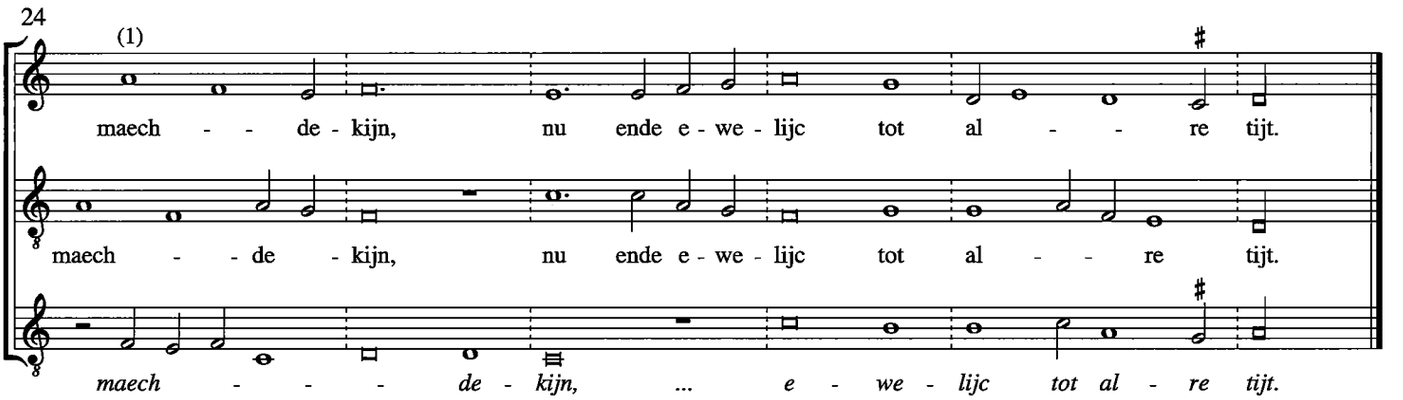

(1) g^1 in orig.

2. Si baerde sonder pijne
ende bleef een maget fijne,
des sondaers medicijne,
dies hebben die joden spijt.

3. Hoe wel was haer te moede
doen si in vleisch ende bloede
aensach haers hartsen hoede,
den Heer der werelt wijt.

4. Die enghelen songen schone
lof inden hoghen trone
ter eren end ten love
den kijnd, des seker sijt.

5. Doe achtdaech waren leden,
doe wert dat kijnt besneden,
al nader joedscher seden,
die ons van sonden vrijt.

6. Drie coninghen dat vernamen,
te Bethleem dat si quamen,
si offerde drie gaven
den kijnd gebenedijt.

7. Maria, maget simpel,
droech haer lief kijnt ten tempel,
den vrouwen een exempel,
dies si haer niet vermijt.

8. Doe Symeon, die oude,
tkijnt sach, sijn hert vervroude.
Hi sprac dat hi ons soude
van sonden maken quijt.

4. Maria sart, van edeler art (f. 123v-125r)

[Anonymus]

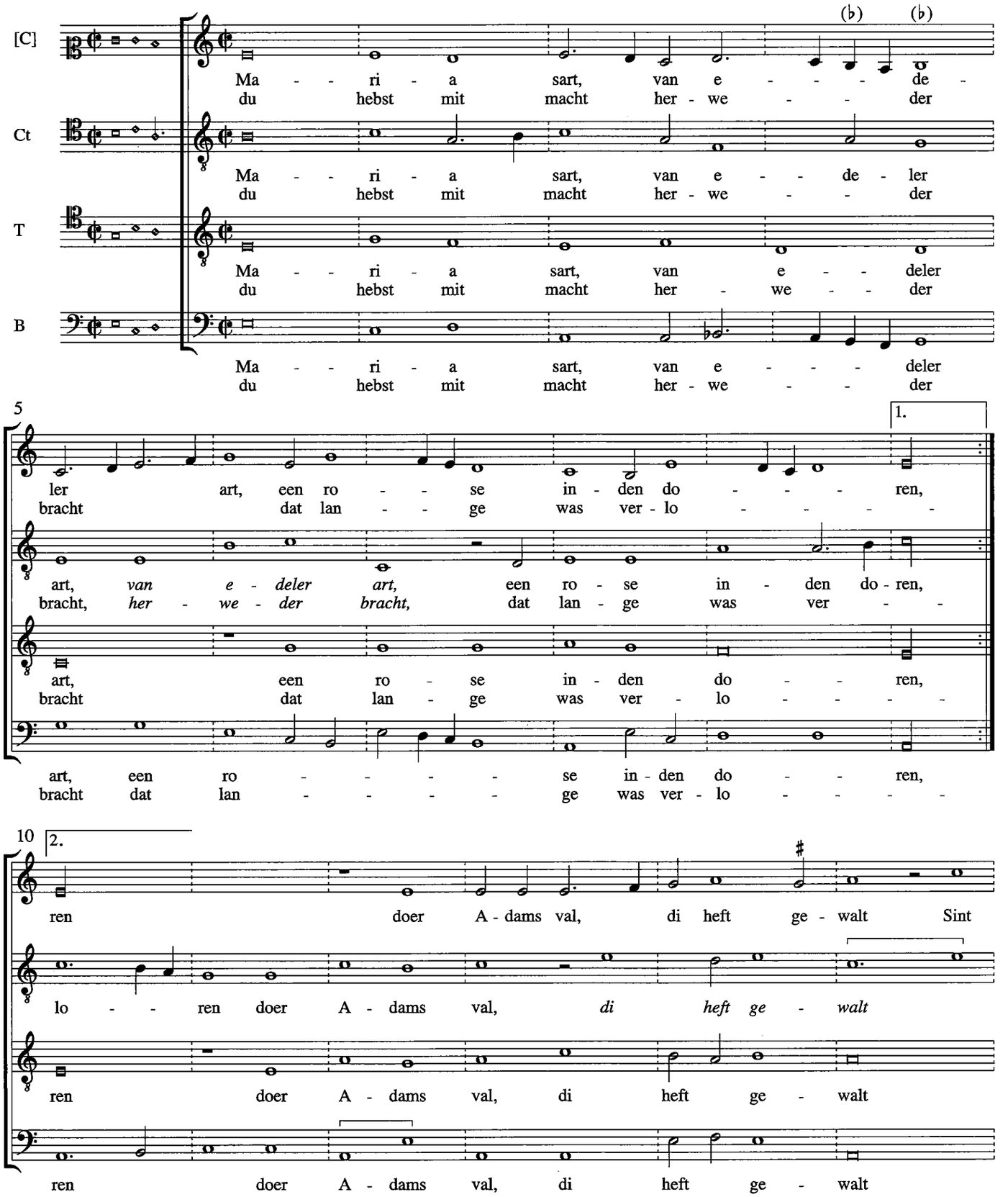

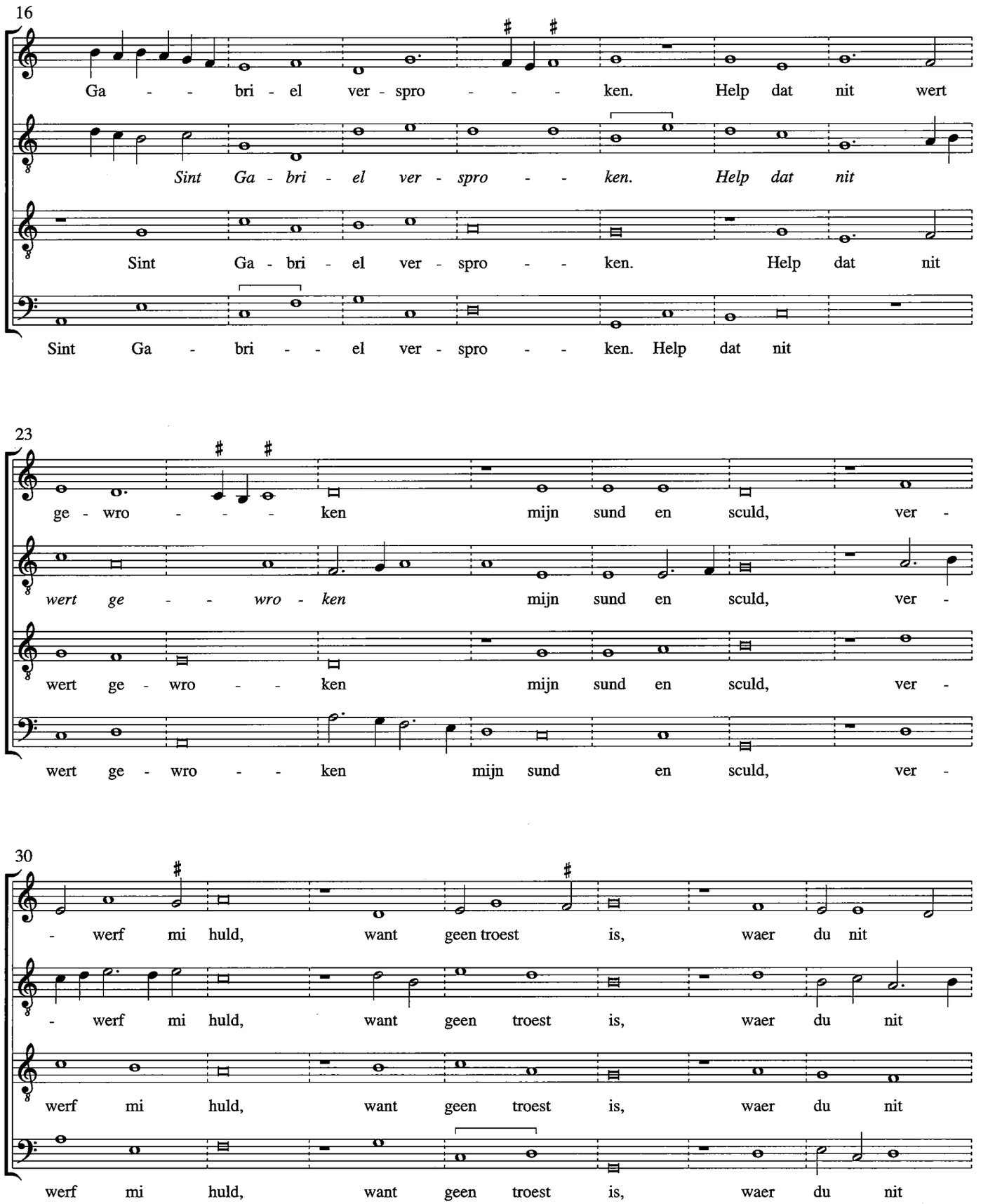
16
Ga - - bri - el ver - spro - - - ken. Help dat nit wert
Sint Ga - bri - el ver - spro - - ken. Help dat nit
Sint Ga - bri - el ver - spro - - ken. Help dat nit
Sint Ga - bri - - el ver - spro - - ken. Help dat nit
23
ge - wro - - - ken mijn sund en sculd, ver -
wert ge - - wro - ken mijn sund en sculd, ver -
wert ge - wro - - ken mijn sund en sculd, ver -
wert ge - wro - - ken mijn sund en sculd, ver -
30
- werf mi huld, want geen troest is, waer du nit
- werf mi huld, want geen troest is, waer du nit
werf mi huld, want geen troest is, waer du nit
werf mi huld, want geen troest is, waer du nit

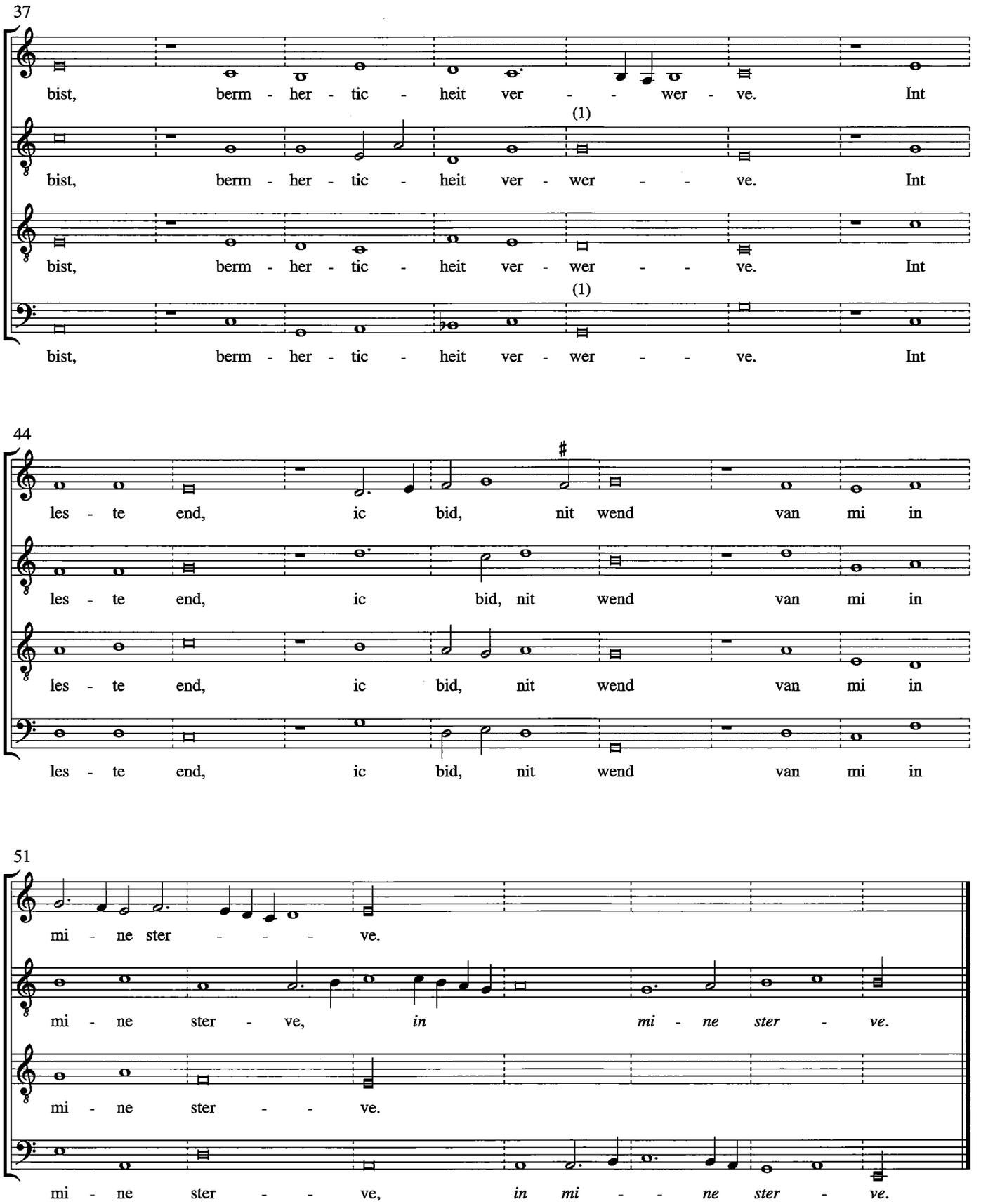
37
bist, berm - her - tic - heit ver - - wer - ve. Int
(1)
bist, berm - her - tic - heit ver - wer - - ve. Int
bist, berm - her - tic - heit ver - wer - - ve. Int
(1)
bist, berm - her - tic - heit ver - wer - - ve. Int
44
les - te end, ic bid, nit wend van mi in
les - te end, ic bid, nit wend van mi in
les - te end, ic bid, nit wend van mi in
les - te end, ic bid, nit wend van mi in
51
mi - ne ster - - - ve.
mi - ne ster - ve, *in mi - ne ster - ve.*
mi - ne ster - - ve.
mi - ne ster - - ve, *in mi - - ne ster - ve.*

(1) o o in orig.

2. Maria milt, du hebst ghestilt
der altvaders verlanghen,
die jaer ende dach, in wee ende clach,
die voerhel hielt gevanghen.
Tot alder tijt wunsten si strijt
al dat des hemels poerte
te rijten alle oorte.
Ende hi afquaem die hem benaem
hoer sware pijn, ende dat doer dijn
kuisjoncfroulichs gheberen
is afghestelt; daer om di telt
alder werlt een croen der eren.

3. Maria reyn, du bist alleyn
der sondaer troest op erden.
Daer om di haet die ewich raet
een moeder laten werden
des hoechsten heil daer doer toordeil
ten jongsten dage wert rechte.
Hout mi aen dijne pflechte,
o werde vrucht, al mijn toevlucht
heb ic tot di, aen tcruys bis mi
mit Sint Johan gegheven.
Dattu oec mijn moeder sals sijn
frist hier ende daer mijn leven.

4. Maria claer, du hebs voerwaer
mit groter smerten ghegangen,
doe dine vrucht gants mit ontucht
onsculdlic wert ghevangen.
Om mijn misdaet crijch mi genaet
te beteren hier mijn leven,
want ic bin hier omgheven
mit sware pijn ende dat doer mijn
groot sund ende scult ic vol verdult
aen lijf ende allen enden.
O werde roos, mijn crancheit loos,
dijn genaed niet van mi wende.

5. Maria sart, vermeret wart
in di groot leit ende smerte
doe dijn kijnt doot een speer mit noot
doerstac sijn sachte herte.
Des bloedes saft crenct di dijn craft:
van leid wordes du te sencken.
Johan dedense wencken,
hi liep aldaer, nam dijner waer
doe di dat sweerd dijn hert verseerd,
daer van Symeon saghet.
'O joncfrou werd, son, lucht ende erd
den doot dijns kijnts beclaecht.'

6. Maria scoon, in hemels troon,
wen ic van hier sal scheide,
so coem tot myr, bescud mich scyr,
dat mi doch niet verleide
die valsch Sathan, want ic niet can
sijn duvels list erkenne.
Noch moet ic yo van hene.
Omwerp mi oec dijns mantels foc,
wanneer dijn kynt mijn recht gants wynt.
So wise, vrou, dijn borsten
dijn soen Jesu, sprec: 'Ghif mi nu
den sondar ewich troesten.'

7. Maria goet, wen in onmoet
die vader van mi wende,
so bid dat daer dijn soon scic claer
sijn syde, voete ende hende.
Dan mach niet seer die vader meer
teghen mi een ordel spreken,
oec mach hi sich niet wreken.
God, heilich geest, der eerst beweest
soet genadicheit, den is bereit
drievoldelike goede.
Also werd ich salich doer dich:
voer sonden mi behoede.

8. Maria fijn, dijn claer aenschijn
verlucht den hoechsten trone,
daer di mit eren van twalef sterren
wert opgheset een crone.
Drievaldicheit heeft di becleit,
mit hoger ghenaden omgheven.
Maria, frist mijn leven,
so menigen dach ic bidden mach.
O joncfrou soet, help dat ic buet
mijn sund voer mijnen ende.
Wen mijn hert brict, tgesicht verscrict,
biet mijnder siel die hende.

9. Maria vrou, help dat ic scou
dijn kynd voer minen ende.
Scic Sint Michiel tot mijnder siel,
dat hi se breng behende
in themelrijc, daer alghelijc
die englen vrolic singhen.
Haer stemmen tot hel erclincken:
'Heilich, heilich, du bis heilich,
o starcke Got van Sabaoth,
regierst ghewaldichliken.'
So heeft een eynd al mijn elleynd
ende vreuwe mi ewichliken.

10. Maria claer, du bist voerwaer
figurlic wel te beduden
int cudsvel fron, doe Gedeon
van God creech macht te strijden.
Bedudest wert du bist die poert,
die ewich blijft besloten.
Van di is uutghefloten
dat ewich woerd; ghesloten gaerd,
gheteykend born, claer als die son,
beduyt voer lange jaren.
Van my niet went dijn trou int ent,
als ic van heen sal varen.

11. Maria reyn, joncfrou alleyn,
in di is gheen ghebreke.
Dar leeft gheen man, die mach of can
dijn glori groot uutspreken.
Dijn hoghe love swemt eulic bove
in hemel ende op erden.
Dijns gelijc mach nyemeer werden.
Reyn creatur, o joncfrou pur,
wen daer toe compt, dat mijn mont stompt,
mijn siel van lijf sal keren,
so denc daer aen, dat ic di haen
hier meed ghedacht te eren.

5. Mijns herten troest, mijn siels begheren (f. 125v-126v)

[Alexander Agricola]

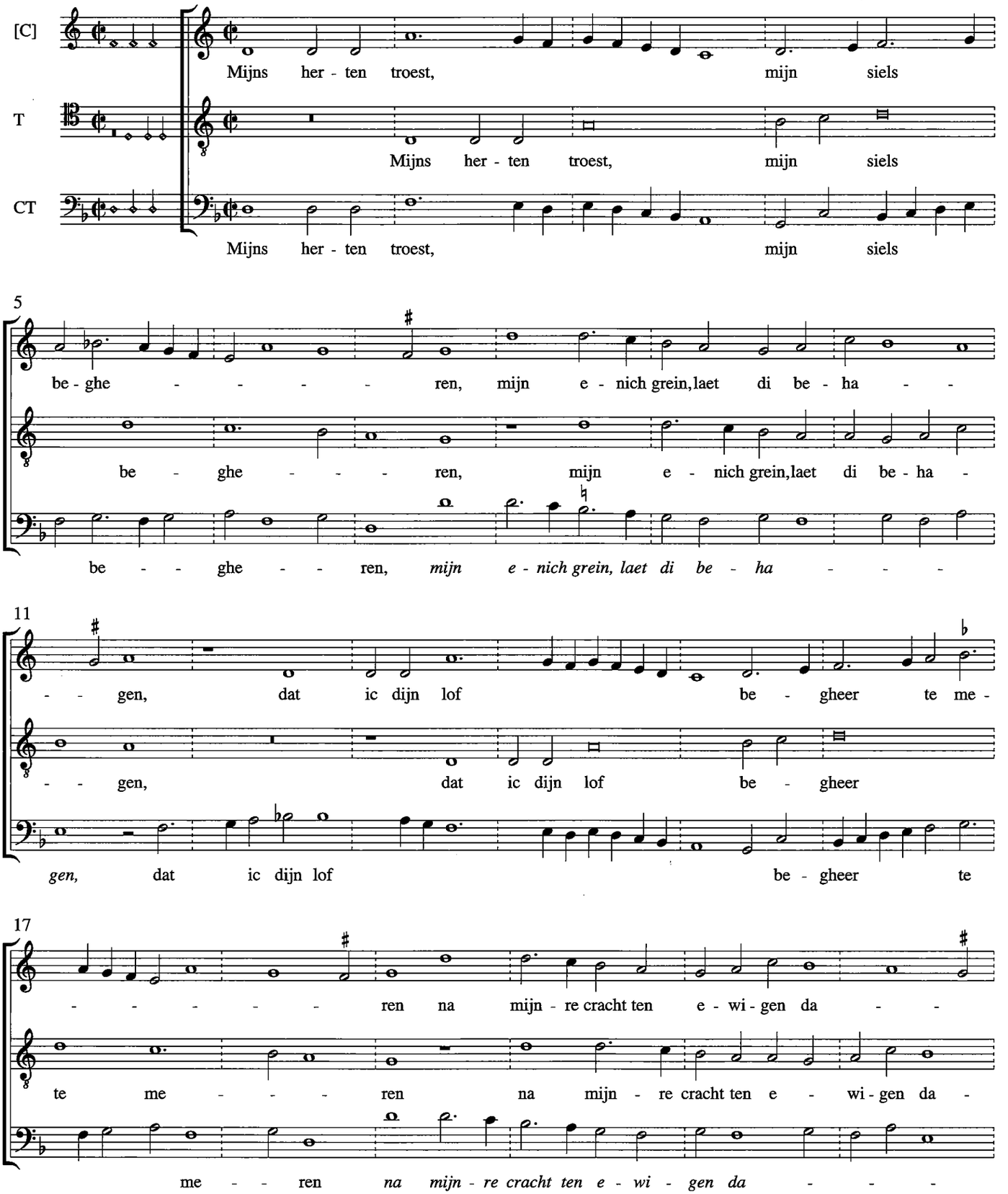

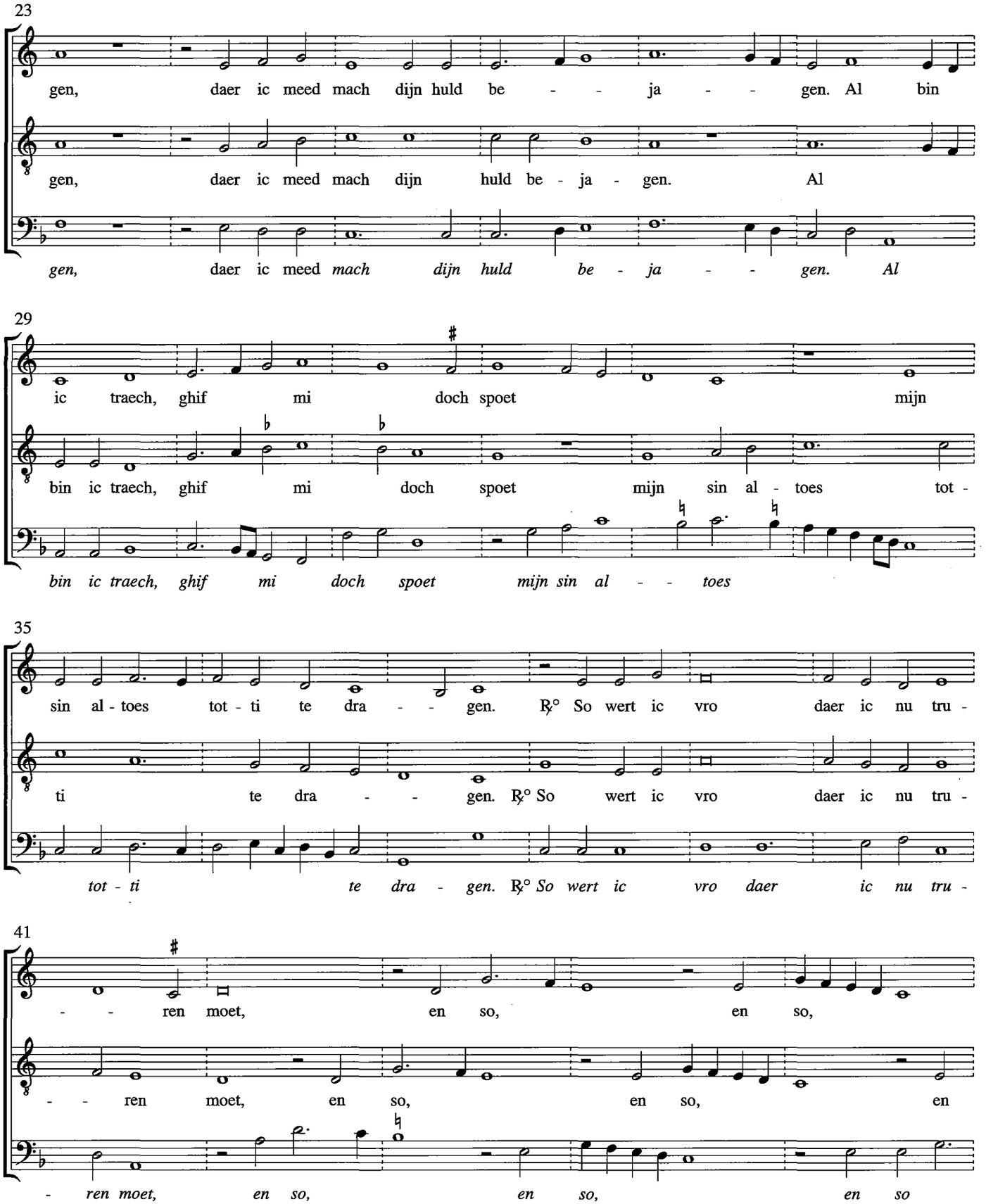
23
gen, daer ic meed mach dijn huld be - - ja - - gen. Al bin
gen, daer ic meed mach dijn huld be - ja - gen. Al
gen, daer ic meed mach dijn huld be - ja - - gen. Al
29
ic traech, ghif mi doch spoet mijn
bin ic traech, ghif mi doch spoet mijn sin al - toes tot -
bin ic traech, ghif mi doch spoet mijn sin al - - toes
35
sin al - toes tot - ti te dra - - gen. ℟° So wert ic vro daer ic nu tru -
ti te dra - - gen. ℟° So wert ic vro daer ic nu tru -
tot - ti te dra - gen. ℟° So wert ic vro daer ic nu tru -
41
- - ren moet, en so, en so,
- - ren moet, en so, en so, en
- ren moet, en so, en so, en so

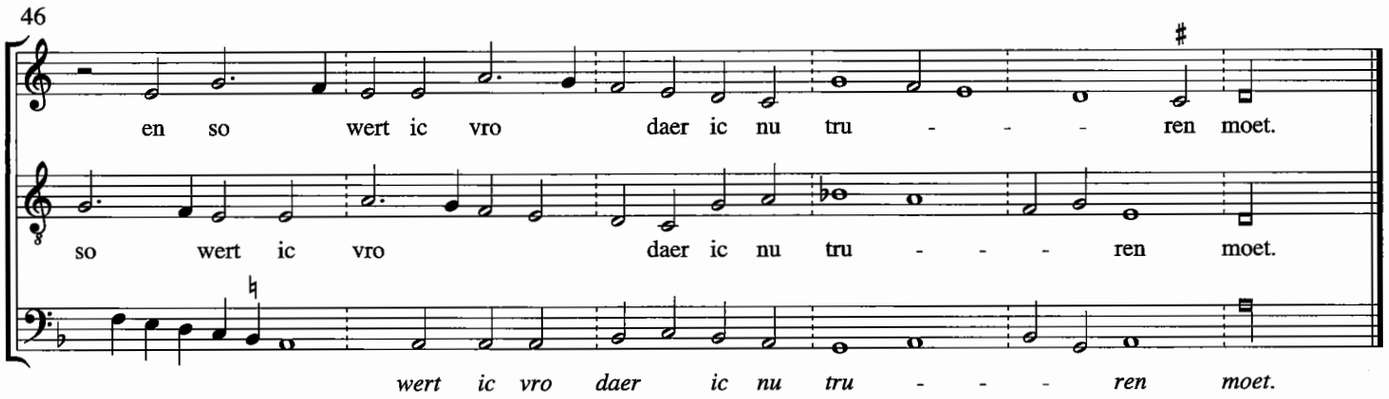
46
en so wert ic vro daer ic nu tru - - - ren moet.
so wert ic vro daer ic nu tru - - - ren moet.
wert ic vro daer ic nu tru - - - ren moet.

2. Recht als dat wilt belust den jager,
so wert mijn hert onfonct tot minnen.
Du trexte mi al wair ic trager,
ghelijc dat vier ende dat van binnen.
Dijn blijd aenschijn, dijn soete sinnen,
dijn minlic wesen is dat mi doet.
Ghif mi doch spoet, ic sal beghinnen.

3. Tgepeyns van di stelt mi in vroechden:
tontluict mijn hert recht als ter sonnen
die roes onlaet doer cracht hair doechden,
dus dic te sijn so wair verslonnen.
Mijn siel ontsaet, woud ghijs mi gonnen,
mijns herten pijn mit soeter boet
wilstu alleyn, tis al gewonnen.

4. Oneyntlic gruet soud ic gern sturen,
mit gunst, mit gheern, woud sijn onfangen
bi dijn ghenaed in minnen puren,
om u mi self te gheven ghevanghen,
want ic van minnen bin int verlangen.
Laet mi doch sijn van laeute behoet,
van ertsch begherten int hoge verlangen.

5. In hemel, in ard, wie macht begronden,
nie pure of edelre was geboren,
volmaecter in doechden, reynre van sonden,
dan ghi, princes van God vercoren.
Vol alre genaden, seer milt int horen,
maec mi toch deel in tcostele bloet,
dat Christus storte voir alle verloren.

6. O Jesus' bant, o vurich brant (f. 126v-127r)

[Anonymus]

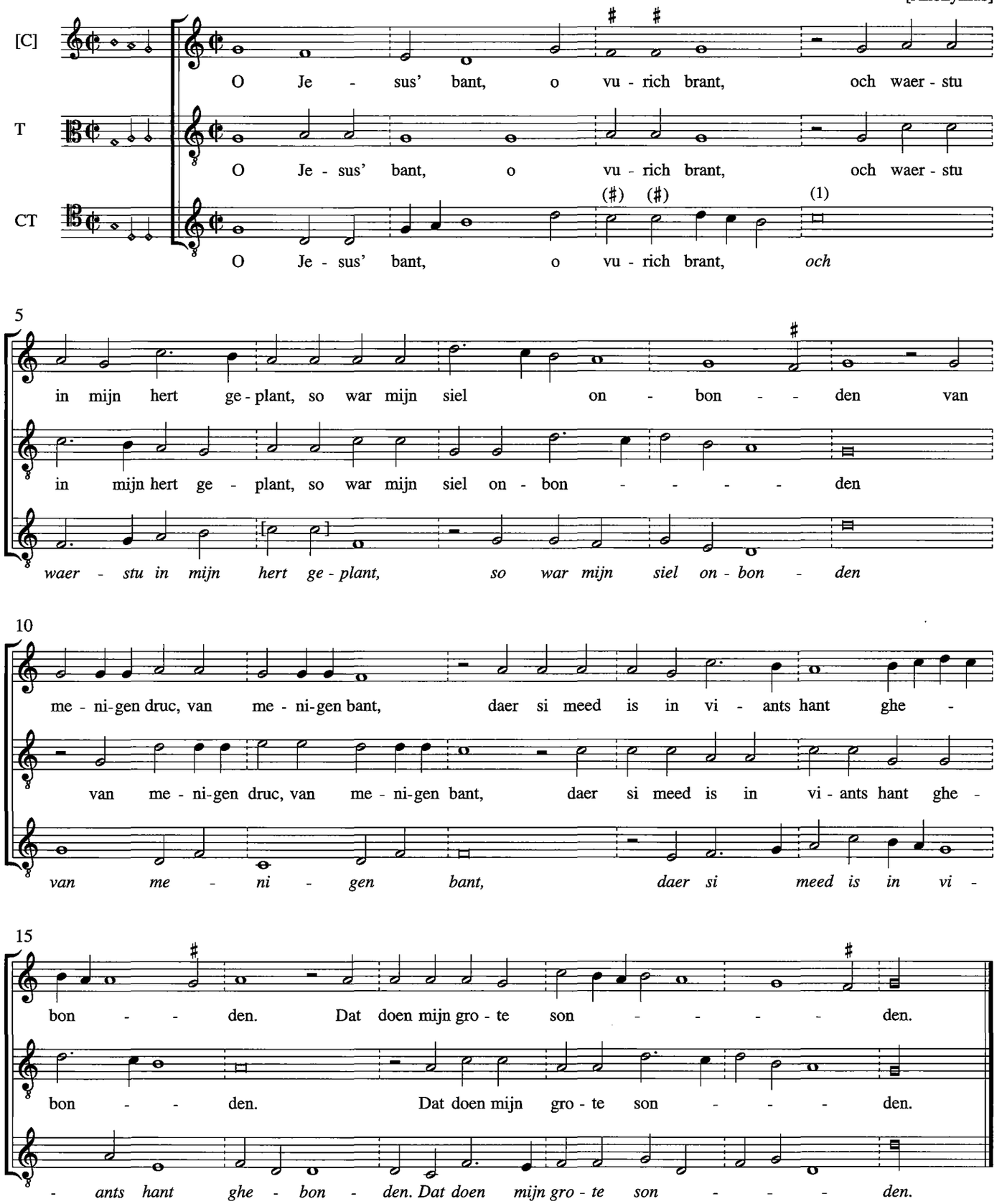

(1) a in orig.

2. Des vaders woort in mi confoort,
dat heeft nu strijt in mi ghestoort,
mijn siel en cans vereenen.
Och hert hout mit den mont accoort:
ghi sijt die mi mijn siel doorboort alteenen.
Lief, wilt mi troost verleenen.

3. O Jesus' raet is delicaet,
so wie hem mint ende niet versmaet,
dat sijn seer abel seden.
Hi is dar al ons troost aenstaet,
in dat woort ende inden daet besneden.
Lief, set mijn siel in vreden.

4. Die reden singt al dat mi dwingt,
die doot diet al te nyete bringt,
die doet mi dicwil troeren.
Och dat ic aldus bin verblint,
dat ic des niet en heb versint te voren
dat mi doch mocht gheboren.

5. O mintlic aert, o rose gaert,
hoe seer so sijdi lovens waert,
dat ghi mi so dier cochte.
U lijf en hebdi niet ghespaert,
mer dat u liden meer beswaert ghesochte.
Nye starker min en wrochte.

6. Mijn liefste lief, ic buych als riet,
ic gheer dat strenge ordel niet,
mer altijt troosts begheren.
Dat ghi u durbar bloet uut liet,
dat doet mij vroechd sonder verdriet vermeren.
Lief, wilt mij sterven leren.

7. Truren moet ic nacht ende dach (f. 127v-128r)

[Anonymus]

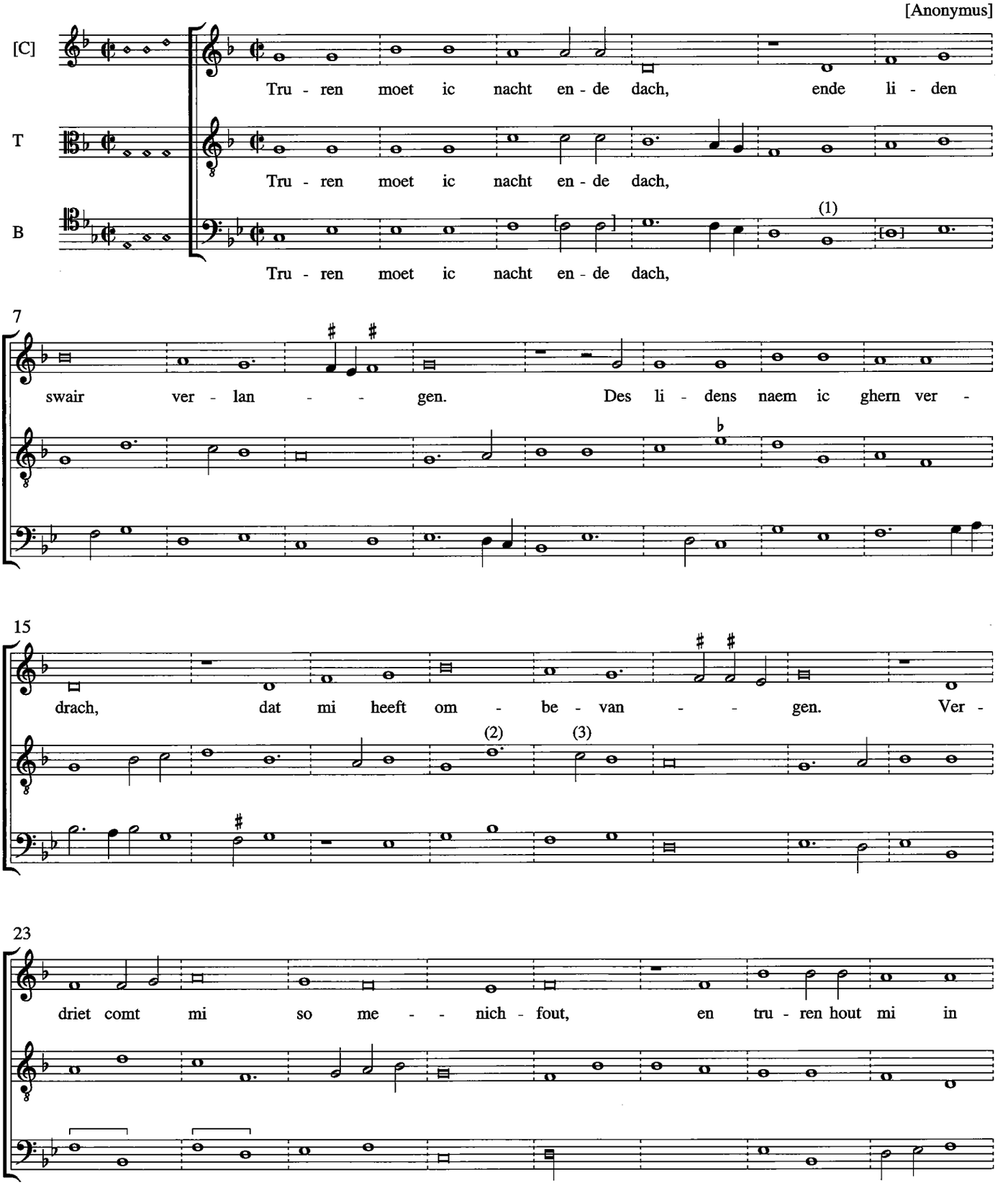

(1) B (▭) in orig.
(2) c^1 in orig.
(3) d^1 in orig.

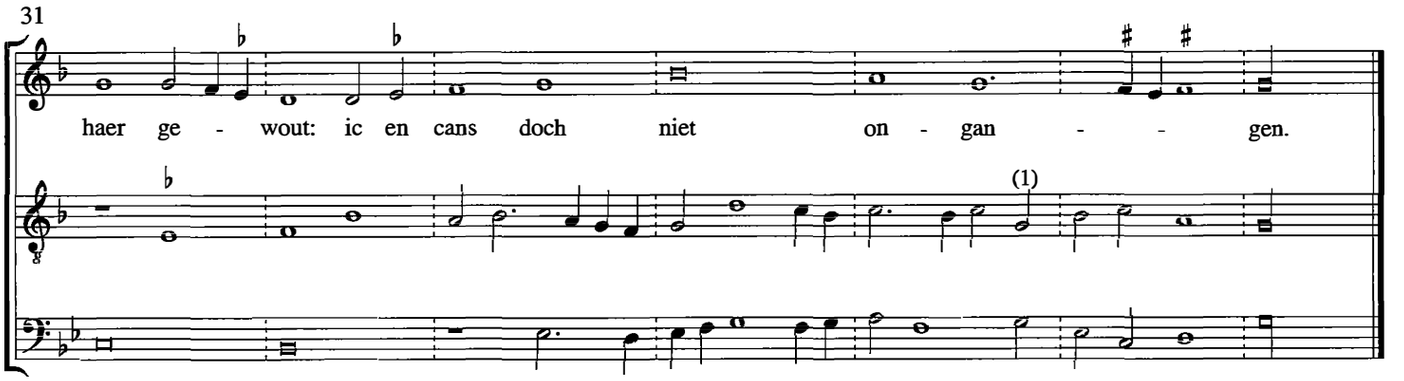

(1) a in orig.

2. In wat plaetsen dat ic bin,
ic moet des lidens wachten.
Dar comt gheen vroechd in mine sin
bi dach of oec bi nachten.
Mit vresen bin ic ombevaen,
dat cost mi also menighen traen.
God, wil myn druc versachten.

3. In alle deser werelt wijt
en weet ic druc tonvlieghen.
Men vijnt nyet anders inder tijt
dan valscheit ende bedrieghen.
Want trou is nu ghebleven doot,
die waerheit is in groter noot:
si wert verdruct mit liegen.

4. Och rijc Heer God, hoe we is mi
in deser werlt te wesen.
Mocht ic van sorghen wesen vri,
so wair myn hert genesen.
Mer laci, het is al om niet:
hier is nyet anders dan verdriet
ende altoes anxt en vresen.

5. Druc liden moet myn eighen sijn,
ic macht doch niet ontvaren.
Maria, reyne maghet fyn,
wilt mi altijt bewaren.
Ghi syt myn troost al op ertrijc,
ic wil u dienen trouwelijc,
al leefde ic dusent jaren.

6. Och rijc Heer God, hoe wel lust mi
uut deser werlt te sceiden.
Maria, vrou, weest mi dan bi
ende wilt myn siel gheleiden.
Al is myn aventuer nu cranc,
als ic coem inder englen sanc,
sal droefheit van mi sceiden.

8. Die werlt leit mi so seer en quelt (f. 128v-129r)

[Anonymus]

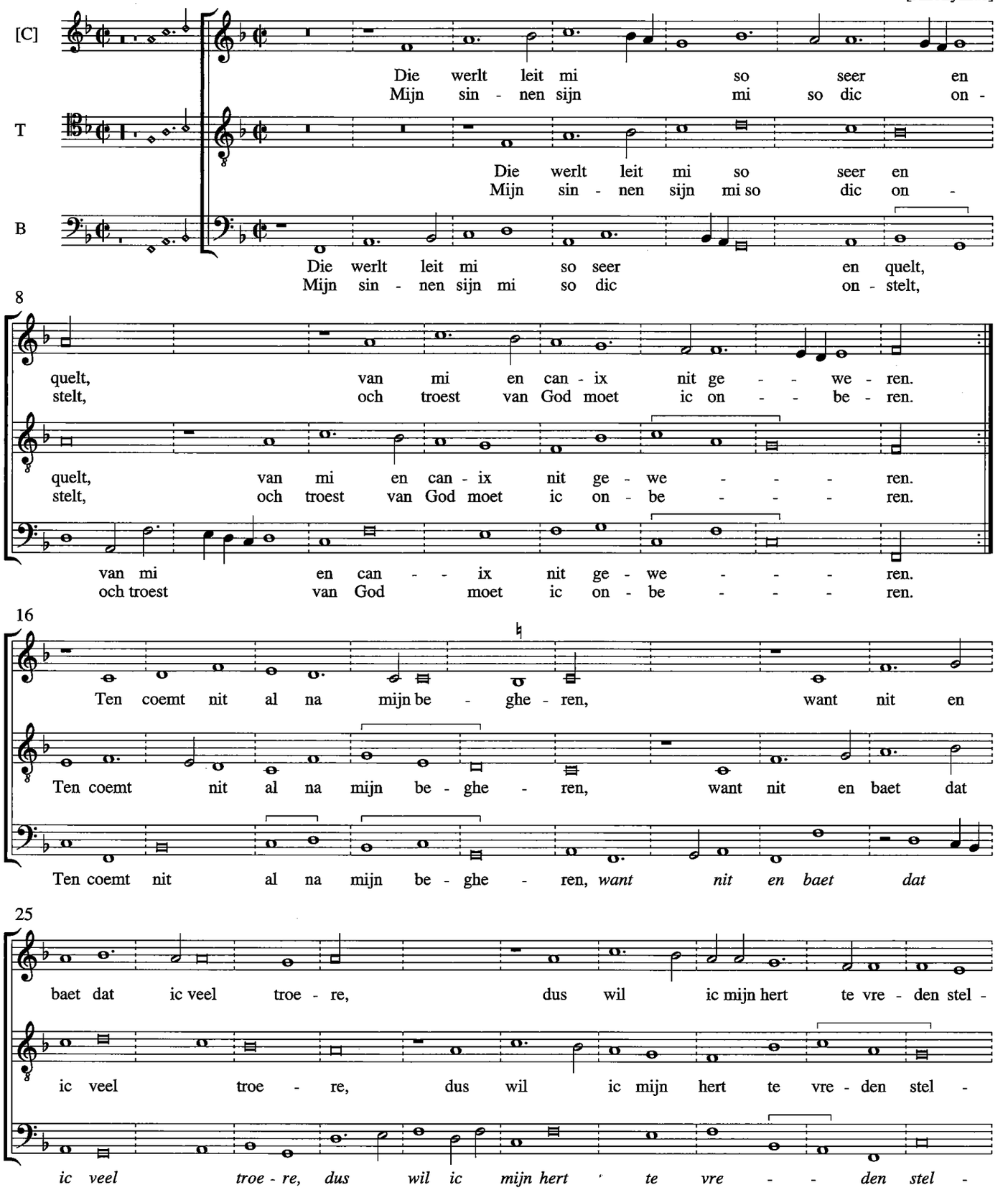

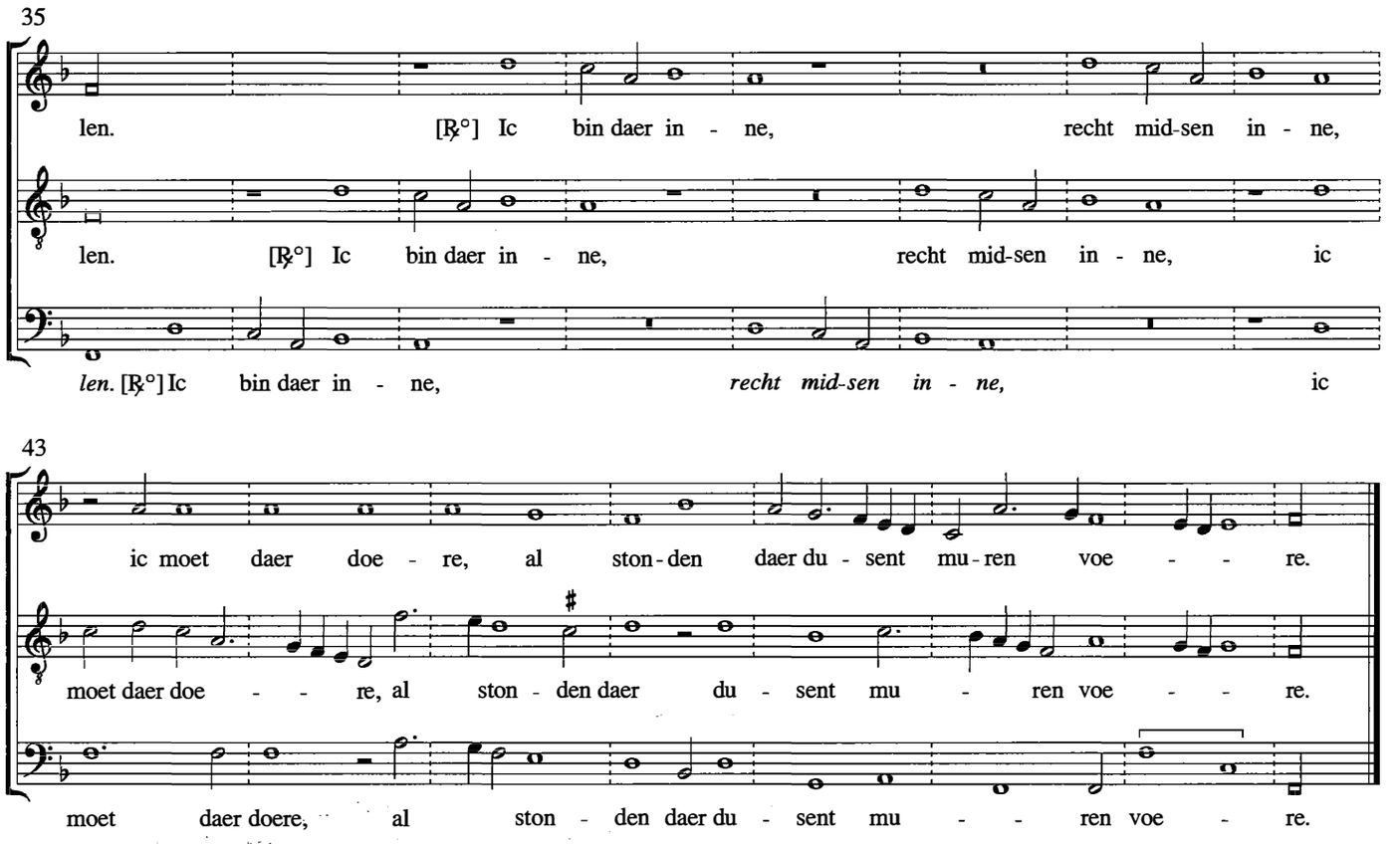

2. Mijn gonste wil ic tot hem dragen,
dat hi veranderen doe mijn moet.
Och mocht ic hem mijn liden clagen,
mijn hert onlasten dat waer mi goet,
want tis al druc ende wederspoet
dat ic van deser werelt spoere,
noch bin ic diet al liden moet.

3. Och lacen, ic weet nit wart mi liecht,
dat hi mi scout, die liefste gemind.
Het is die sonde die mi bedriecht,
dat ic gheen troest aen hem en vind.
Daer om so lijd ic groot elleynd,
dus ist gheen wonder dat ic troere.
Ic hoeps te hebben noch eens een eynd.

4. Lof ende eer moet hem ghescien
nu ende tot allen tijden.
Ic en cans ghemercken noch gesien,
dat hij mi enichsins wil verbliden,
mit sijnre minne mijn hert doersniden.
Woud hi mi helpen uut mijn troere,
hi laet mi so langhe in dit liden.

5. Ter eren van allen minnende sielen,
die ghern in Jesus armkens slapen,
so wil ic ons dit lieken singhen.
Men vijnter luttel die tsopken smaken,
nyemont en derfer sijn ghec mit maken.
Dat soete coemt wel dic na tsoere,
elc wacht hem voer des viants kaken.

9. Adieu, naturlic leven mijn (f. 129v-130r)

[Anonymus]

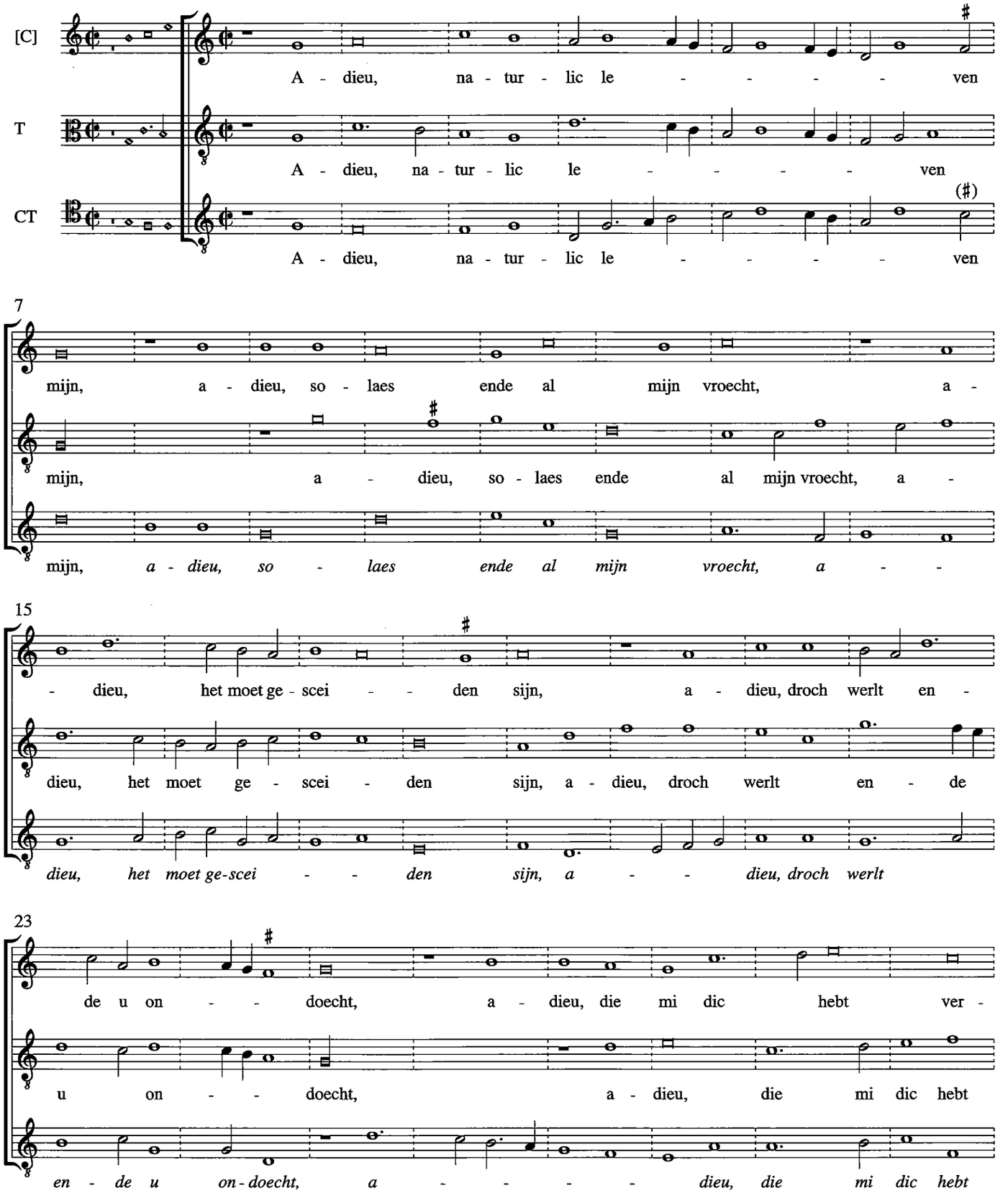

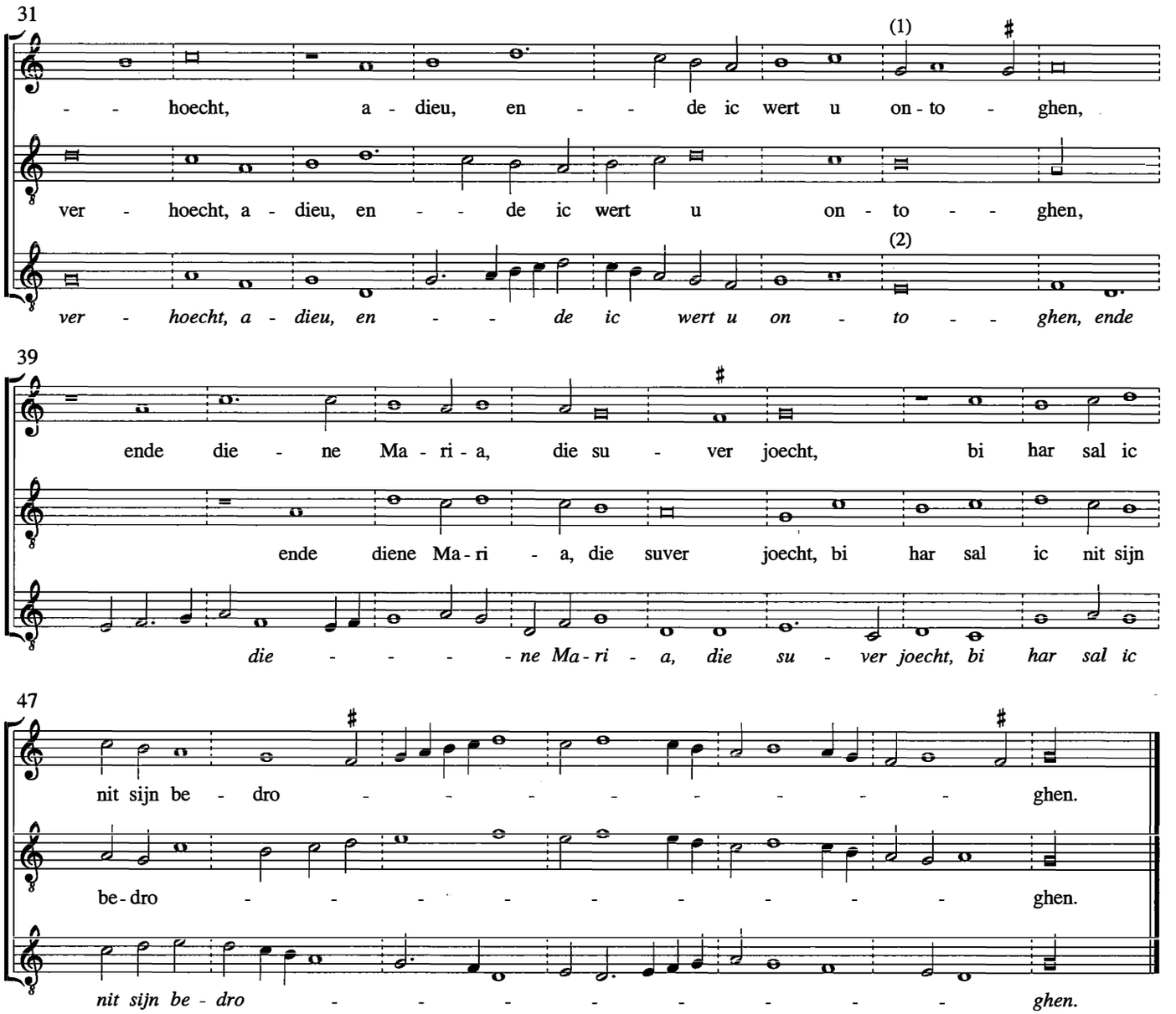

(1) a^1 in orig.
(2) o □ in orig.

2. Ave, hemelsche coninghinne,
ave, der englen ierarchie,
ave, dien ic mit herten minne,
ave, vol doechden ende melodie,
ave, mi selven, ic vertije,
ave, solaes, groot inden oghen,
dies lijt mijn hert melancolije,
dat mi die werlt dus heeft bedroghen.

3. Ic gruet u, bloem van allen vrouwen,
ic gruet u, want ommer wesen moet,
ic gruet u, lieflic int aenscouwen,
ic gruet u, vol der gracien soet,
ic gruet u, die mi verbliden doet,
ic gruet u, die sijt verheven int hoge,
dat ic der sonden oyt hadde spoet,
dat claech ic God ende mynen oghen.

4. Ave, fonteyn van allen vrouwen,
ave, tresoer vol alre doecht,
ave, ghepresen voer allen carsouwen,
ave, prieel vol alre vroecht,
ave, die mi verbliden moecht,
ave, vol gracien een vloyende zee,
coemt mi te hulpen mit uwer doecht,
dat ic mi wachte te sondigen meer.

5. Adieu, werelt der sonden comfoort,
adieu, ic wil van u nu sceiden,
adieu, gesproken mit goeden acoort,
adieu, tot Gode ga ic mi vermeiden,
adieu, Gods moeder, wil mi gheleiden,
adieu, scrijf ic voer mijn devise,
God laet mi noch den tijt verbeiden,
dat ic in doechden mach oprisen.

10. Och voer die doot en is gheen boet (f. 130v-132r)

[Anonymus]

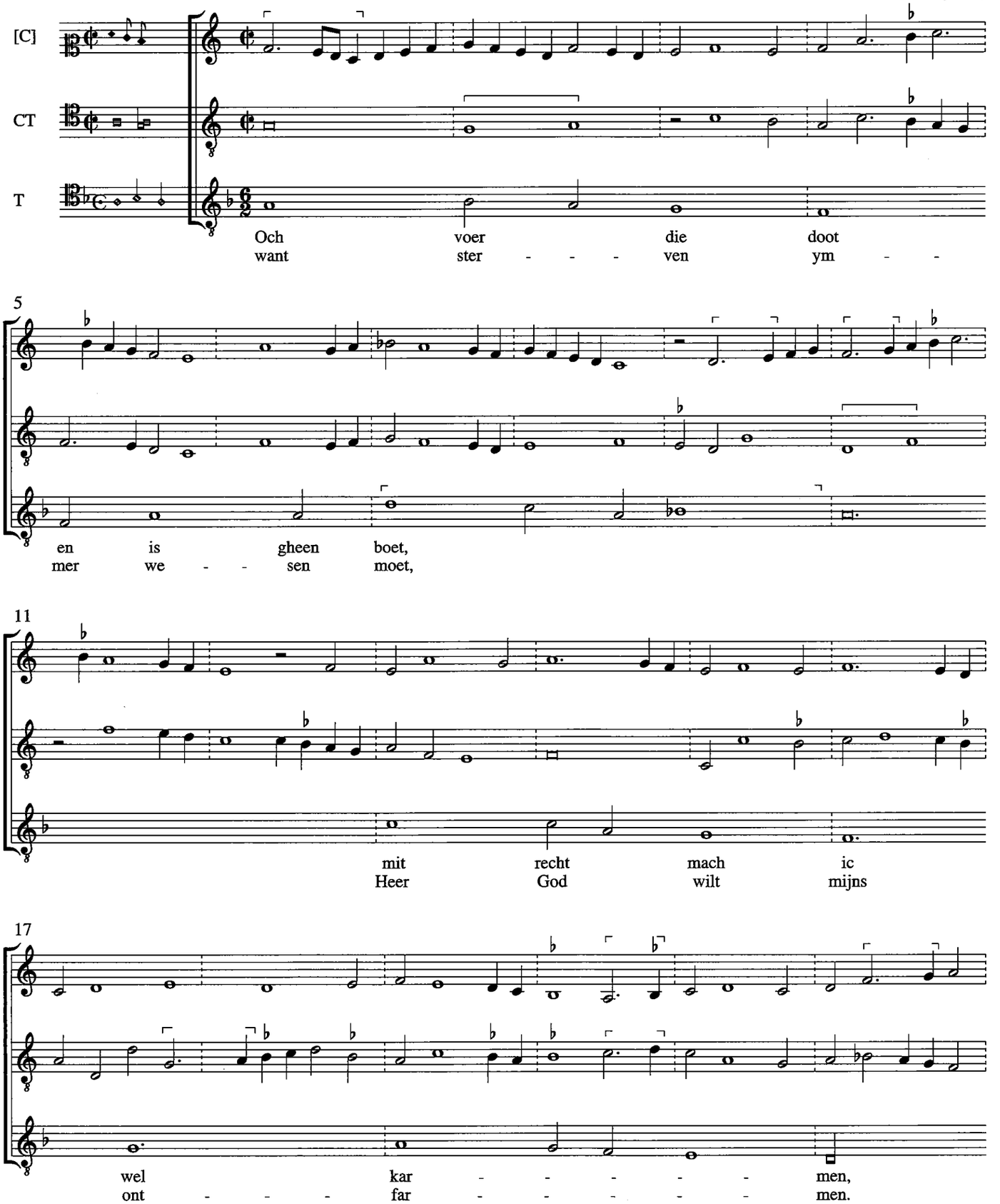

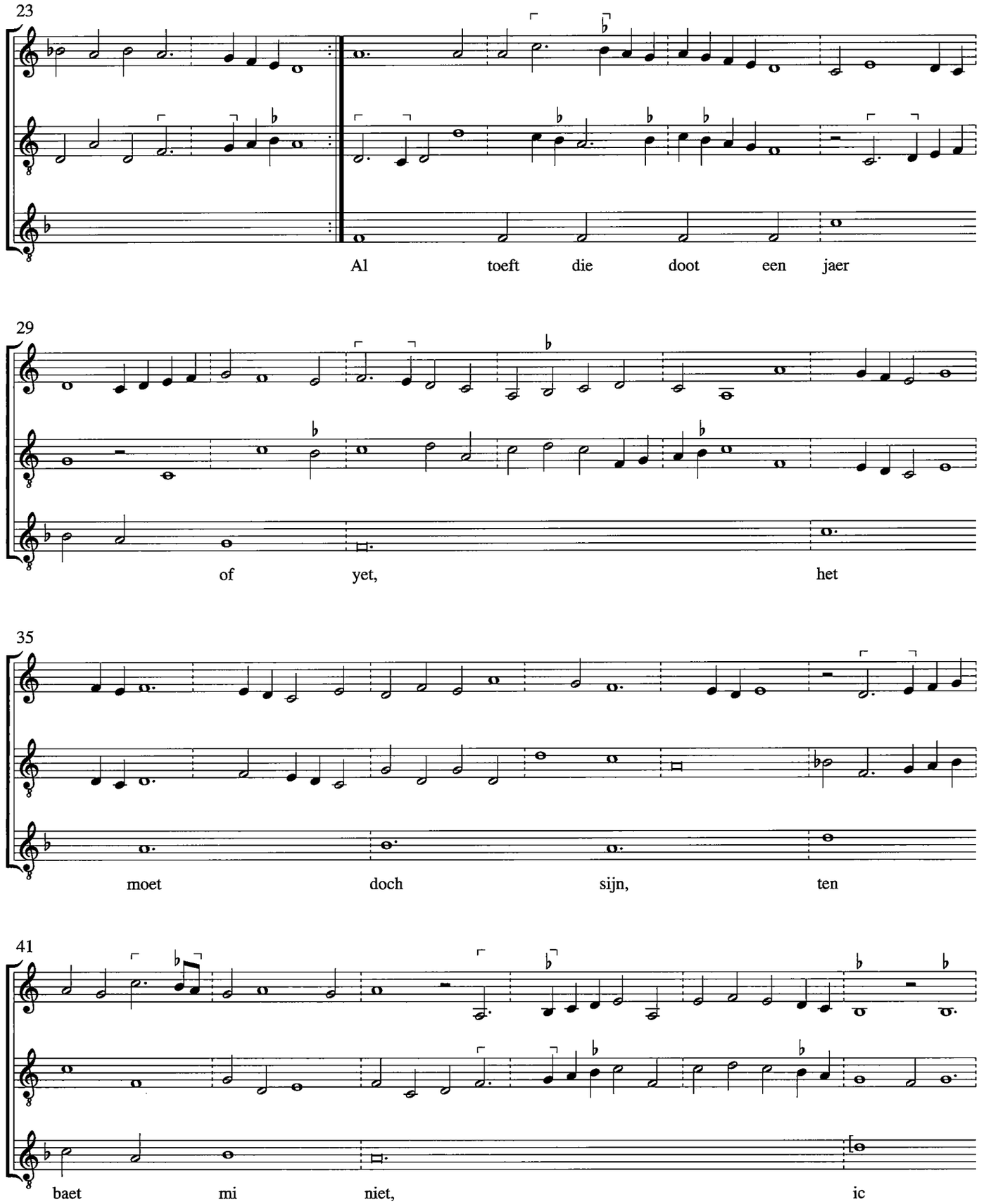
23
Al toeft die doot een jaer
29
of yet, het
35
moet doch sijn, ten
41
baet mi niet, ic

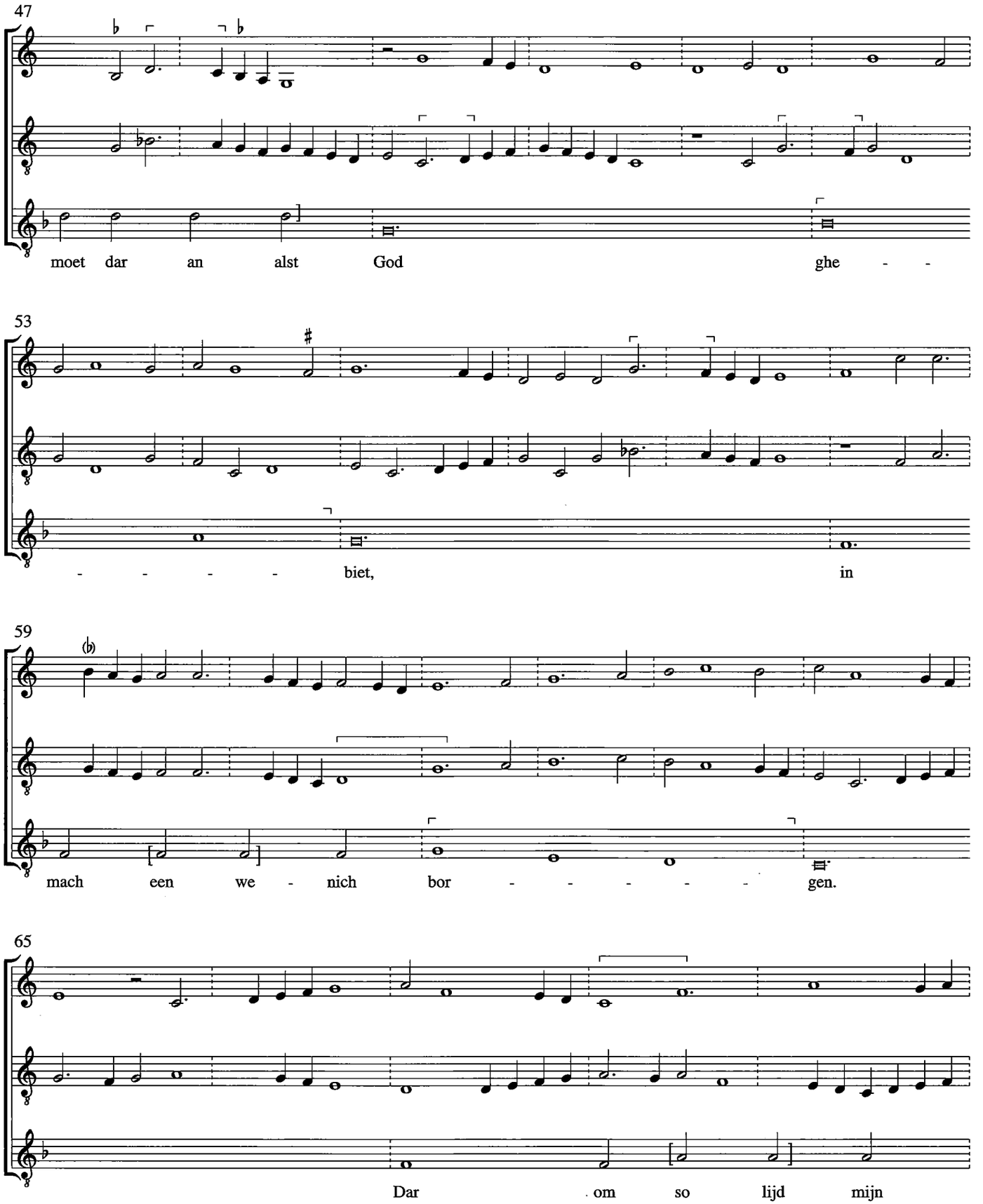
47
moet dar an alst God ghe - -
53
- - - - - biet, in
59
mach een we - nich bor - - - - - gen.
65
Dar om so lijd mijn

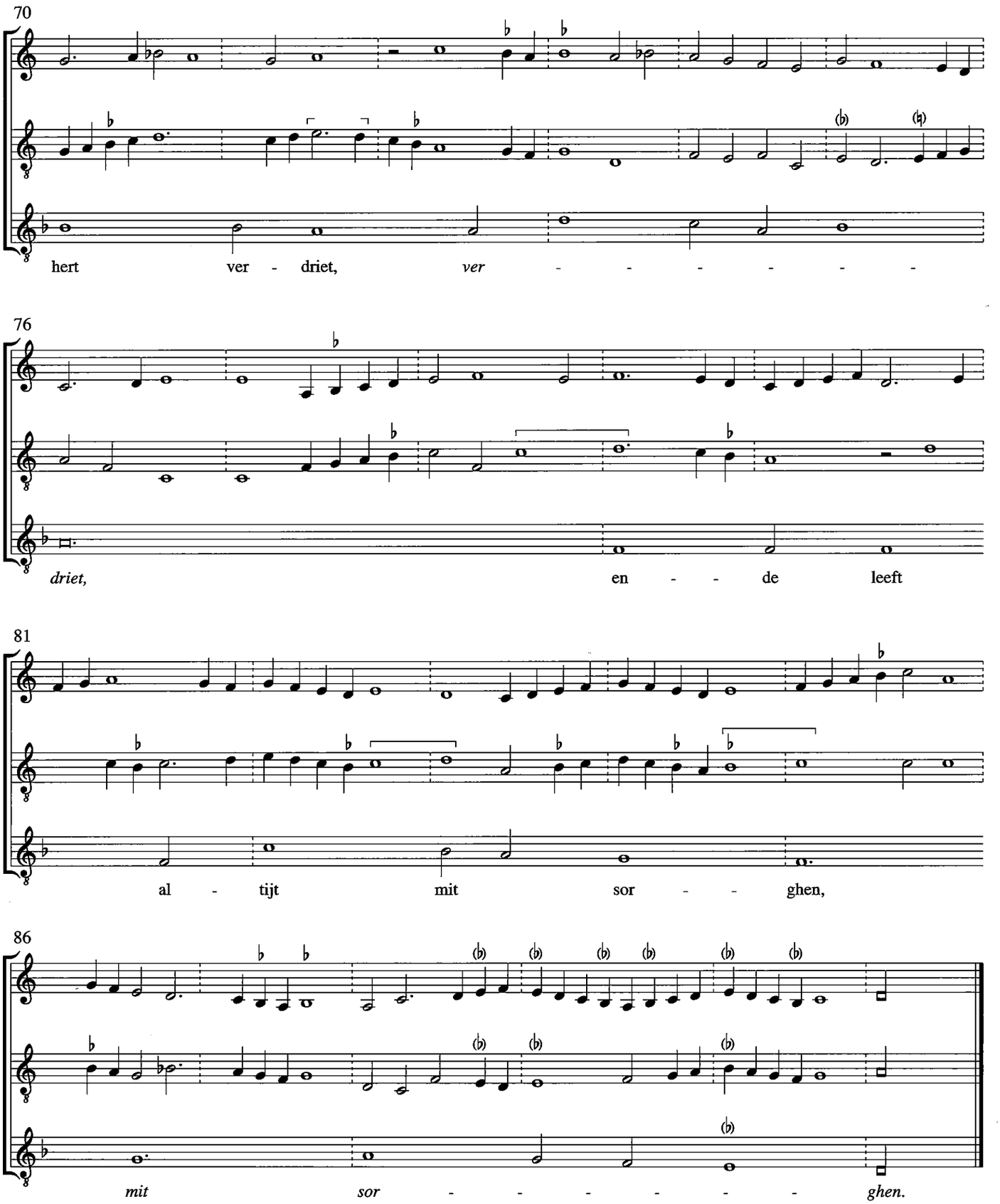
70
hert ver - driet, ver - - - - - - -
76
driet, en - - de leeft
81
al - tijt mit sor - - ghen,
86
mit sor - - - - - - ghen.

2. Al heeft mi God tot noch gespaert,
mijn hert verscrict uut vresen
als ic denc op die henevaert,
die ymmer eens moet wesen.
Die doot is snel, seer fel ende wreet:
ic moet van heen, tsi lief of leet,
mijn teerghelt is een lynne cleet,
ic salt hier haest begheven.
Och want ic dat int seker weet:
so moet ic altijt beven.

3. Och sterven moet ic, dat is vast,
waer om mach ic wel truren.
Die doot die heefter menich verrast;
ic wachse tallen uren.
Si spoert mi na ghelijc een haes:
wat baet ghenuecht, wat baet solaes:
ic moet doch sijn der wormen aes,
ter stont na dit versceiden.
Dit moet ic, lacen, arme dwaes,
bedruct altijt bescreiden.

4. Och als ic bin gheset te lijc,
ende sta ghekist ter baren,
ende tvleisch sal rotten onder tslijc,
waer sal mijn siel dan varen?
Ic werd te graef mit sang gheleit,
men offert vor mijn siel een deit,
niet langher werd ic dan bescreit:
om tgoet so gaetmen kiven.
Mer och ic weet so cranc besceit,
waer dan mijn siel sal bliven.

5. Och hert natur werd al onstelt,
mijn sin bestaen te crencken:
mijn haer dat crympt, mijn bloet verwelt,
als ic ga overdencken.
Beteest, bevreest, mit groot beclacht,
war dat mijn siel den yersten nacht
och nader doot sal werden bracht,
of war si heen sal tijden.
Jolijt, ghemac oec gheen so sacht,
dat mi can doen verblijden.

11. Cantent epythalamium (f. 133r)

(Tempore natalis Domini)

[Anonymus]

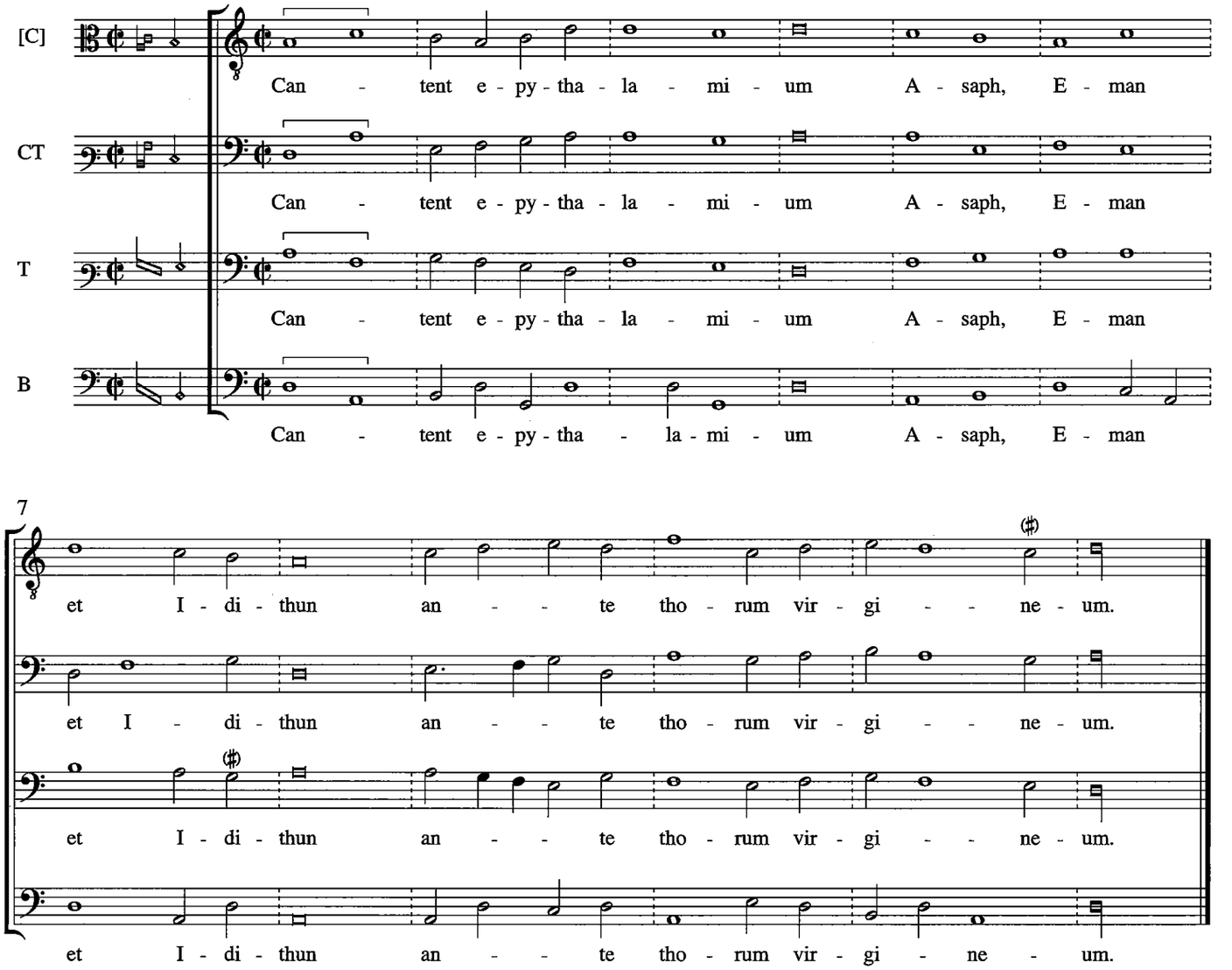

39. Qui tenuit imperium
descripsit genus hominum,
Mariam et nutricium.

40. Post cursum novem mensium,
ut habet lex pregnantium,
procedit rex regnantium.

41. Mox adoravit puerum
sine dolore genitum,
presepe fit cunabulum.

42. O maximum prodigium,
in hac valle gementium
vagire Dei gaudium!

43. Vident pastores angelum,
qui dixit bonum nuncium,
natum semen Daviticum.

44. Iungunt se cetus plurium
dicentes ad Altissimum
laudem et pacem hominum.

45. Relinquunt gregem ovium,
requirunt natum puerum,
glorificabant Dominum.

12. Dies est leticie in ortu regali (f. 133v-134r)

[Anonymus]

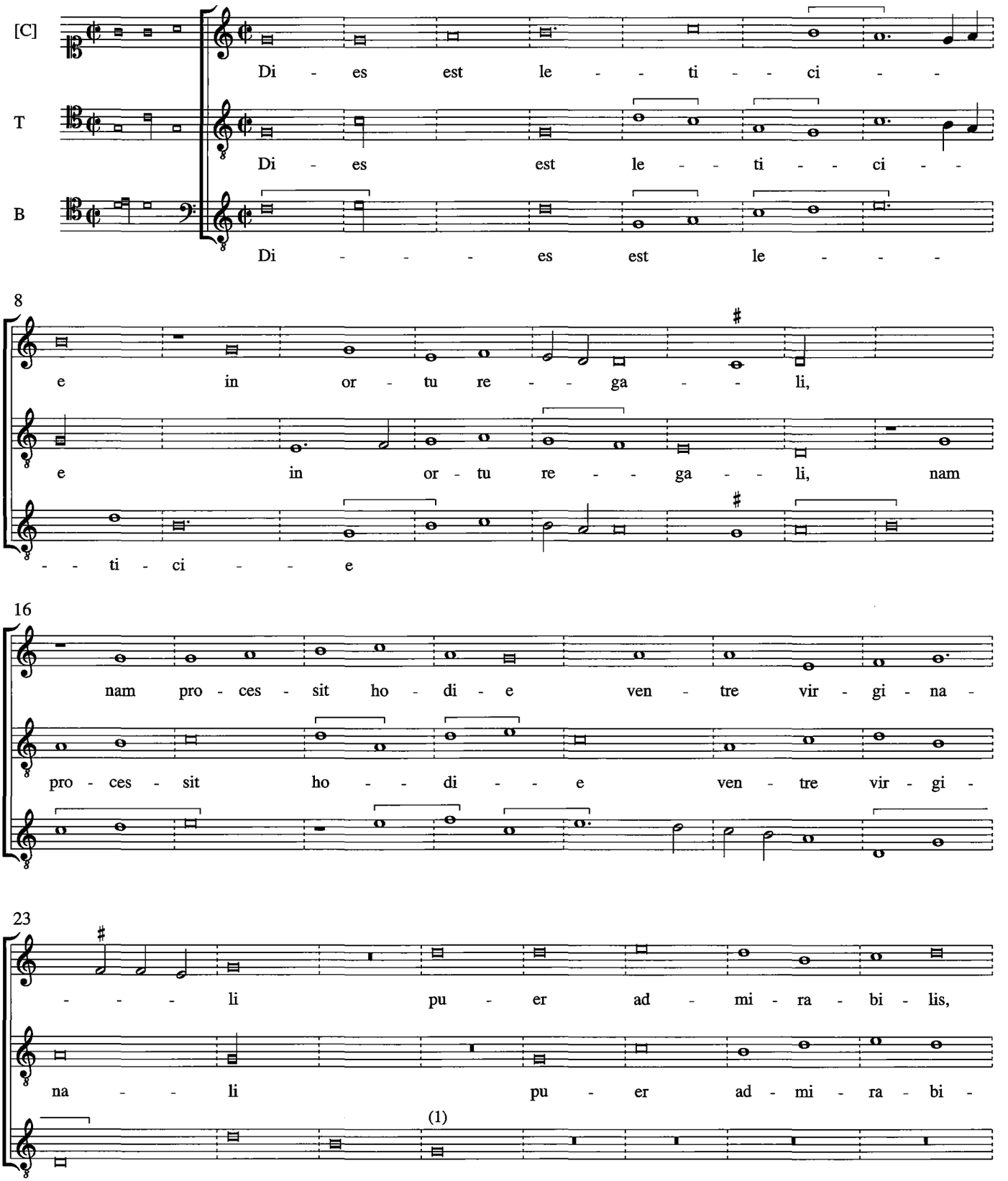

(1) a in orig.

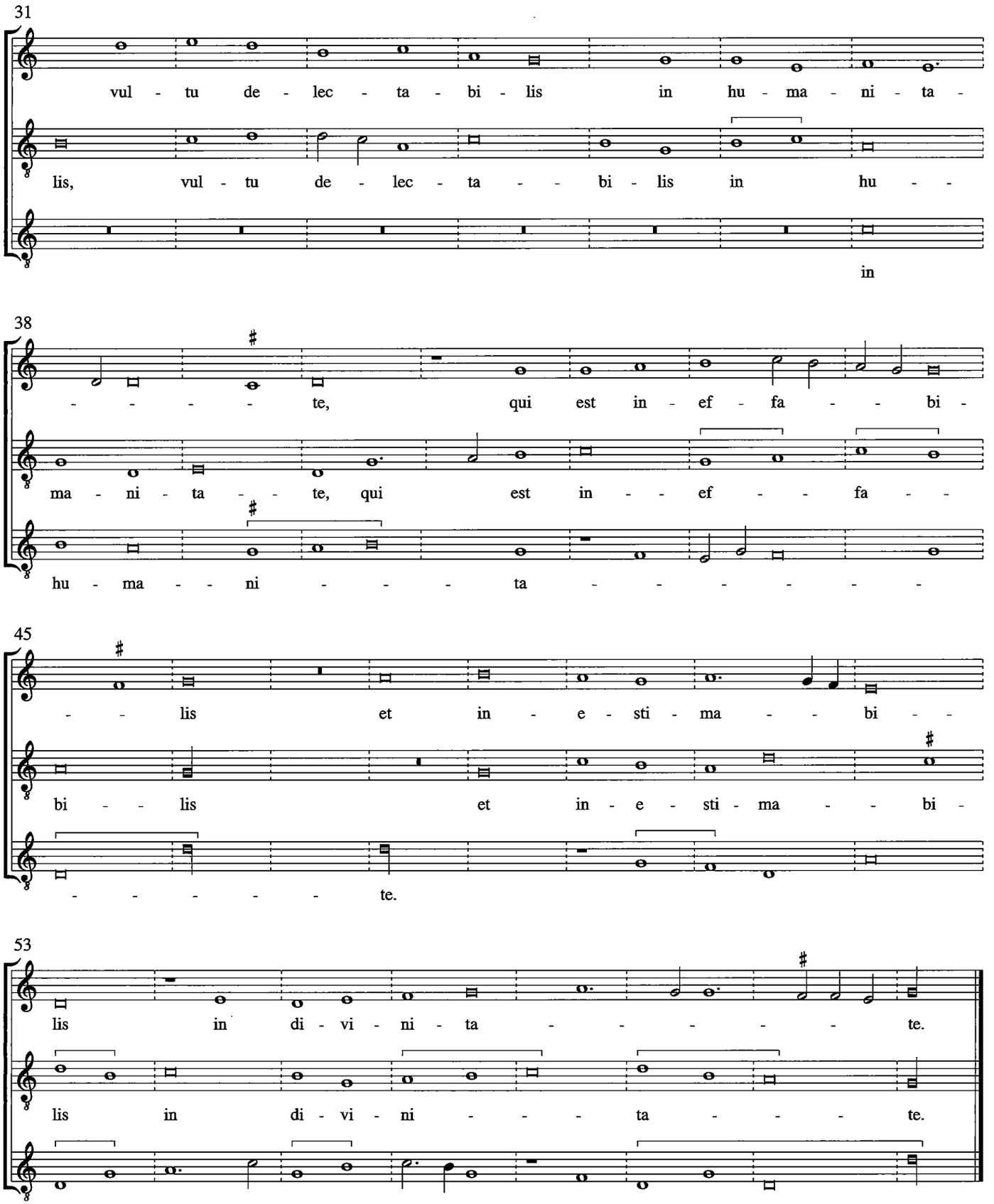
31
vul - tu de - lec - ta - bi - lis in hu - ma - ni - ta -
lis, vul - tu de - lec - ta - - bi - lis in hu - -
in
38
- - - - - te, qui est in - ef - fa - - bi -
ma - ni - ta - - te, qui est in - - ef - - fa - -
hu - ma - - ni - - - ta - - - - - - -
45
- - lis et in - e - sti - ma - - bi - -
bi - - lis et in - e - sti - ma - - bi -
- - - - - - te.
53
lis in di - vi - ni - ta - - - - - - te.
lis in di - vi - ni - - - ta - - - - te.

2. Mater hec est filia,
pater hic est natus:
quis audivit talia?
Deus homo natus
servus est et dominus,
qui ubique cominus
nequit comprehendi,
presens est et eminus:
stupor iste geminus
nescit apprehendi.

3. Orto Dei filio
virgine de pura,
ut rosa de lilio,
stupescit natura
quem parit iuvencula
natum ante secula
creatorem rerum,
quod uber mundicie
lac dat puericie
antiquo dierum.

4. In obscuro nascitur
illustrator solis,
stabulo reponitur
princeps terre molis,
fasciatur dextera
que affixit sydera;
dum celos descendit,
concrepat vagitibus,
qui tonat in nubibus,
dum celos ascendit.

5. Ut virum non leditur
sole penetrante,
sic illesa creditur
virgo post et ante.
Felix est puerpera
cuius sacra viscera
Deum genuerunt,
et beata ubera
que etate tenera
Christum lactaverunt.

6. Angelus pastoribus
iuxta suum gregem
nocte vigilantibus
natum celi regem
nunciat cum gaudio,
iacentem presepio
infantem pannosum,
angelorum dominum
et pre natis hominum
forma speciosum.

7. Orbis dum describitur,
virgo pregnans ibat
Bethleem, quo nascitur
puer qui nos scribat
in illorum curia
qui canebant: 'Gloria
nove dignitatis!
Deus in sublimibus
det pacem hominibus
bone voluntatis.'

13. Puer nobis nascitur (f. 134v)

[Anonymus]

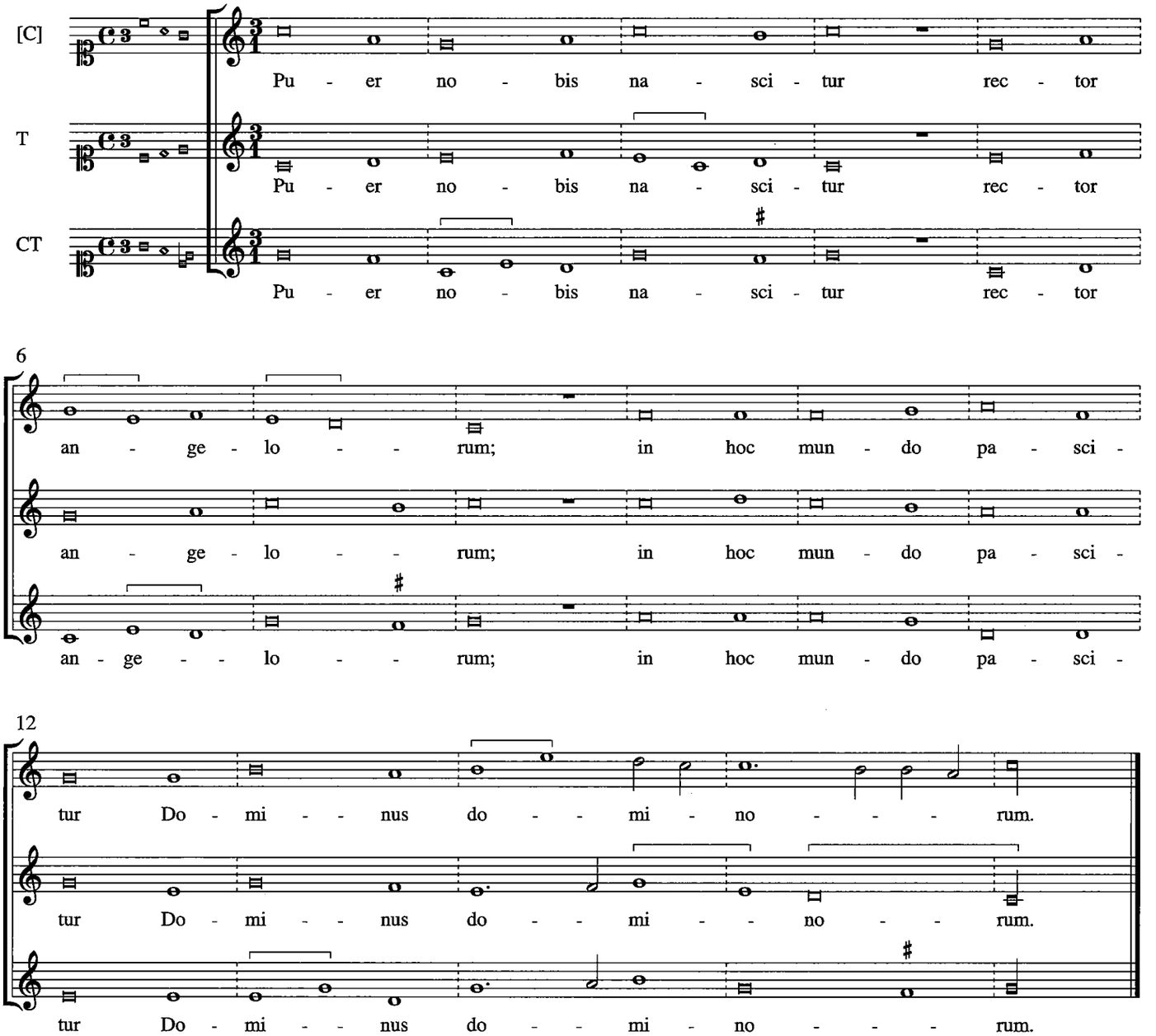

2. In presepe ponitur
sub feno asinorum;
cognoverunt Dominum
Christum regem celorum.

3. Nunciant pastoribus
angeli de celis
ipsum, quem in Bethleem
natum ostendunt eis.

4. Querunt et inveniunt
pannis involutum,
adorantes protinus
Christum regem virtutum.

5. Tunc Herodes timuit
magno cum livore,
infantes et pueros
occidit cum dolore.

6. Qui natus est de Maria
die hodierna
perducat nos cum gratia
ad gaudia superna.

7. Nos de tali gaudio
cantemus in choro,
in cordis et organo
benedicamus Domino.

8. Laus et iubilatio
nostro sit in ore
et semper angelicas
Deo dicamus gratias.

14. Puer natus in Bethleem (f. 135r)

[Anonymus]

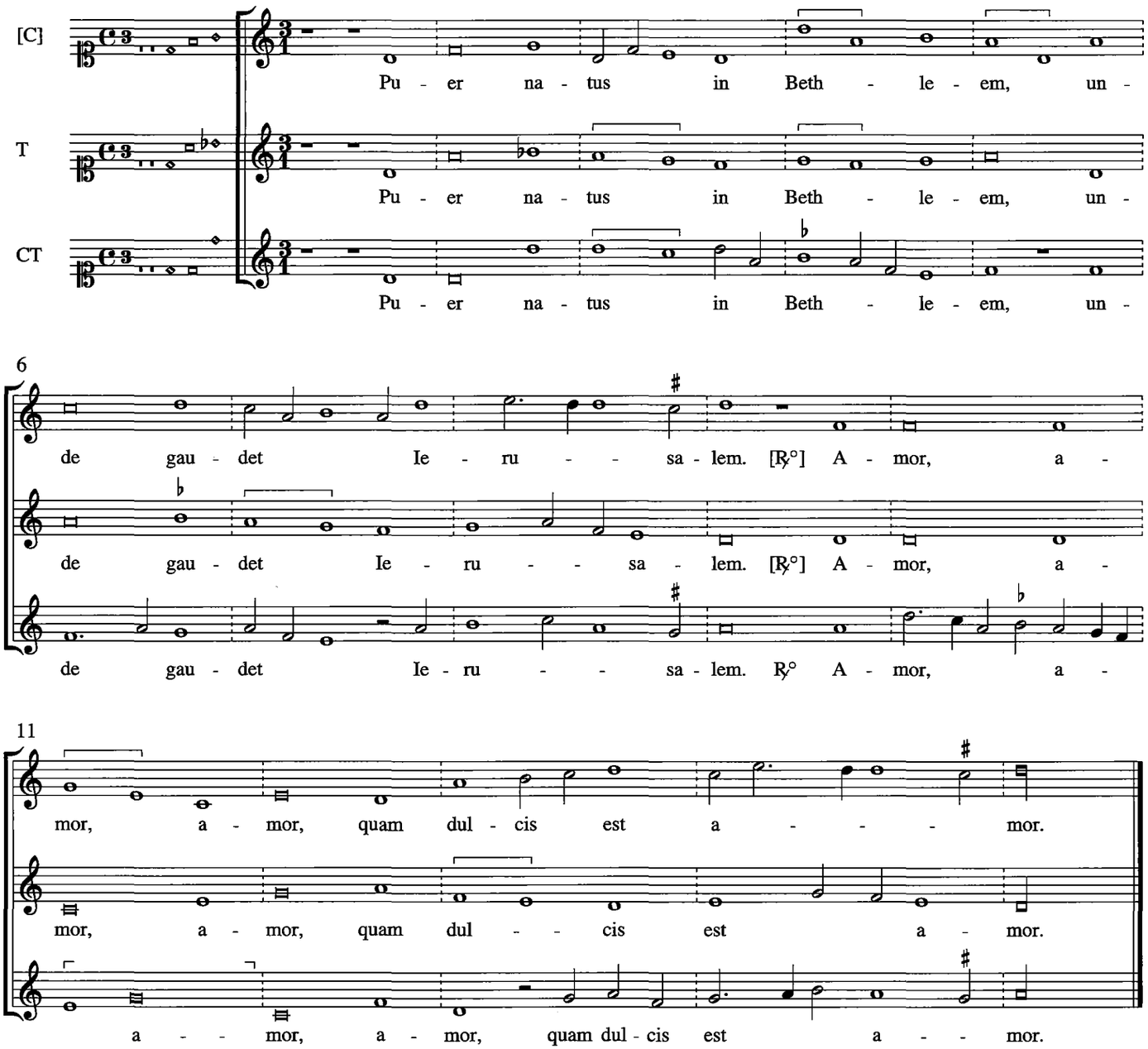

2. Assumpsit carnem Filius
Dei Patris altissimus.

3. Per Gabrielem nuncium
virgo concepit filium.

4. Tamquam sponsus de thalamo
processit matris utero.

5. Cognovit bos et asinus
quod puer esset Dominus.

6. Gaudet chorus angelicus,
fit gaudium pastoribus.

7. Et in terris hominibus
eterna pax fidelibus.

8. Reges de Saba veniunt,
aurum, thus, myrram offerunt.

9. Intrantes domum invicem
adorant Deum hominem.

10. Hic iacet in presepio
qui regnat sine termino.

11. Uni trino sempiterno
benedicamus Domino.

12. Unde semper angelicas
Deo dicamus gratias.

15. Iesum corde colite (f. 135v)

[Anonymus]

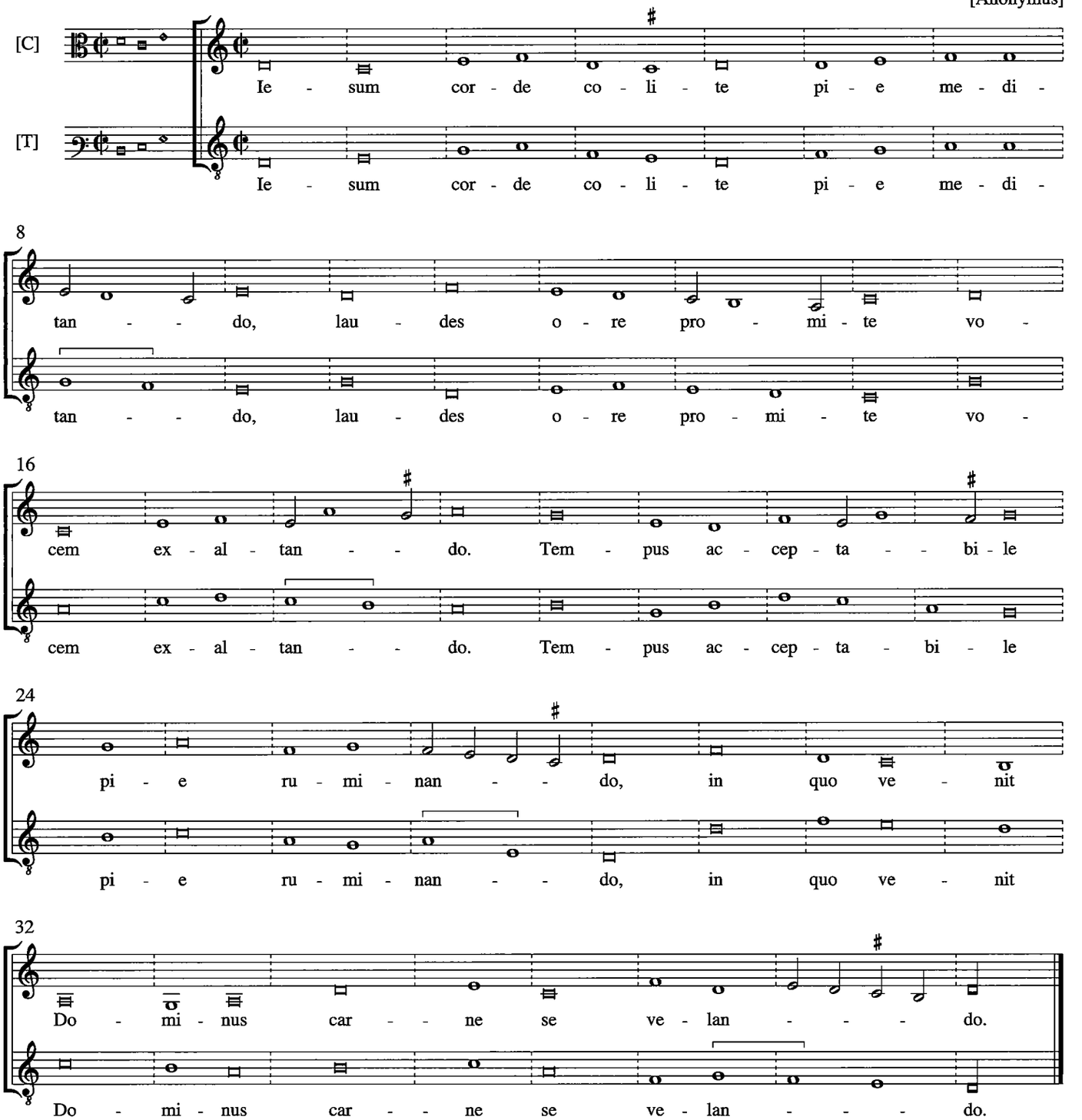

2. Tunc liquescit anima
tota per amorem
pavida considerans
omnium auctorem
vagientem parvulum
iuxta nostri morem,
ut curaret veterem
servuli languorem.

3. Plorans ergo clamitat:
'Dic, fons pietatis,
quis te pannis induit
nostre paupertatis?
Tibi quis consuluit
sic te dare gratis,
nisi zelus vehemens,
ardor charitatis?'

4. Digne zelus vehemens
est hic amor dictus,
cuius est dominio
rex celorum victus,
eius sanctis vinculis
captus et constrictus
pauperis infantuli
pannis et amictus.

5. O perdulcis parvule,
puer sine pari,
felix cui datum est
te nunc amplexari,
pedes, manus lambere,
flentem consolari,
tuis in obsequiis
iugiter morari.

6. O verum solatium,
Maria decora,
tuum mitem filium
pro me semper ora
et post hoc exilium
veniam implora;
dulce refrigerium
celitus irrora.

16. Iesu dulcis memoria (f. 136r)

[Anonymus]

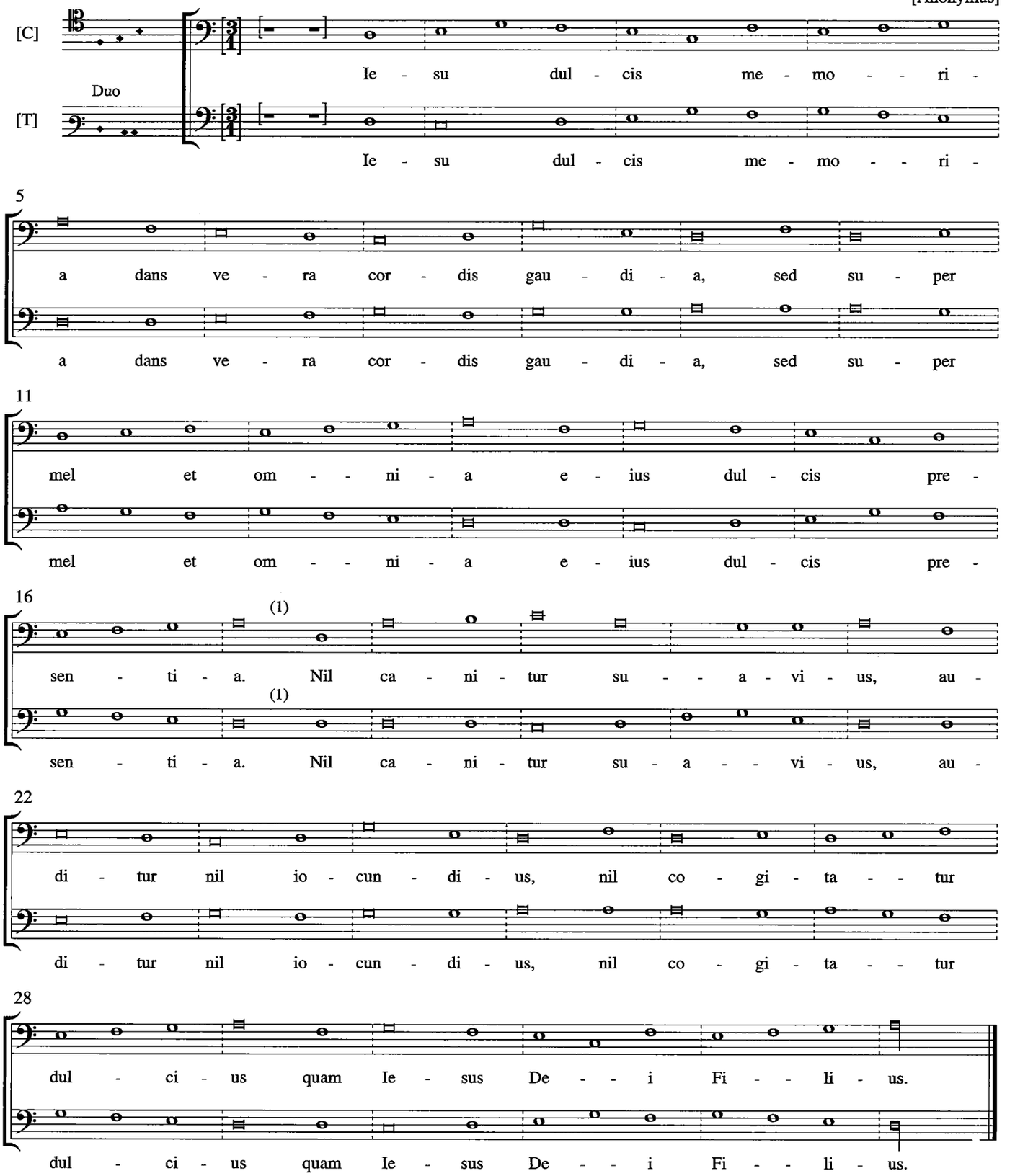

(1) Ry° in orig.; cf. p. XIX, XXXVI.

3. Iesu, spes penitentibus,
quam pius es petentibus,
quam bonus es querentibus,
sed quid invenientibus!

4. Iesus, dulcedo cordium,
fons vivus, lumen mentium,
excedit omne gaudium
et omne desiderium.

5. Nec lingua valet dicere
nec litera exprimere,
expertus potest credere
quid sit Iesum diligere.

17. In natali Domini (f. 136v-137r)

[Anonymus]

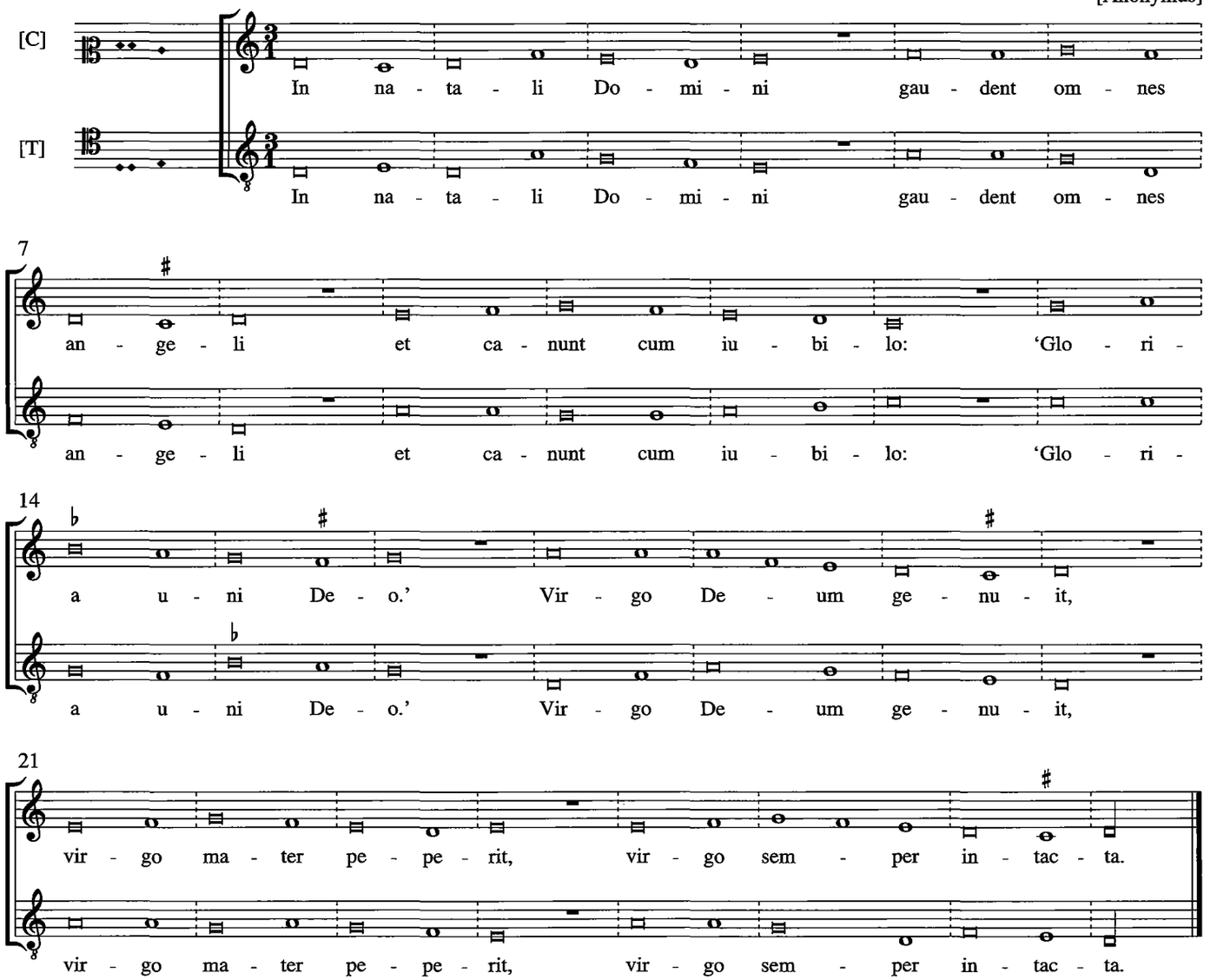

2. Loquebatur angelus
nuncians pastoribus
Christi nativitatem;
magnam iocunditatem
habuerunt invicem
audientes nuncii,
in natali Domini.

3. Noscunt animalia
continentem omnia
iacentem presepio.
Gaudeant cum gaudio
qui credunt in filio
Marie matris Dei,
in natali Domini.

4. Puer circumciditur,
Symeoni sistitur
magna cum leticia.
Gaudeat ecclesia,
que semper cum gloria
laudat nomen Filii,
in natali Domini.

5. Magi Deum adorant,
aurum, thus et myrrham dant
regi regum domino,
stellam motu proprio
sequentes eo loco
nomine in Domini,
in natali Domini.

6. Et intrantes Bethleem
invenerunt nobilem,
sed in diversorio
positum presepio
coram animalibus,
ut puer pauperrimus,
in natali Domini.

7. O puer, quam pulcher es,
vere tu rex regum es,
Dei unigenitus,
electus ex milibus,
angelorum gaudium,
spes et salus hominum,
in natali Domini.

8. Mox adorant parvulum,
Deum verum omnium,
et creato celitus
se commendant penitus,
omnibus magnalia
propalantes celica,
in natali Domini.

9. Ave rosa Ierico,
plena rore celico,
melliflua Maria,
nam nobis in hac via
luxit lux luciflua,
nobilis, verbigena,
in natali Domini.

10. Laus et iubilatio
Patri sit cum Filio
una cum Paraclyto
in celo empyreo,
sit in hoc exilio
a devoto populo
in natali Domini.

Amen.

18. Ave puer parvule (f. 137r)

[Anonymus]

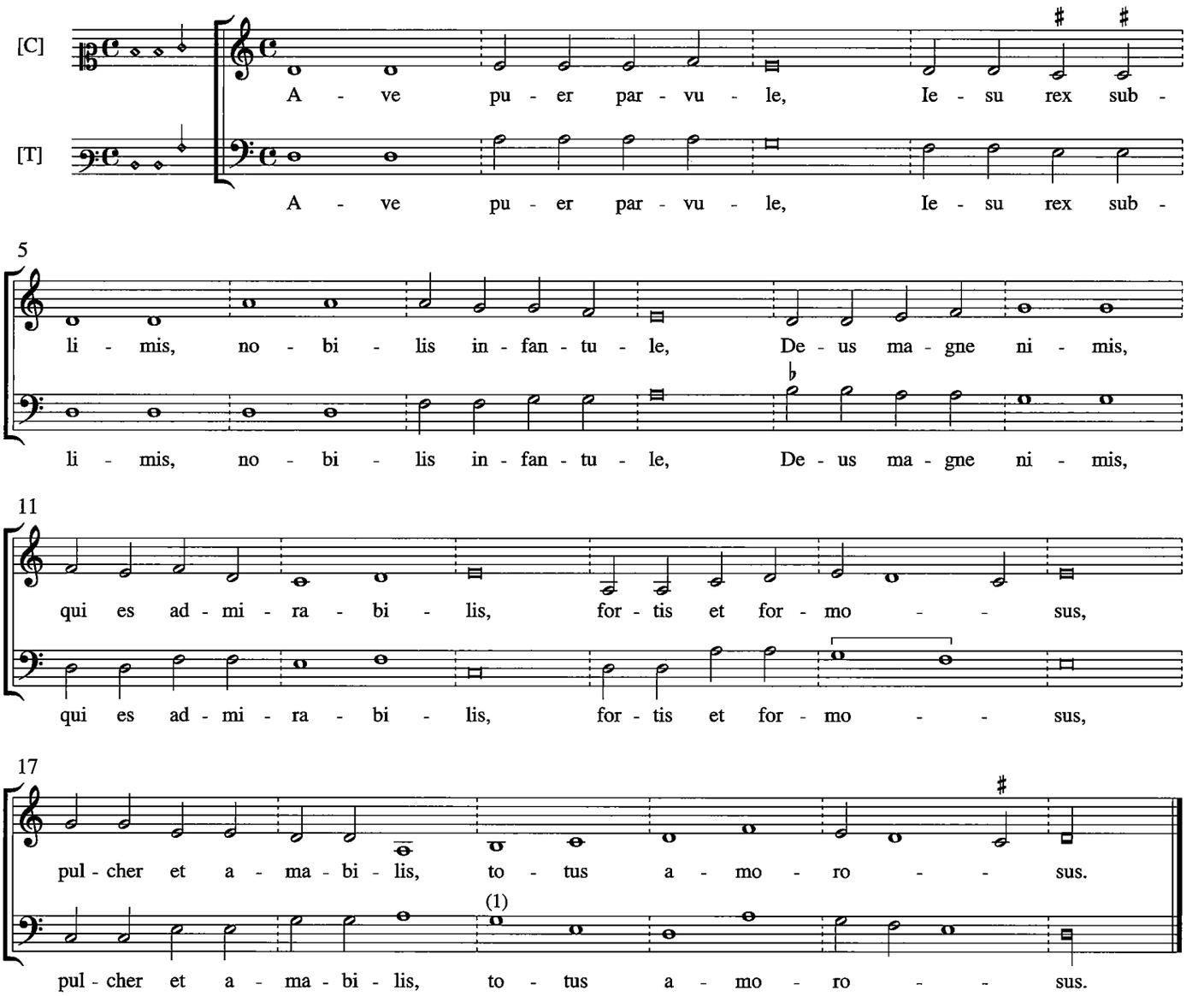

(1) f in orig.

2. Davidicum semen es
olim prophetatum;
gaudemus nunc milies
de te nobis datum.
Quod fideles populi
sic expectaverunt,
hoc felices oculi
Marie viderunt.

3. Certe quod nunc agimus,
tu es tota causa;
cordi meo proximus
super me repausa;
tuum ad pectusculum
totum me inflecto;
sume pium osculum,
hoc est quod affecto.

4. Da, Maria, puerum,
virgo gratiosa,
fructum salutiferum,
mater generosa.
Quamvis sim pauperculus,
vilis et peccator,
tuus tamen famulus,
tuus sum amator.

19. Dies est leticie, nam processit hodie (f. 137v)

[Anonymus]

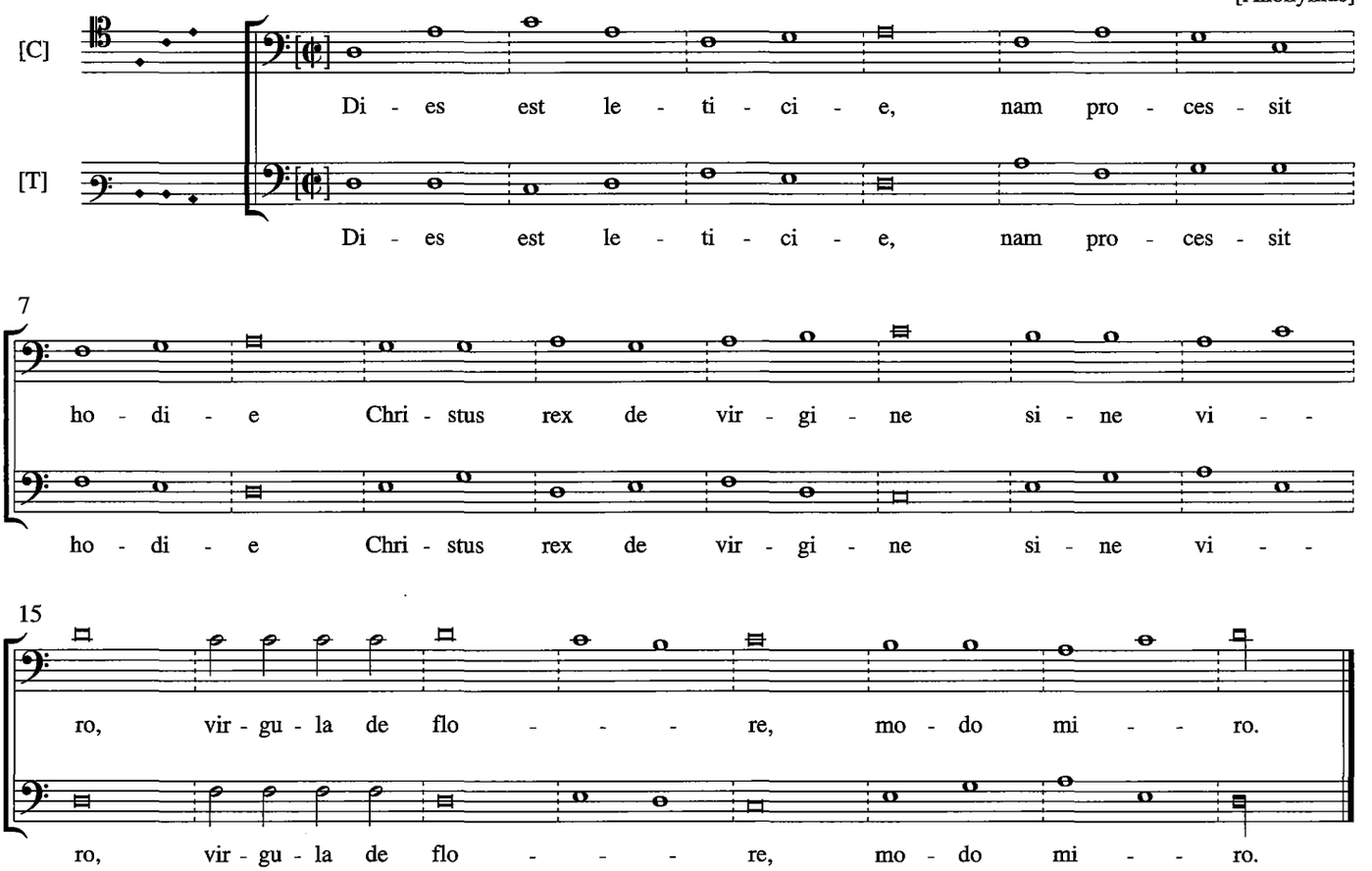

2. Res miranda creditur,
virgo necdum leditur,
Verbum hanc ingreditur,
sine viro,
ut vellus in rore,
modo miro.

3. Virgo mater nescia
corruptele gracia
Spiritus fit gravida,
sine viro,
ut rubus ardore,
modo miro.

4. Castitatis lilium,
peperisti filium
Christum regem Dominum,
sine viro,
sed salvo pudore,
modo miro.

5. Ergo nostra concio
benedicat Domino,
qui est in principio,
sine termino
regnans in decore,
modo miro.

20. Verbum caro factum est / In hoc anni circulo (f. 137v-138v)

[Anonymus]

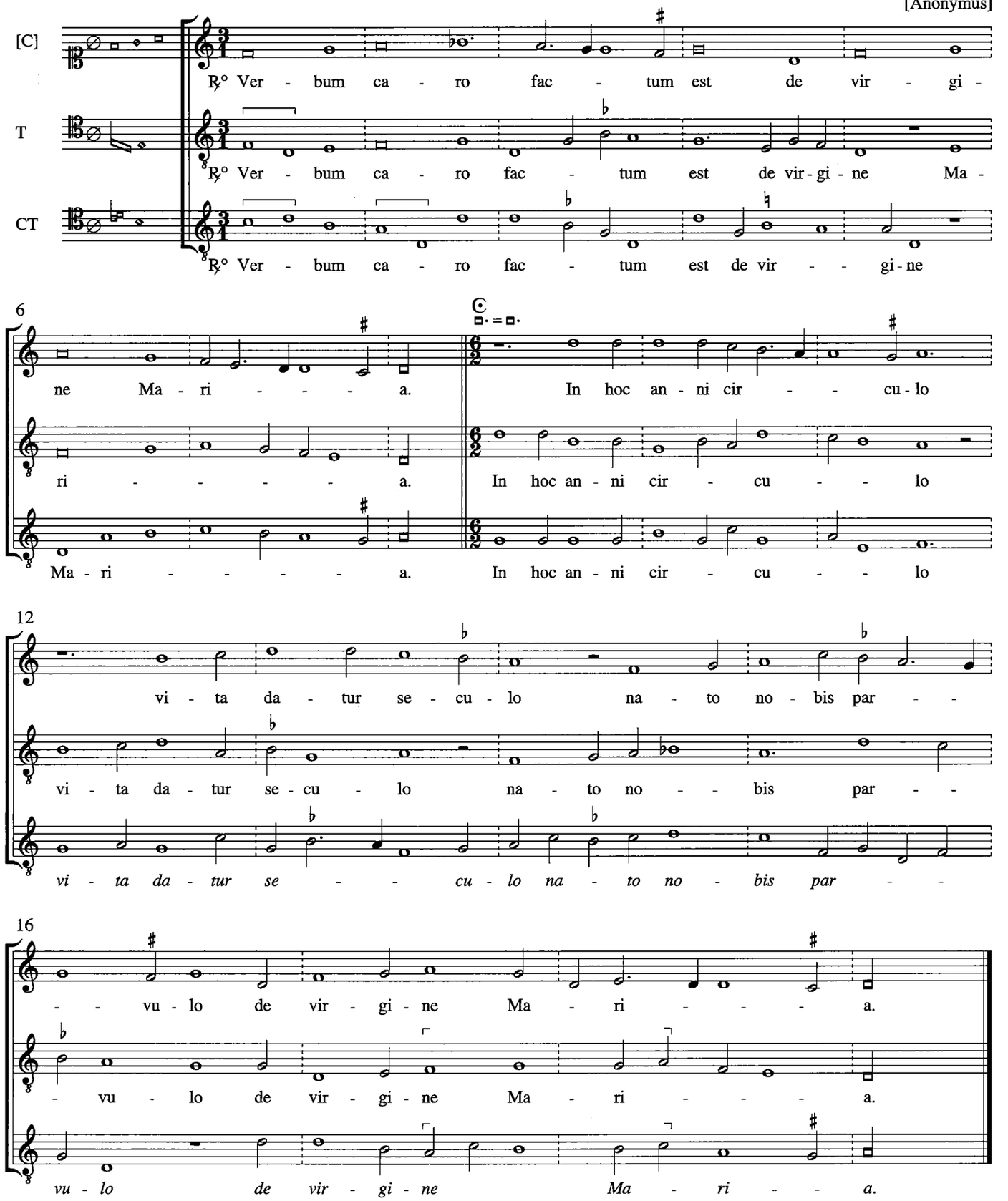

2. Fons de suo rivulo
nascitur pro populo
fracto mortis vinculo
ex virgine Maria.

3. Quos vetustas suffocat,
hec ad vitam revocat,
nam se Deus collocat
in virgine Maria.

4. Stella solem protulit,
sol salutem contulit,
nihil tamen abstulit
de virgine Maria.

5. Sine viri copula
florem dedit virgula,
qui manet in secula,
ex virgine Maria.

6. Nam ex stirpe regia,
summi regis filia,
plena datur gratia
in virgine Maria.

7. O beata femina
cuius ventris sarcina
mundi lavit crimina
ex virgine Maria.

8. In presepe ponitur
et a brutis noscitur,
matris velo tegitur
a virgine Maria.

9. Ab angelis canitur
gloria, pax dicitur,
a pastore queritur
cum virgine Maria.

10. O pastores, currite,
gregem vestrum sinite,
Deum verum cernite
cum virgine Maria.

11. Joseph nato fruitur,
natus victu pascitur,
plaudat, plorat, tegitur
a virgine Maria.

12. Puer circumciditur,
sanguis eius funditur,
nomen ei ponitur
a virgine Maria.

13. Tres reges de gentibus
Iesum cum muneribus
orant flexis genibus
cum virgine Maria.

14. Die hac sanctissima
omnibus gratissima
plena datur gratia
a virgine Maria.

15. Ex divino flamine,
non humano semine,
Deus datur femine,
in virgine Maria.

16. Illi laus et gloria,
decus et victoria,
honor, virtus, gratia,
cum virgine Maria.

21. Magnum nomen Domini (f. 138v-139r)

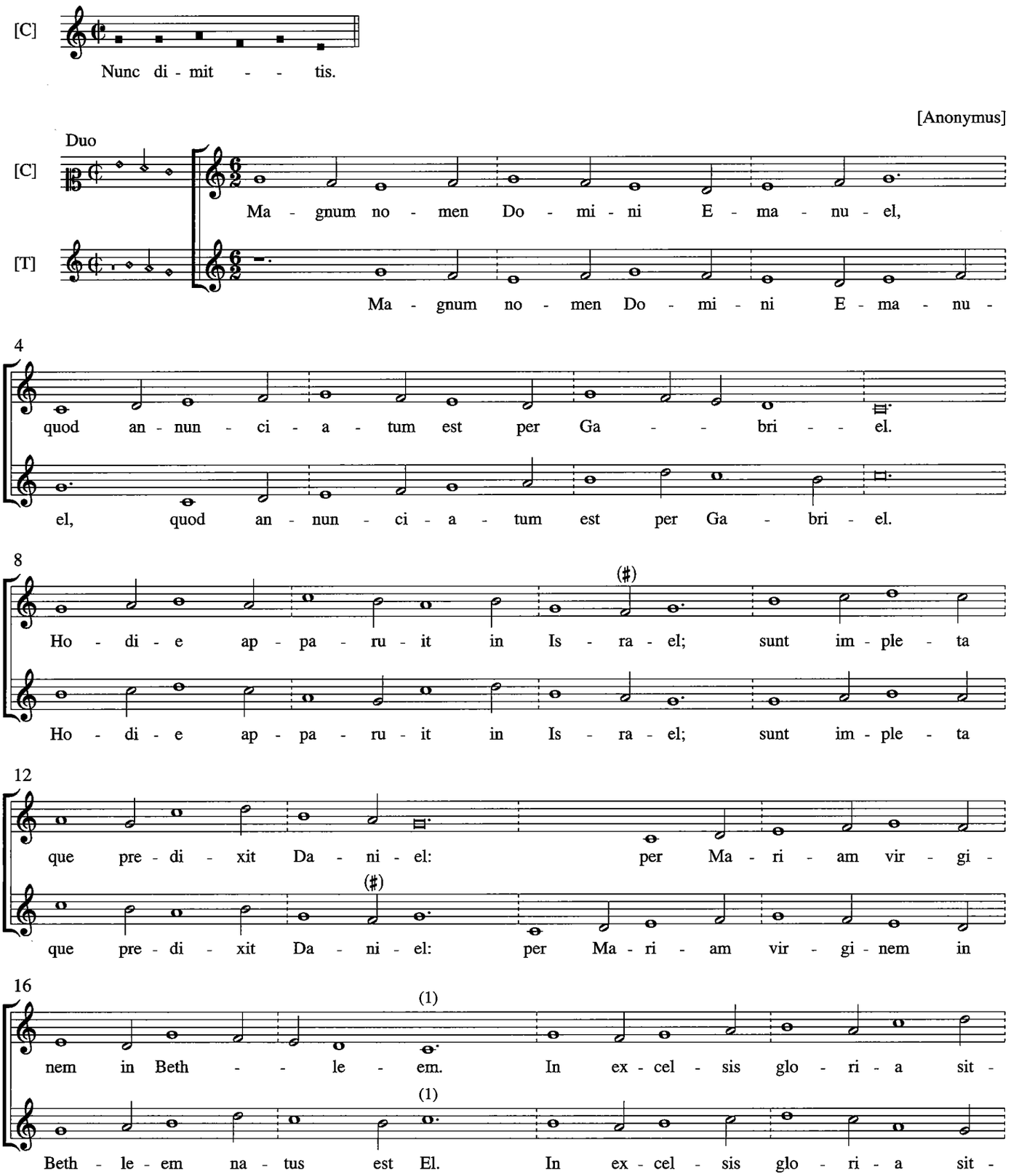

(1) ▭ in orig.

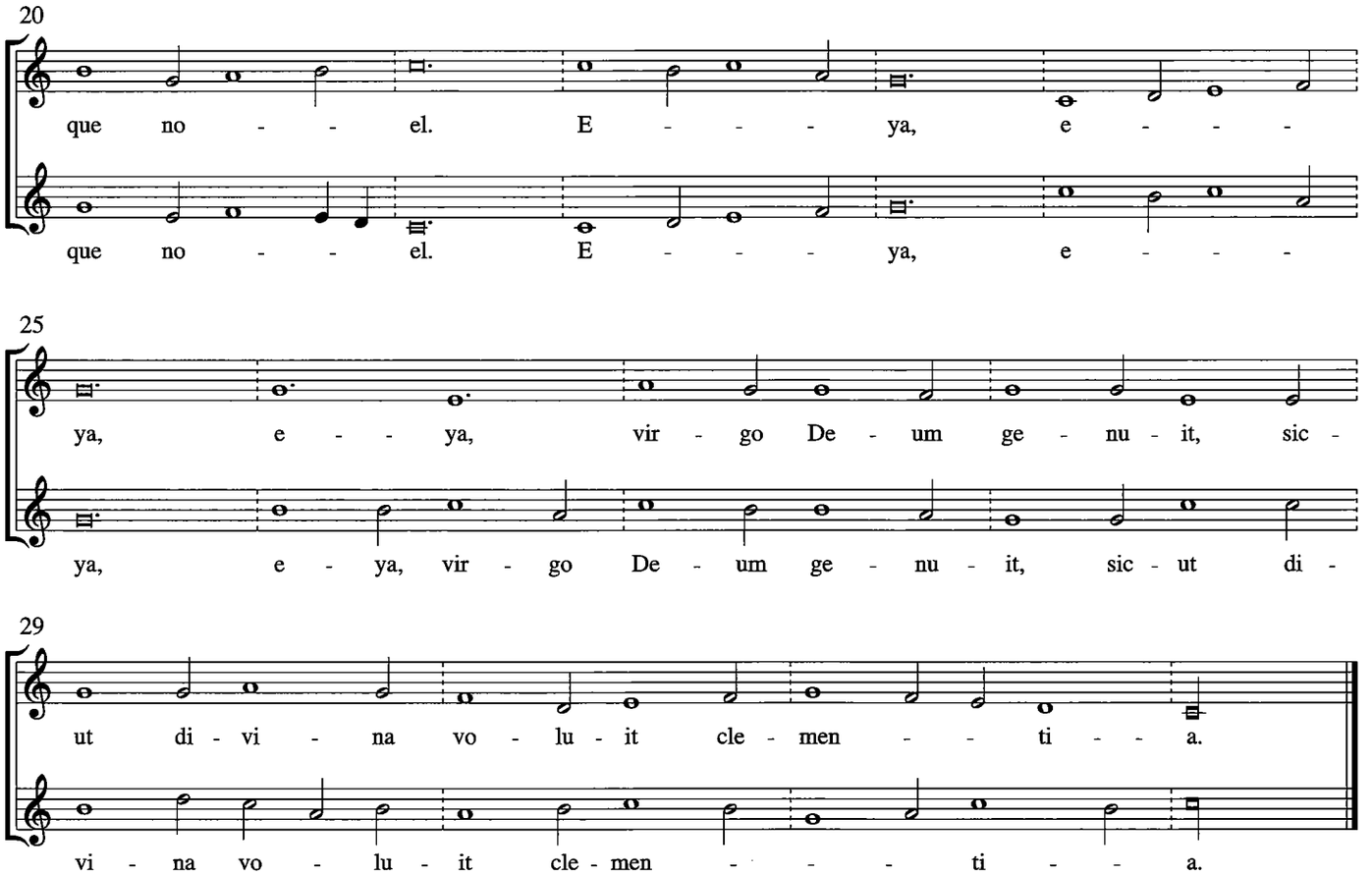

2. Groet so is die naem ons Heren Emanuel,
die ons hier gheboetscapt is van Gabriel.
Huden is God mensch geworden in Israel;
nu is vervult die propheci van Daniel
Doer Maria die suver maecht in Bethleem, dat weet ic wel.
Glori, lof end eer sy inden hoghe. Noel.

Eya, eya, eya,
God is geboren van eenre maecht,
alst synre godheit heeft behaecht.
Alleluya.

22. Beant laude varia (f. 139v)

[Anonymus]

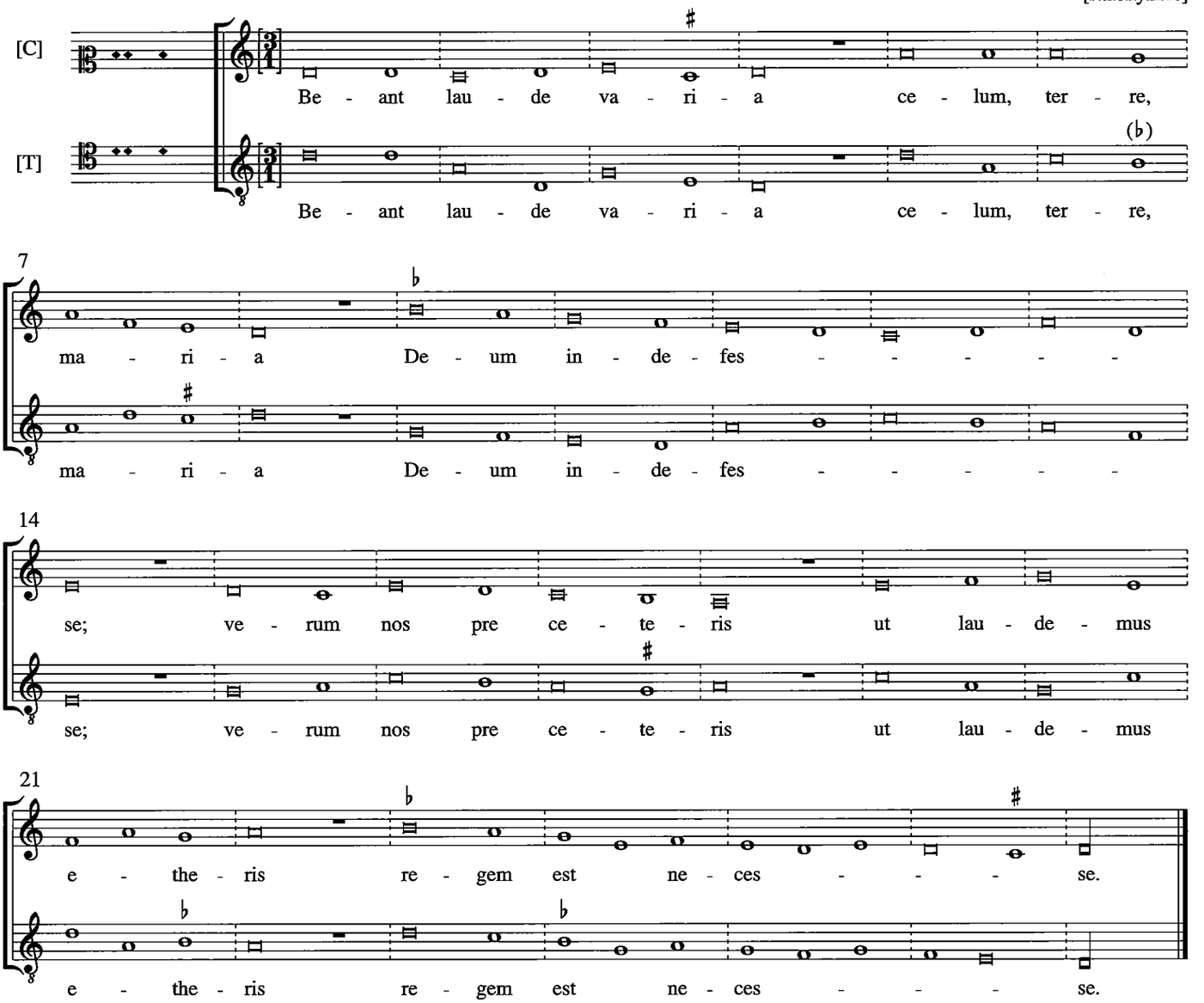

2. Qui nos sapientia
fecit et clementia
conservat in esse,
Deus potens sapiens,
bonis vi nil rapiens,
dignatur adesse.

3. Dum felices fuimus,
nos parentes ruimus,
sic habebat res se
Verbi quod carnatio
sola reparatio
genti foret presse.

4. Mater virgo placuit,
cuius alvo iacuit
qui venit prodesse;
ex qua nasci voluit
Christus, qui condoluit
nature transgresse.

5. Natus hosti nocuit,
nam et cultum docuit
fidei professe,
qua meremur bravium
fructuum suavium
in salutis messe.

6. Cuius nato canimus,
plaudet vox et animus
virgini progresse;
fides sic erigitur,
benedictus igitur
sit flos stirpis Iesse.

23. Benefico solatio (f. 140r-140v)

(In purificatione Beate Virginis)

[Anonymus]

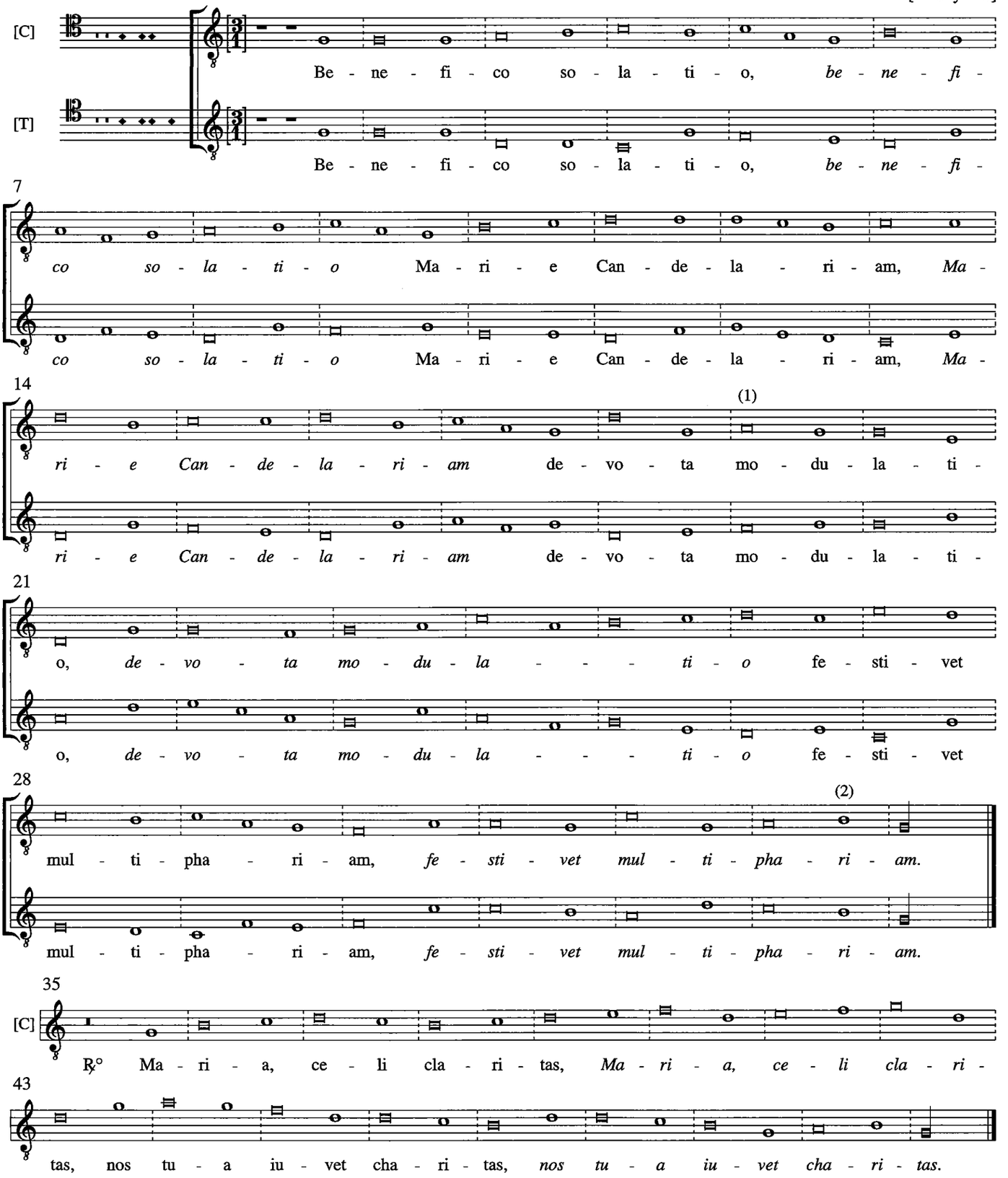

(1) o in orig.
(2) sic

2. Matris purificatio,
que legi nihil debuit,
sit tanti festi ratio,
qua se sub lege prebuit.

3. Senis vaticinatio,
qua cecinit per tempora,
Christique presentatio
nobis fecere gaudia.

4. Legem subire voluit,
ut nos suo auxilio
mundus quo diu doluit
eriperet exilio.

5. Eius humiliatio
legali sub iusticia
iustique prophetatio
mundum replet leticia.

6. Hec festa per humilia
fac, mater, tua gratia
ut presens hec familia
celi petat palatia.

7. Benedicamus igitur
Deo, cuius clementia
lapsus mundus eripitur
a demonis potentia.

24. Ave pulcherrima regina (f. 140v-141r)

[Anonymus]

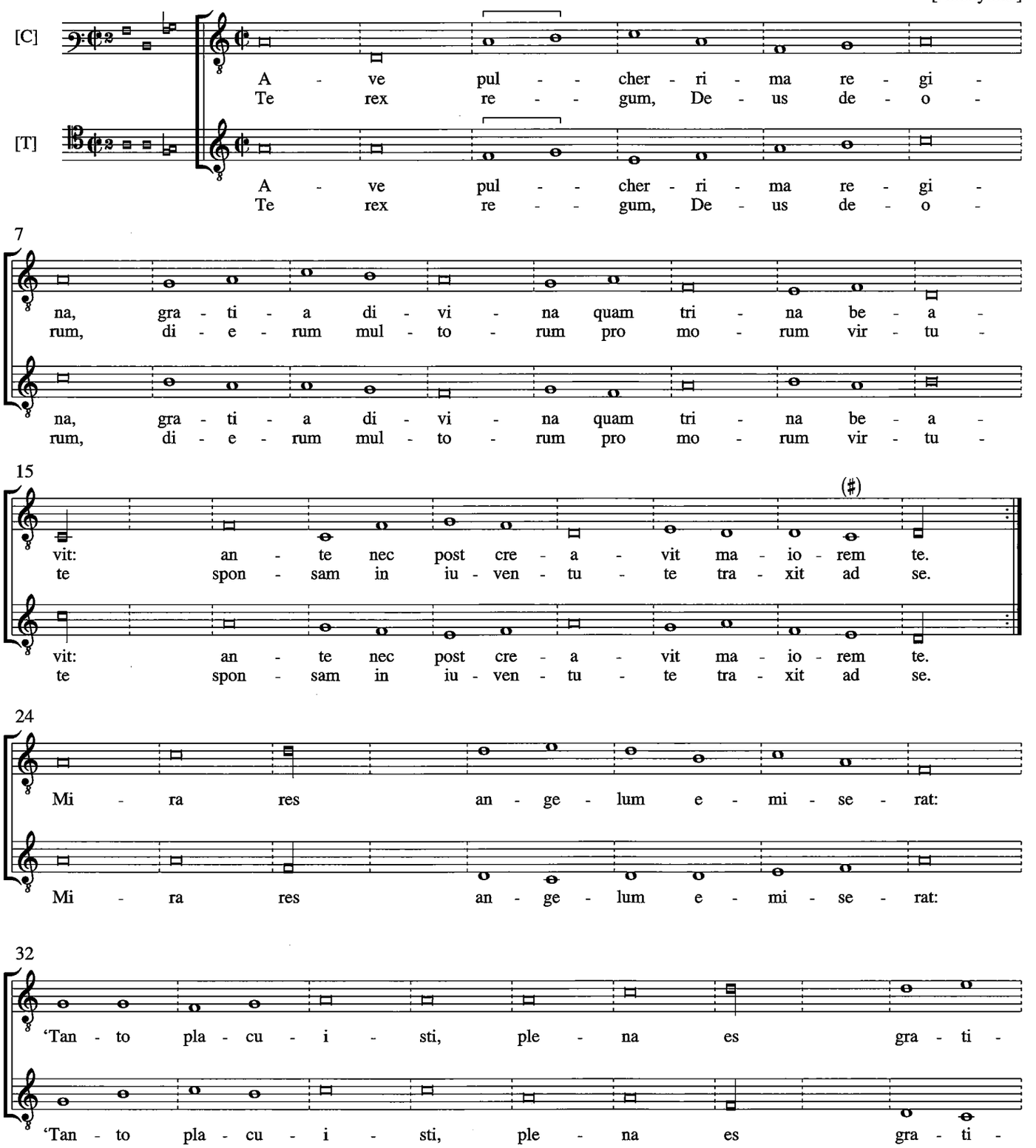

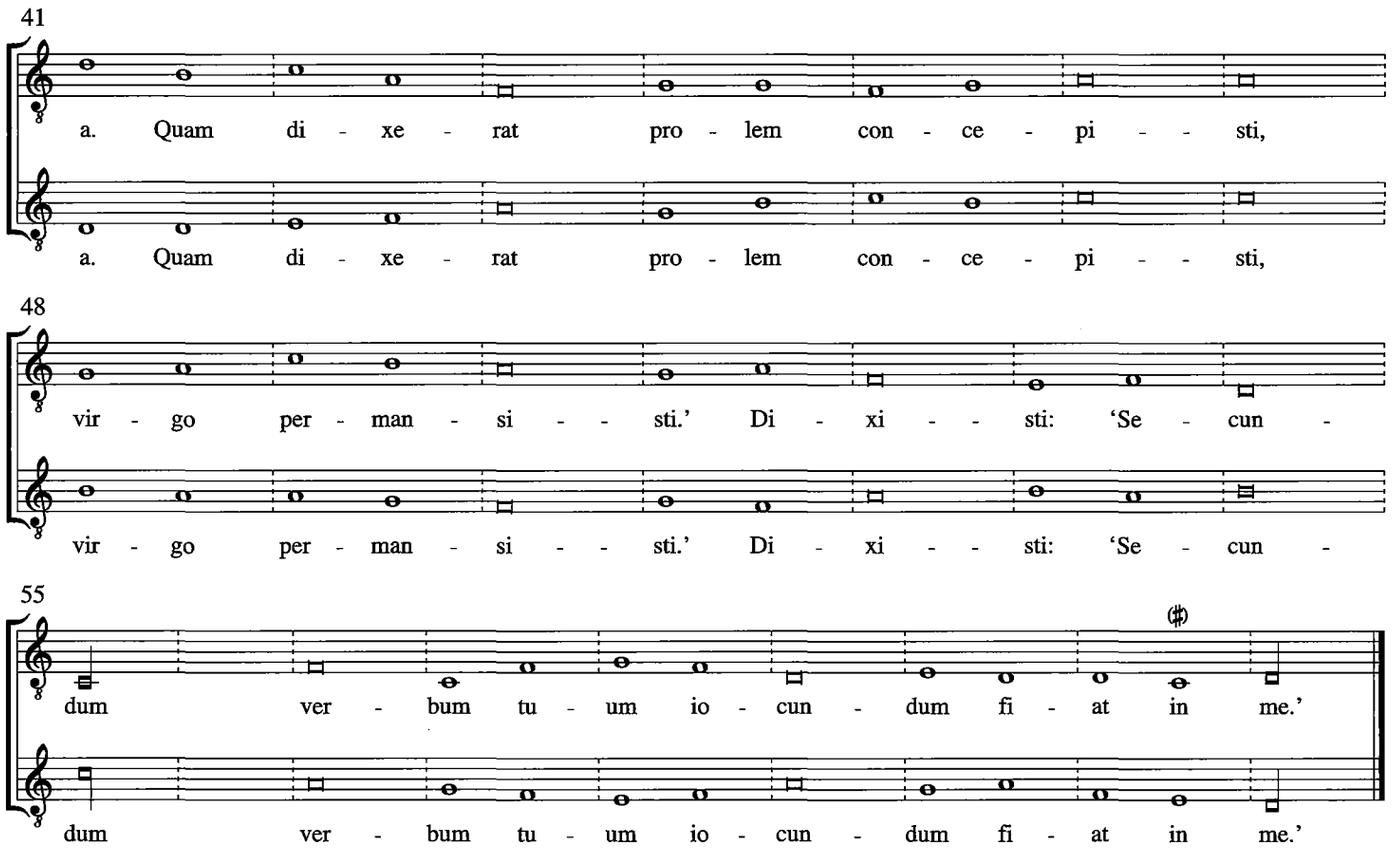

2. a. Salve laus patrum prophetarum,
glosa scripturarum
multarum:
serata
porta perambulata
Ezechiel.
Sicut rubus non concrematus
Moysi flammatus
scrutatus,
sic paris
nescia virgo maris
Emanuel.

b. Aaron arens virga floruit
non nature more,
Gideon vellus mire maduit
de celesti rore:
sic salvo pudore,
dolore
semoto,
viro gignis ignoto,
per Gabriel.

3. a. Vale Hester, per te Iudeum
salvat Mardocheum
rex, reum
comprendit,
ferum Aman suspendit
pro scelere.
Caput Iudith ut Holofernis,
qui preest infernis
prosternis
volentem
superbe Iude gentem
disperdere.

b. Salomon regis prudentissimi
mater coronata,
in Syon sedentis Altissimi
dextre sociata,
nobis advocata,
beata
Maria,
virgo clemens et pia,
nos protege.

25. Costi regis filia (f. 141v)

(De sancta Katherina)

[Anonymus]

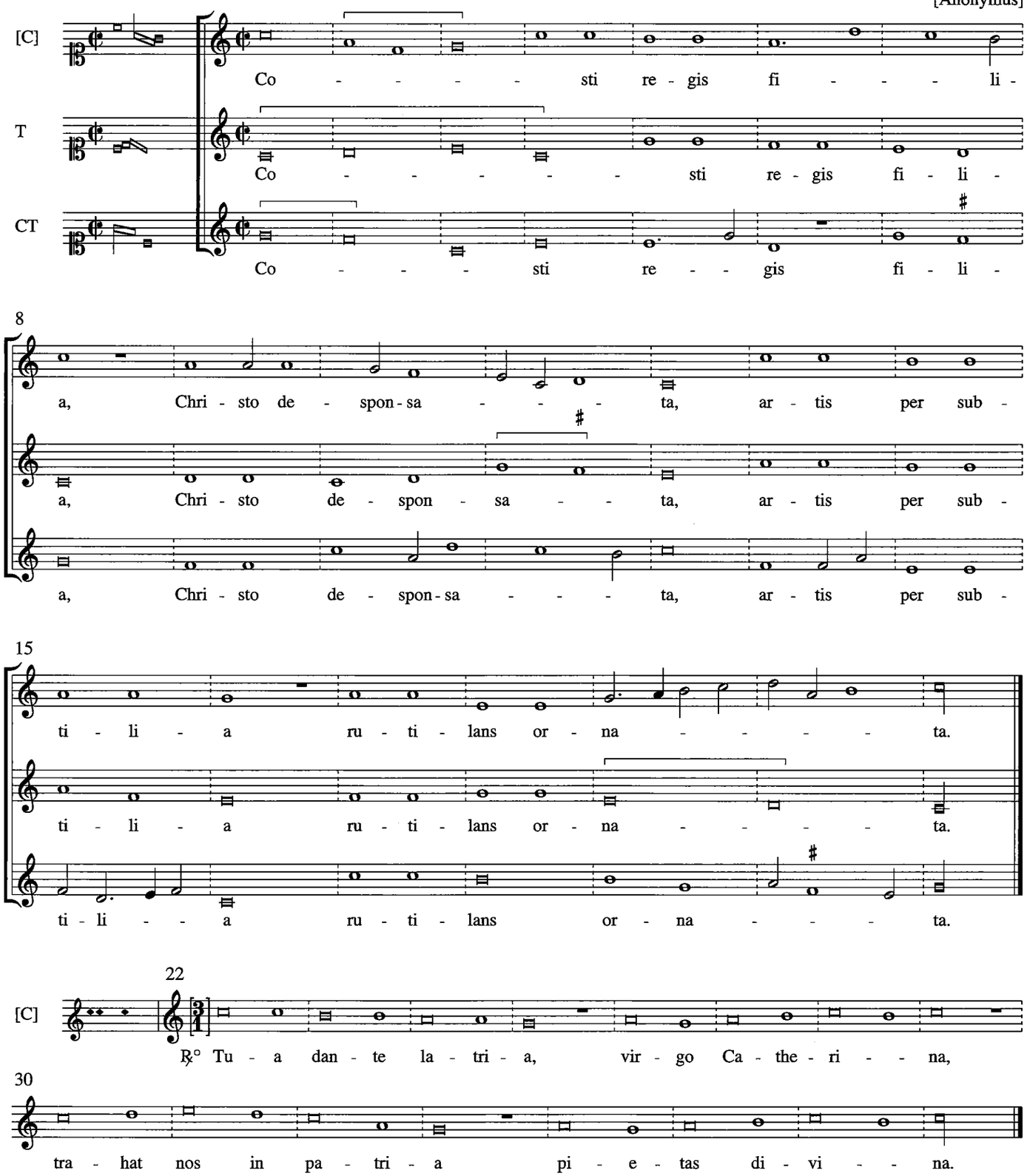

2. Sponsum cum doctoribus
Cesari probavit,
quem linquens erroribus
illos fide pavit.

3. Orant Christum mentibus,
flammeque collati
nec crine nec vestibus
ledi valent toti.

4. Tyranni libamina
irritat prophana,
cuius nequit anima
falli vi humana.

5. Decollatur funditur
lacque benedictum;
corpus Syna conditur
sanguine depictum.

6. Ergo nostra concio
in isto solennio
cum ingenti iubilo
benedicat Domino.

26. Digne colat ecclesia (f. 142r)

(De sancta Barbara) [Anonymus]

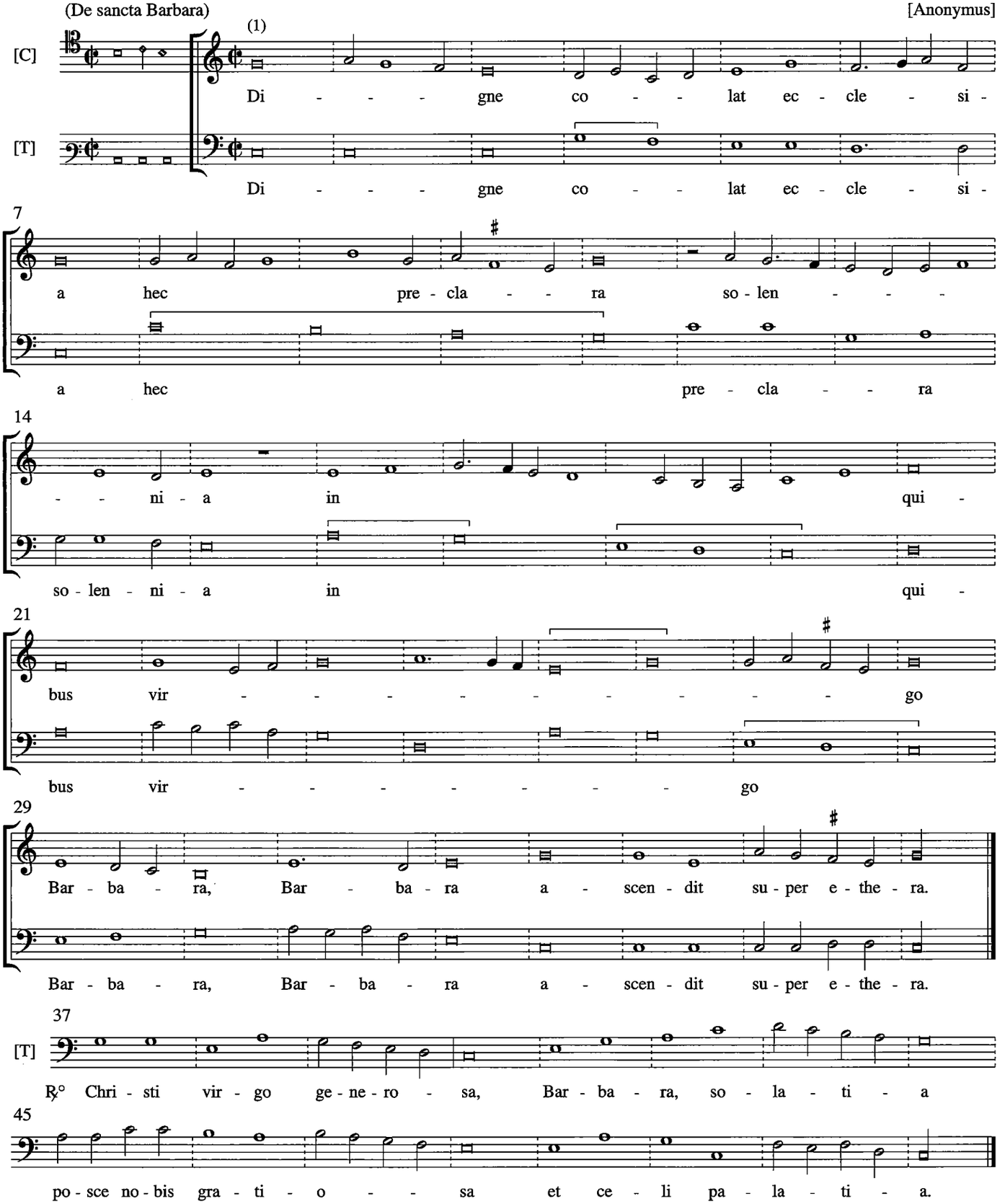

(1) ottava alta

2. Hec blandimenta seculi
sprevit et minas populi
reputavit pro nichilo
in commendando Domino.

3. Hinc traditur tortoribus,
qui penis hanc atrocibus
affligant, donec abneget
nomen Dei quod edocet.

4. At virgo Christi nobilis,
in fide stans immobilis,
fortis pugnans in stadio
devicit icta gladio.

5. Sit honor Patri Domino,
laus eius Unigenito,
Pneumati Sancto gloria
in sempiterna secula.

27. Puram Christo te dedisti (f. 142v-143r)

(De sancta Cecilia) [Anonymus]

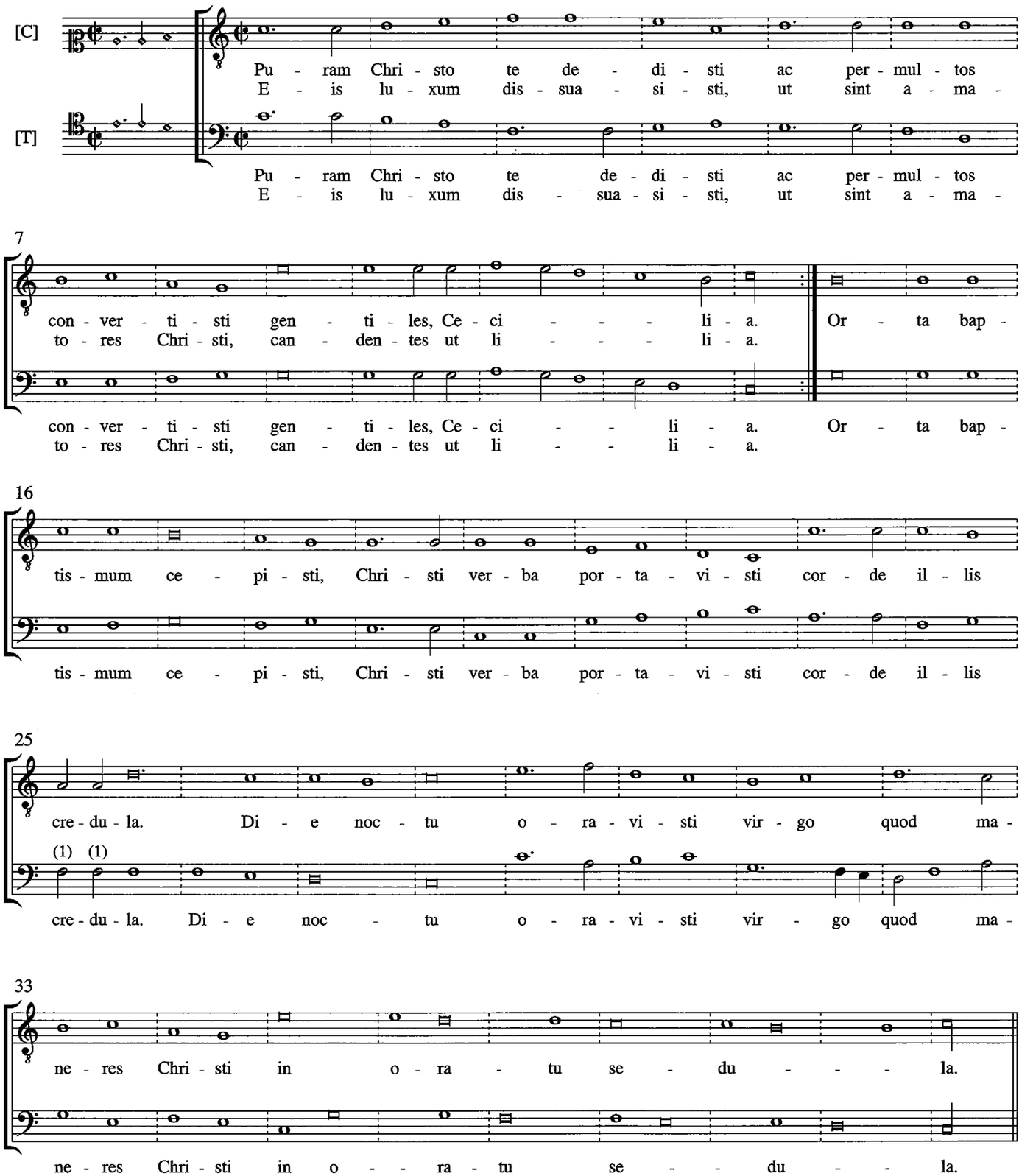

(1) g in orig.

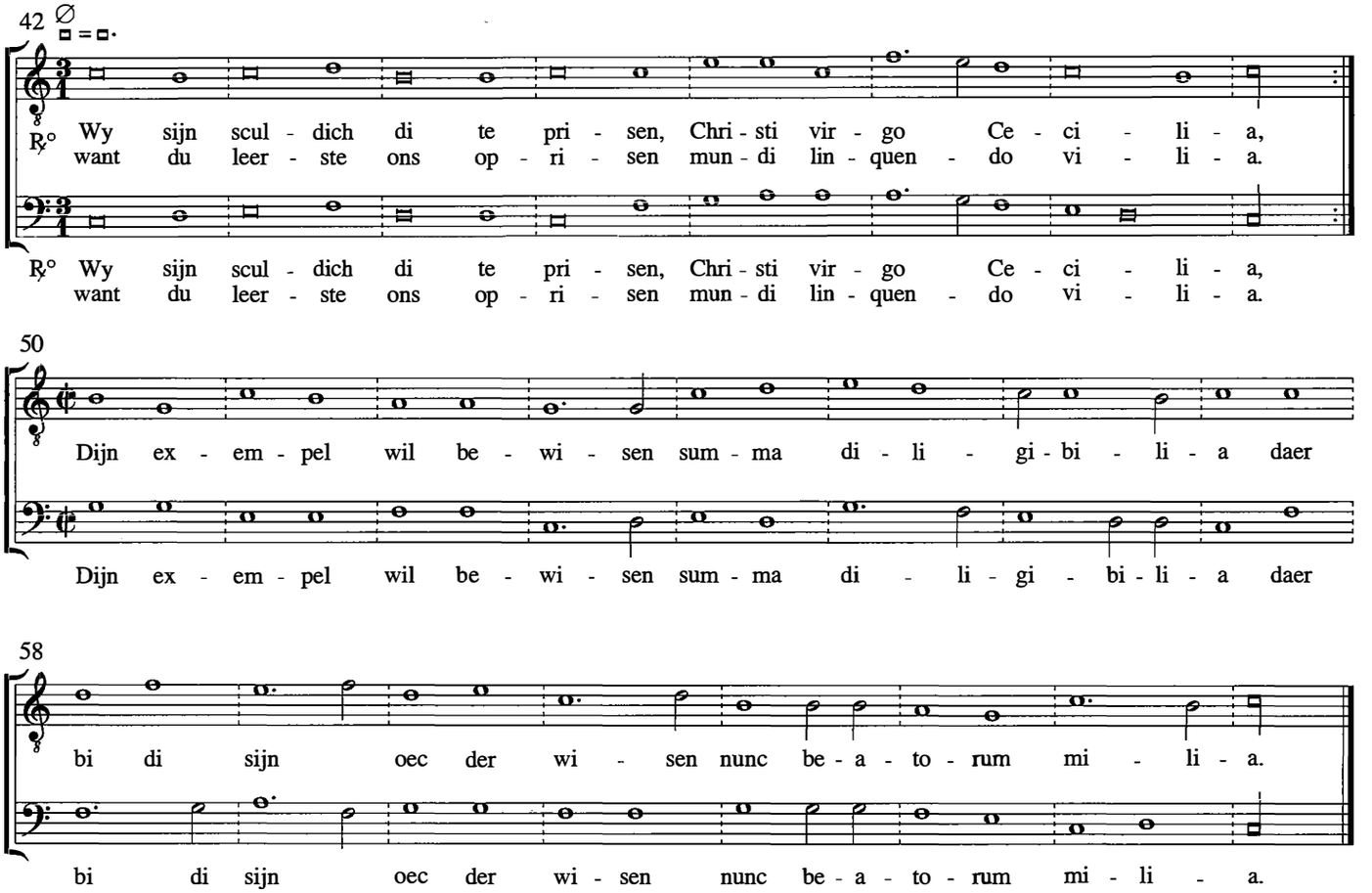

2. Orta baptismum cepisti,
Christi verba portavisti
corde illis credula.
Die noctu oravisti
virgo quod maneres Christi
in oratu sedula.

3. Sponso es Valeriano
causa quod is corde sano
in Christum crediderit,
fratri eius quod a vano
deum cultu ac vesano
credendo deciderit.

4. Carne clarens extitisti,
sed virtute micuisti
multo precellentius.
Charitate nituisti,
qua plerosque convertisti,
vivant ut decentius.

5. Quadringentos convertisti,
penam quando despexisti,
devictrix magnanima;
tantos illos spe fecisti
quod post mortem sit in Christi
visu gaudens anima.

6. Suasu, prece, iussu, minis
iudex vult ut tu divinis
sacra feras statuis.
Eius obstas viperinis
iussis. Ipse fiet cinis
futurus par fatuis.

7. Ter hinc ense verberaris,
non mucrone vulneraris.
Domum hiis simpliciter,
opes donas tibi charis
ac Urbanum deprecaris
regat ut fideliter.

8. Domus tua Deo data
per Urbanum dedicata
fit in templum Domini.
Et a carne separata
mens ministro celis lata
fert: 'Laus Dei nomini!'

28. Flatu docta spiritali (f. 143v-144v)

(De sancta Ursula) [Anonymus]

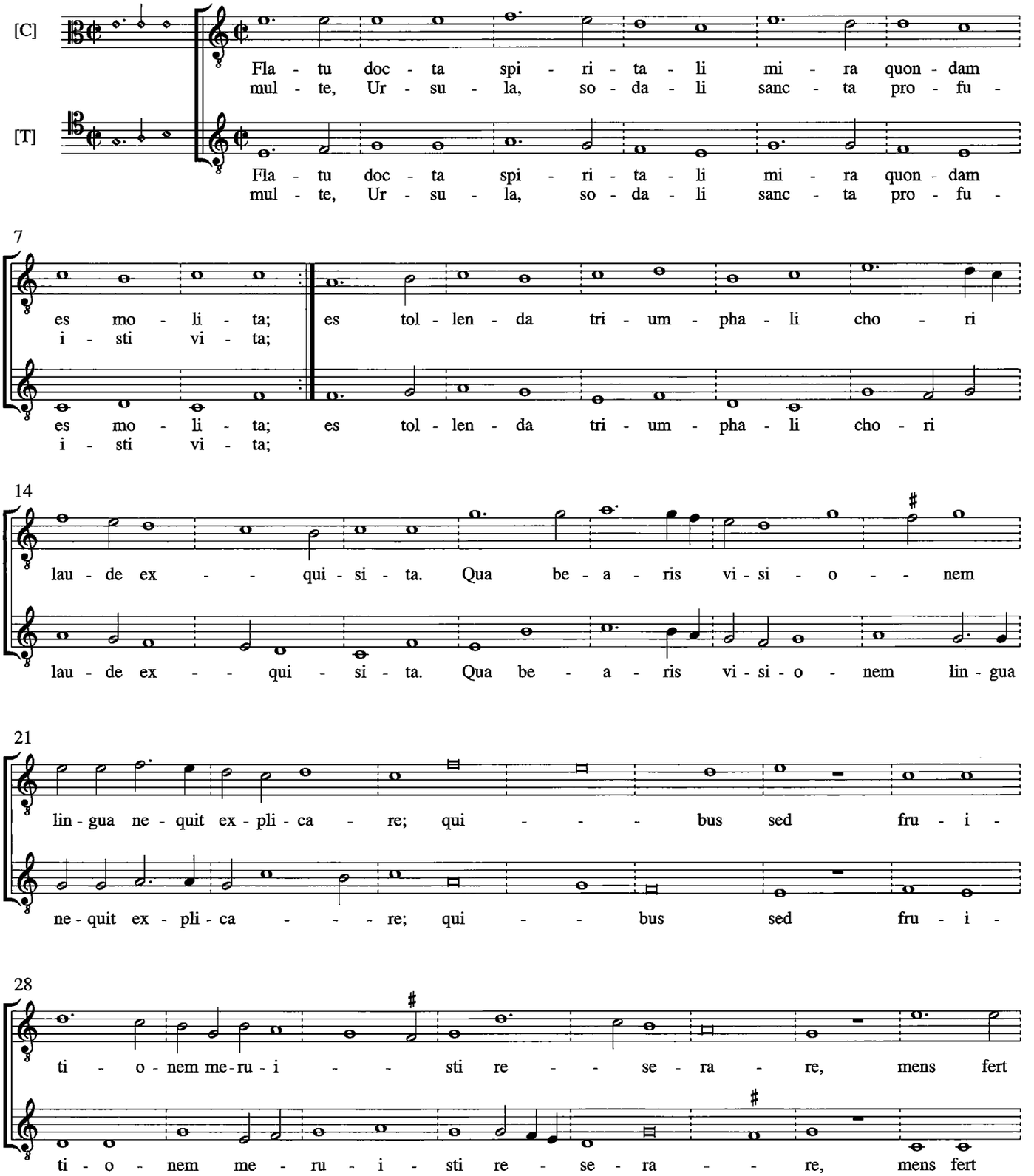

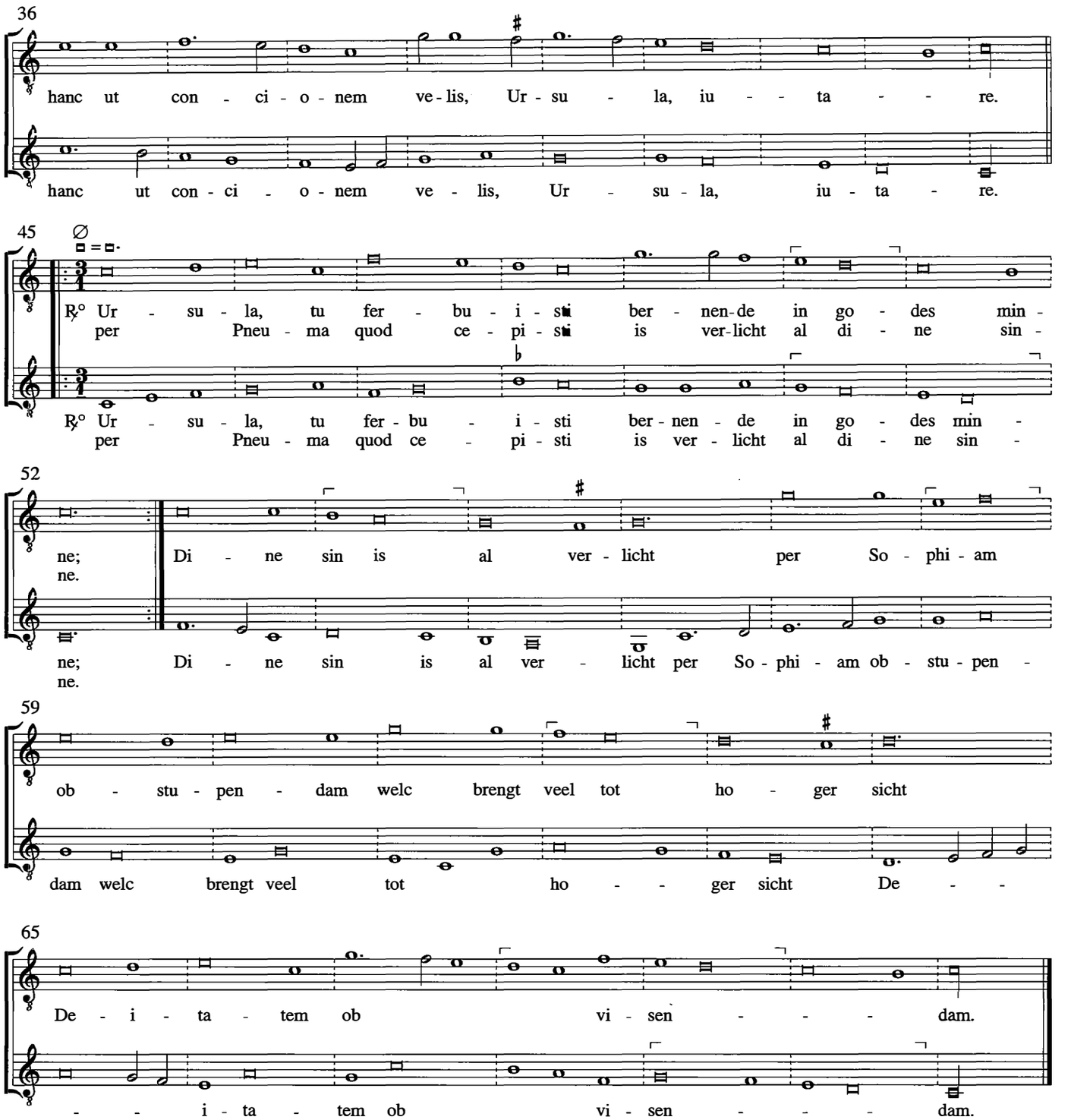

2. a. Tu permultas mire cultas
regum natas congregasti,
fide fultas, post indultas
culpas verbis inflammasti,
sanctas multas hic sepultas
atque sanctos visitasti.

b. Papa necnon cardinalis
presul tecum descenderunt;
Agrippinam, quam Hunalis
gens obsedit, pervenerunt
multisque affecti malis
cuncti ferme obierunt.

3. a. Quando princeps te Hunorum
visu fuit aspicatus,
tui vultus atque morum
est decorem demiratus;
te ad suum poscens thorum
a te fuit refutatus.

b. Ex infixo tibi telo
iusta necem pertulisti.
Gaudens es invecta celo,
sponsum felix conspexisti.
Hinc istius chori melo
collaudari meruisti.

29. Nicolai solennia (f. 144v)

[Anonymus]

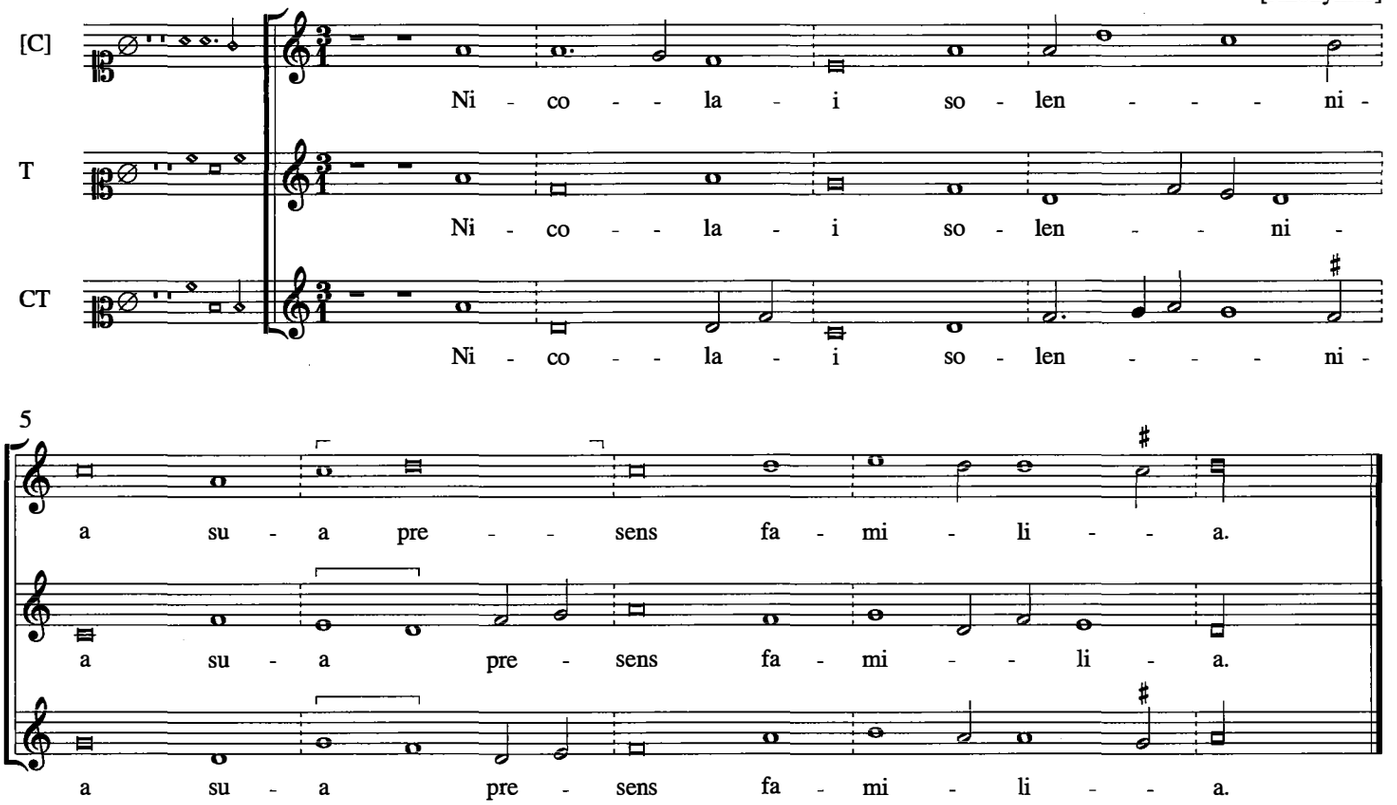

1. Nicolai solennia
sua presens familia
celebret in ecclesia
cum cantico felicia.

℟° *Gaude, gaude, gaude, gaude,*
gaude, pater Nicolae.

2. Iste puer amabilis,
in omnibus placabilis,
dum hic in cunis iacuit,
Altissimo complacuit.

3. Quarta et sexta feria
semel sugebat ubera,
sic in etate tenera
hac usus abstinentia.

4. Cuius tumba fert oleum
matris olive nescium.
Nos igitur altissimo
benedicamus Domino.

MONUMENTA FLANDRIAE MUSICA

1. DIRCK BUYSERO & CAREL HACQUART: DE TRIOMFEERENDE MIN / LOVE TRIUMPHANT
2. MATTHIAS VANDEN GHEYN: PRELUDIA VOOR BEIAARD / PRELUDES FOR CARILLON
3. MUZIEK UIT DE COLLEGIALE KERK VAN TONGEREN / MUSIC FROM THE COLLEGIATE CHURCH IN TONGEREN, ca. 1300 – 1600
4. ZUID-NEDERLANDSE KLAVECIMBELMUZIEK / HARPSICHORD MUSIC OF THE SOUTHERN LOW COUNTRIES, 17de eeuw/17th century
5. ALEXANDER UTENDAL: MOTETTEN / MOTETS
6. PETRUS HERCULES BREHY: MOTETTEN (selectie) / MOTETS (selection)
7. BRUSSEL, KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, MS II 270: COLLECTIE MIDDELNEDERLANDSE EN LATIJNSE GEESTELIJKE LIEDEREN / COLLECTION OF MIDDLE DUTCH AND LATIN SACRED SONGS, ca. 1500